

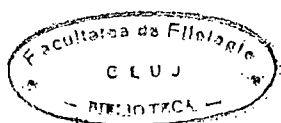
P. 506

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SERIES PHILOGOGIA

FASCICULUS 1

1963

CLUJ

828/963

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ—BOLYAI
Anul VIII 1963

REDACTOR ȘEF:
Acad. prof. C. DAICOVICIU

REDACTOR ȘEF ADJUNCT:
Acad. prof. ȘT. PÉTERFI

COMITETUL DE REDACȚIE AL SERIEI DE FILOLOGIE:
Conf. M. GÁLFFY, Prof. E. JANCȘÓ, Conf. I. PĂTRUȚ, Prof. I. PERVAİN,
Acad. prof. E. PETROVICI, Conf. R. TODORAN, Conf. M. ZACIU (redactor
responsabil)

Redacția:
CLUJ, str. M. Kogălniceanu, 1
Telefon 34—50

SUMAR — TARTALOM

ION VLAD, Dimitrie Anghel (Restituire critică)	7
SONI PÁL, A munkásosztály 1929—1933. évi harcainak tükröződése Nagy István műveiben (Zugrăvirea luptelor clasei muncitoare din anii 1929—1933 în opera lui Nagy István)	31
LANG GUSZTAV, A német proletárigodalom a Korunkban 1930—33 között (Literatura proletară germană în revista „Korunk“ între 1930—1933)	55
S. TOMUȘ, Observații pe marginea genezei romanului „Crăișorul“ de Liviu Rebreanu	71
KOZMA DEZSŐ, Korvin Sándor költészete (Poezia lui Korvin Sándor)..	75
PAUL SCHVEIGER și IACOB MATHÉ, Cercetări preliminare pentru construirea unei limbi intermediare a traducerii cu mașina electronică de calcul	85

Documentare — Adatkozás

IOSIF PERVAIN, Din polemica lui I. Slavici cu A. Mureșeanu și Gh. Bariț	93
BALOGH DEZSŐ, TEISZLER PAL, Mutatvány a „Felső Marosmenti tájnyelvi atlasz“-ból (Probă din „Atlasul dialectologic de pe Mureșul superior“)	103

Note

ȘTEFANIA POP-LELESCU, Observații asupra dialectului megleno-român, pe baza „Atlasului lingvistic român“	135
---	-----

Recenzii

Petar Guberina, Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes. Théorie générale et application au français. (EUGEN CIMPEANU)	139
Folclor din Transilvania (ION ȘEULEANU)	143
Mihail Bogdan, Fonetica limbii engleze (SEVER TRIFU)	144

Cronică	147
-------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

И. ВЛАД, Димитрие Ангел	7
ШЕНИ П., Изображение борьбы рабочего класса 1929—1933 гг. в произведениях Надь Иштвана	31
ЛАНГ Г., Немецкая пролетарская литература периода 1930—1933 годов в журнале „Корунк“	55
С. ТОМУЩ, Замечания по поводу романа „Крэшорул“ Ливиу Ребряну	71
КОЗМА Д., Поэзия Шандора Корвина	75
П. ШВЕЙФЕР, И. МАТЕ, Предварительные исследования для построения языка-посредника при машинном переводе	85
Документация	
И. ПЕРВАИН, Из полемики И. Славича с А. Мурешану и Г. Бариц	93
БАЛОГ Д., ТЕЙСЛЕР П., Образец из „Областного атласа верхнего течения Муреша“	103
Заметки	
ШТЕФАНИЯ ПОП-ЛЕЛЕСКУ, Замечания относительно мегленорумынского диалекта на основе „Румынского лингвистического атласа“	135
Рецензии	139
Хроника	147

SOMMAIRE — CONTENTS.

I. VLAD, Dimitrie Anghel. Essai de réévaluation critique	7
SÓNI P., La peinture des luttes de la classe ouvrière en 1929—1933 dans l'oeuvre de Nagy István	31
LANG G., La littérature prolétarienne allemande dans la revue „Korunk“ entre 1930 et 1933	55
S. TOMUŞ, Observations sur la genèse du roman „Crăişorul“ de Liviu Rebreanu	71
KOZMA D., La poésie de Korvin Sándor	75
P. SCHVEIGER, I. MATHÉ, Preliminary studies for constructing an intermediary language of the automatic translation	85

Documentation

I. PERVAÏN, Sur la polémique de I. Slavici avec A. Mureşeanu et Gh. Bariţ	93
BALOGH D., TEISZLER P., Maquette de l'„Atlas régional de cours supérieur du Mureş“	103

Notes

ŞT. POP-LELESCU, Observation sur le dialecte méglénoroumain d'après l'„Atlas linguistique roumain“	135
Les livres parus — Books	139

Chronique — Chronicle	147
---------------------------------	-----

DIMITRIE ANGHEL
— Restituire critică —

de
ION VLAD

I. MOTIVARI

Pare aproape inexplicabil procesul care a supus opera lui Dimitrie Anghel unei lente dar evidente îndepărtări de conștiința cititorului contemporan. Fără ca istoria și critica literară să acuze opera de alterarea valorii ei, indirect a sancționat-o prin puținătatea unor cercetări de sinteză. Cu atât mai întemeiată este nedumerirea cu cât, aproape fără excepții, se afirmă o generală acceptare a scriitorului. Ea se afirmă însă incidental, în referiri laterale la scriitor și epocă, lipsind însă studiul exact, cercetarea completă. Se simte parcă un nemărturisit regret de a nu fi vorbit despre scriitor, însă oricum, regretul rămâne la liziera cercetării critice, de unde și restrînsa bibliografie de ordinul istoriei literare.¹

---

¹ Lucrările de sinteză sînt puține și lista lor săracă denotă absența poetului din atenția unor cercetări de dimensiuni monografice. Le reamintim aici nu atât din intenții de ordin bibliografic, cît pentru a sugera cititorului destinul și ecoul operei. E mai întîi placheta modestă, ca intenții și realizare, a Silviei T. Bălan, *Opera literară a poetului Dimitrie Anghel* (1925). Urmează „eseul monografic” (mai mult un studiu de comentarii generale), cu sugestii și considerații prețioase, aparținînd lui Șerban Cioculescu, *Dimitrie Anghel — Viața și opera*, București, 1945.

Acestea sînt lucrări cu intenții monografice vrînd să fixeze, în ansamblu sau parțial, profilul scriitorului și al operei. Investigația întreprinsă de Șerban Cioculescu se resimte însă de pe urma unor reflecții impresioniste și de aceea se observă lipsa unui criteriu care să permită concluzii sau formulări definitive.

Cercetarea nu a fost mai susținută în epoca de reconsiderare a moștenirii noastre literare care se desfășoară de mai bine de un deceniu. Intr-un articol publicat în „Gazeta literară”, I (1954), nr. 36), Theodor Virgolicî face precizări asupra *Incepăturilor literare ale „Poetului florilor”*. Ca apoi, în 1957, să apară o primă selecțiune din creația scriitorului însoțită de un valoros „Cuvînt înainte” al lui V. Rîpeanu (D. Anghel, *Poezii și proză*. Ediție îngrijită și note bibliografice de Mihail Dragomirescu. Cuvînt înainte de Valeriu Rîpeanu, București, 1957, „col. Biblioteca pentru toți”). E un merit al autorilor ediției că au echilibrat prezentarea operei prin reproducerea unor proze valoroase și au procedat la o selecție pe cît era posibil (în limitele colecției) exemplară. V. Rîpeanu constată și el fenomenul treptatei uitări a scriitorului și obligația de a-l

Căci simpla consemnare ocazională ar fi — în cazul unei opere ca a lui Anghel — inoperantă și ar adăuga o promisiune la altele mai vechi. Tăcerile, adunate cu trecerea anilor, l-au scos din preocupările contemporanilor și totodată l-au „exclus“ din lista celor consacrați de manuale mai mult sau mai puțin corecte. Cu toate acestea, lectura operei rămîne întotdeauna o surpriză și o descoperire adesea însoțită de reflecția exclamativă: *cum de nu se scrie despre Anghel?* Cum nu se scrie, pe drept cuvînt, despre D. Anghel, despre proza și publicistica lui, căci poezia și-a găsit mai ușor drum spre atenția judecării critice. Dacă proza romînească dintre 1920—1944 a cîștigat în precizie și elegantă, dacă verbul pamfletului arghezian a atîns trepte inimitabile, o explicație — și nu minoră — se găsește în admirabila proză a lui Anghel. Dacă proza noastră s-a degajat de numeroase imprecizuni și a descoperit tonul acid și sarcasmul de cea mai autentică extracție e și meritul lui Anghel.

Rămîne ca un fapt cert că proza sa a găsit vagi aprecieri în opinia istoriei literare cu toate că ea a exercitat inestibile influențe. Că n-a fost citit este și aceasta un adevăr ușor de verificat în soarta edițiilor, puține și apărute la mari distanțe între ele. În orice caz, restituirea operei sale este un act necesar pentru cultura romînească și există toate premisele unei adevărate „repunerii în drepturi“ a acestui scriitor remarcabil.

Se pare că sînt scriitorii obligați să poarte ani de zile, și uneori zeci de ani după moarte, atribute care îi clasează definitiv într-un anumit tip de creatori. Formula, adesea arbitrară are rareori șansa de a comunica adevăruri despre artist și operă. Ceva analog s-a petrecut cu Dimitrie Anghel. Proclamat „poet al florilor“, a fost acceptat astfel, continuînd să poarte aceste epitete de... învestitură poetică. Onarante, și îndreptățite incontestabil, aceste epitete s-au dovedit mai apoi cel puțin incomode; au restrîns sfera investigațiilor și au delimitat îngust o operă cu dimensiuni multiple. Așa că pînă tîrziu (și azi se resimte în cunoașterea operei), Anghel a rămas un poet al universului floral, iar proza sa, cu largi implicații noi, a lipsit din lecturile reprezentative ale cititorului. Din acest punct de vedere, Anghel se învecinează cu Macedonski. Mult mai puțin cunoscută e și proza poetului „Noptilor“ deși ea are merite egale. Reținem de alt fel înrudirea și dintr-un motiv superior, fiindcă cei doi poeți-prozatori, cu un destin comparabil în direcția arătată mai sus, au merite de același gen în cultivarea unei proze artistice de substanță și ținută majoră. Amîndoi au dat prozei un flux poetic veritabil, au dat autoritate unui vocabular care distinge proza de simplism și platitudine, au emancipat-o pregătind pe Arghezi și Galaction sau pe Camil Petrescu.

reduce în atenția cititorului care îl va accepta cu certitudine. Criticul remarcă semnificațiile prozei și formulează justificat necesitatea de a o aprecia la justa ei valoare, nu raportată la poezie, ca fiind esențială, ci ca un aspect egal dacă nu superior creației poetice.

Mihai I. Dragomirescu, celălalt colaborator al ediției, și-a continuat cercetările și a dat într-un articol, *Dimitrie Anghel* (Contribuții la o monografie), în „Limbă—literatură“, IV (1960), pp. 113—154, numeroase elemente de ordin documentar, inclusiv documentele aflate. Util fără îndoială, materialul rămîne încă în afara unei exegeze a operei, ceea ce de fapt lipsește: restituirea operei și a scriitorului.

Chiar numai din acest punct de vedere, Anghel îndreptățește o analiză mai largă, deși opera sa are valori proprii considerabile. Cititorul trebuie pus în situația de a-l cunoaște, fiindcă opera răspunde sensibilității lui, îi oferă mari satisfacții estetice. Opera lui Anghel este, ca a tuturor artiștilor de valoare, prilejul unor veritabile acte de cunoaștere într-un larg domeniu de viață. Documentele umane se învecinează cu explozia sentimentelor, cu o pluralitate de impresii și senzații, cu bucurii și tristeți. Ele compun un univers bogat și comunică omenescul. Nu impresia nudă, ci reacțiile umane în contact cu natura, cu tonurile și contururile ei monumentale, impresionează în operă. Iar acolo unde se termină versul, începe poezia prozei cu faldul evocării și cu vibrația omului chemat de umbre. Dar Anghel are și toate calitățile pentru a detecta natura omenască, pentru ca să-i afirme valorile etice. Afirmația sa este indirectă, deoarece intervine pamfletarul cu un verb tăios din care se construiesc portrete (Anghel descoperă caricatura acolo unde literatura noastră rămîne încă datoare printr-o sugrumare în canoane), gesturi oprite sau poftite ipocrit ascunse. Satira sa este altceva decît cea caragialească (și în prelungirile ei: I. Al. Bassarabescu, Gh. Brăescu etc.). Ea reprezintă formula neașteptată a epitetului colorat și îndrăzneț, știința savantă a alternanțelor de tonuri impulsive așa cum o oficiază mai tîrziu Arghezi.

Originală și nouă, creația lui Anghel îl reclamă pe cititorul de azi. El are însă nevoie de o invitație reînviată pentru a-l redobîndi. Acesta este și obiectul încercării noastre.

2. OMUL ȘI FORMAȚIA SA

Sînt puține exemple în istoria literaturii romîne care să egaleze fuziunea dintre biografia scriitorului și motivele operei lui așa cum ni se dezvăluie aceasta în cazul lui D. Anghel. Într-adevăr, descoperim urme pronunțate din primele impresii și date ale copilăriei, și mai apoi din adolescența sa, în evocări și în timbrul lor de o mare sensibilitate. O bună parte din copilărie are drept decor și ambianță fericită casa părintească de la Cornești, din imediata apropiere a Iașului, unde s-a născut scriitorul la 16 iulie 1872. Primii pași în climatul și în universul infantil stau sub semnul prezenței materne și — cum se va vedea — implicațiile și repercusiunile sînt multiple. Atît pentru fizionomia viitorului scriitor, cît și pentru domeniul operei, căci silueta delicată a mamei lui se insinuează în pagini, reînvie într-un elogiu permanent.

Copilăria lui Anghel nu este însă simplu prilej pentru constatări inevitabile într-o reconstituire istorică a unei biografii, chiar cu unele consecințe neignorante în stabilirea formației sale artistice. E mai mult. E un univers pătrunzător, descoperitor de motive, (multe leitmotive constante ale operei), o lume absorbită în memoria sa, rechemată într-o efuziune lirică inefabilă, deținînd și declanșînd poezia prozei și tonalitatea poeziilor. Cum altfel am putea dezlega și restitui o operă ca a lui D. Anghel, dacă nu prin ceea ce a pregătit-o și a determinat-o în variate manifestări? În colocviile prietenești cu M. Sadoveanu, Anghel a revenit prin confesiuni la acest domeniu deținut de propria lui copilărie. Anii primi ai copilăriei îi vorbesc despre experiențele tatălui său, preocupat de solu-

ția unei agriculturi intensive, de puținul rămas după moartea părintelui său, în 1888, dar mai ales despre primele senzații și emoții pe care i le prilejuește natura. În această ambianță, anii copilăriei „s-au îmbătat de lumină și de verdeață. De atunci — îi spunea lui Sadoveanu — mi-a rămas o infinită iubire pentru natură...“ Imi pare, declara el într-o explicație prețioasă pentru configurarea operei, că artistul nu poate trece ușor peste manifestările ei multiple și extraordinare.²

Fără îndoială că nu dificultăți de ordin material au tulburat copilăria scriitorului. Nu e greu de înțeles că a fost înconjurat de solitudinea maternă, într-un climat senin de jocuri copilărești, cu soldați de plumb plimbați după savante calcule strategice, evocate de scriitor mai târziu. Dar parcă furat de replica experienței sale de viață, scriitorul își aduce aminte, peste ani, de aceste clipe și vede reversul acestor „jocuri“ prea puțin aducătoare de seninătate și echilibru. „M-am expatriat — mărturisirea scriitorului — în visurile mele și m-am apucat să disciplinez cuvinte, să înșiruesc escadroane de vorbe, să ridic alte steaguri“.³ E ușor de înțeles că scriitorul vorbește despre scrisul său și despre încercările numeroase la care l-a supus sentimentul de răspundere caracteristic pentru întreaga sa activitate.

Prezență statornică în operă, mama scriitorului pare să fi avut o înfrîngere covârșitoare, neatenuată în nici un moment al operei, deși impresiile prime s-au tulburat cu timpul ca într-o fotografie patinată de vreme și cu contururi tot mai vagi. Nu însă din pricina uitării, ci parcă ar fi fost prea des privită și mereu invocată ca o mărturie a unui timp uitat și greu de regăsit în memoria mai palpabilă a amintirilor directe. Pentru scriitor, mama sa a rămas ca un motiv duios și totodată trist, aproape ireală și totodată apropiată de ființa poetului (ea moare când Anghel avea doar șase-șapte ani, în 1879, lăsînd copilului o amintire nealterată de trecerea timpului). Nu lipsește din evocările directe o nuanță de regret dureros: „Mamă! Ce puțin am rostit numele tău și cît de vag îmi aduc aminte de tine. O negură te învâluie și parcă din neguri e urzit și conturul tău“⁴ Ceea ce nu înseamnă că scriitorul ar fi ignorat prezența ei fluidă, ci este expresia unui regret dureros pricinuit de atît de intime aduceri aminte. Adeziunea și afinitatea poetului e organică și structurală, îl fac să stabilească înrudiri temperamentale și să-și talmăcească propria sa natură psihică prin descendența și biografia mamei sale. În aceeași evocare, Anghel se confesează cu înclinații moștenite de la ea. Și Constantin D. Anghel, unul din cei doi frați ai scriitorului, vorbește despre aceste înrudiri naturale. Mama scriitorului, Erifilia, provenea dintr-o familie grecească (Leatris) și se născuse la Constantinopol, unde și-a petrecut o mare parte din tinerețe. De la ea pare să fi păstrat Anghel o nostalgie, mai târziu împlinită, pentru mare, o anume sensibilitate și frământare interioară, un elan imaginativ deosebit.⁵ Mai mult chiar. În formația scrii-

² M. Sadoveanu, *Amintiri despre D. Anghel*, în „Evocări“, Buc., 1954, p. 174

³ D. Anghel, *Revisla nocturnă*, în „Fantome“, București, 1911, pp. 188—189

⁴ D. Anghel, *Mama*, op. cit., p. 9

⁵ C. A. (C. D. Anghel), *Crîmpeie din viață. Note despre D. Anghel*, în „Flacăra“, IV (22 noiembrie 1914), nr. 5—6. Vezi și, C. D. Anghel, *Fratele meu, poetul*

torului se întrevăd influențe materne și în direcția dezvoltării sale intelectuale. Scriitorul se constituie el însuși descendent în ordinea unor pasiuni pe care le nutrise și mama lui. Lecturile nu i-au fost străine și scriitorul are satisfacția unor analogii și înrudiri, atunci când peste aniea paginile pe care le citise și adnotase ea și se confruntă într-o identitate de gusturi și emoții. Cărțile „cu pagini însemnate pe margini... povestesc că te-au încântat și pe tine vorbele sonore și ritmata cântare a versurilor“.⁶ Evocarea, cu tonalitatea ei intimă de comuniune peste timp, într-o apropiere a amintirilor, în alternanțe de a fost și este, reflectă această înrudire. Nu este însă singura prezență care stabilește formația scriitorului. Pornită de la același exemplu, al înclinațiilor mamei sale, este pasiunea statornică pentru universul natural și mai exact pentru lumea florilor. Insuși mediul copilăriei a determinat acest element, l-a fertilizat. Nu în zadar grădina casei părintești apare ca un monument material acceptat de simțuri și comunicat în emoții artistice mai târziu. Luxuria florală este prilejul unor încântări enorme, e reținută prin senzații, în arome și tonuri cromatice bogate și profunde, tălmăcite prin filtrul impresiilor. De la început, Anghel înfățișează florile întocmai unui mare artist al plasticii regăsind în contemplația lor nu numai o desfătare senzorială (culori și parfumuri), ci și o analogie cu vibrații emoționale producând asocieri multiple pe planul sentimentelor. Chiar prin optica infantilă, florile au pentru Anghel o largă capacitate; ele interpretează și transmit asociații în sfera vieții afective. Florile mijlocesc expresia materială a bucuriilor și tristeților, dobândesc calități metaforice și duc la simboluri lirice fundamentale. În acest mod de elogiere a naturii rezidă explicația și semnificația poeziei sale de o profundă umanitate, în sensul celei mai autentice poezii care mijlocește liric cunoașterea și emoția estetică a ceea ce este esențialmente uman. Aducerile aminte reconstituie peisajul grădinii „unde flori bogate rîdeau în straturi și unde un șipot plîngea neconținut.“⁷ Este o lume pe care n-a pierdut-o, i-a rămas întipărită prin impresiile cele mai directe și mai vii.⁸

Nu sînt de loc negliabile alte două prezențe recunoscute de scriitor drept factori ai formației sale. Ambele au favorizat direcțiile formării sale, așa cum i le sădise mama sa. Primul dintre aceștia este dascălul său francez. Mai puțin sensibil la asprimitile instrucției încorsetate într-o disciplină rigidă, și mai permeabil la o educație generoasă, primul său profesor fusese un bun cunoscător și observator pasionat al naturii. I-a produs copilului încântare și afecțiune pentru formele și respirația naturii. Și în același timp, a contribuit la o mai adîncită pasiune pentru lecturi devenite cu timpul tot mai intense. De aici eventuala explicație pentru o dezvoltare în solitudine și izolări căutate, de la primii ani ai adolescenței. De aici, desigur, un prim îndemn spre interiorizări tot mai accentuate, fără

D. Anghel, în „Adevărul“, 46 (17 noiembrie 1932), nr. 14993 și Rodica Anghel, D. Anghel văzută de fratele său, în „Jurnalul literar“, I (ian. 1933), nr. 1 (E vorba despre celălalt frate al scriitorului, Paul Anghel).

⁶ D. Anghel, *Mama*, op. cit., pp. 9 și 11.

⁷ Idem, *Tata*, op. cit., p. 203.

⁸ Idem, *Fata din dașin*, op. cit., p. 228.

ca ele să sugereze o anume evoluție maladivă a scriitorului. „Și apoi — se explică ulterior Anghel — eu am fost un copil trist, închis în melancolii întunecate”.⁹

A mai intervenit, cum spuneam, o prezență. Scriitorul își va aduce aminte cu adîncă solitudine de o bătrînă simplă, uimitoare însă prin izvoarele ei de povești și basme, devenind pentru scriitorul de mai tîrziu simbolul bogăției spirituale a poporului. Așa o și fixează în evocări: „Sub turbanul acela de barizuri se ascundea o mare poetă necunoscută, cum sînt atîtea în popor”.¹⁰ În acest domeniu se dezvoltă primele elemente care vor compune datele creației sale. Mai presus de toate însă, moartea mamei sale l-a zguduit, ceea ce explică, într-un leit-motiv pregnant, evocarea tristă și melancolică. Tatăl poetului inspiră copilului impresii mereu modificate sau adesea derutante. Febril, de o mare mobilitate, alcătuiind proiecte, cheltuindu-se pentru utopii într-o epocă de plină dezvoltare a relațiilor capitaliste, tatăl scriitorului a fost de bună seamă o figură interesantă. Operînd diferite schimbări pe moșiile sale sau pe cele arendate, încercînd o exploatare de tip capitalist în agricultură, nu reușește în eforturi fiindcă nu se întemeia pe resurse multumitoare. Speculațiile lui au dus la ruină, ceea ce a epuizat în mare parte posibilitățile materiale ale copiilor.¹¹ Scriitorul însuși a închinat acestor tentative o pagină în *Dușmanul mașinismului* (în vol. *Proză*). D. Anghel-tatăl face parte din categoria burheziei care se angajase în agricultură făcînd să pătrundă aici mecanismul exploatării capitaliste de proporții. Cum arată Mihail I. Dragomirescu, se pare că în asociație cu Ion Ionescu de la Brad, și influențat de acesta, a devenit un adept al exploatării mecanizate. Într-adevăr, între 1879—1883 au luat în arendă comună o moșie a statului. Activitatea tatălui său este tipică pentru capitalistul angrenat într-un ansamblu de preocupări minate, toate, de același spirit al profiturilor, fiind și director al unei bănci, — activitate indisolubil legată de formele exploatării capitaliste.¹² Spirit tiranic adesea, stăpînit de pasiunea unor continue schimbări și redresări materiale, e privit de către scriitor cu o evidentă notă critică. Scriitorul a trăit un oarecare resentiment față de activitatea tatălui său și-l privește peste ani cu o relativă indulgență. Ceea ce nu înseamnă că își ascunde o anumită neplăcere, cîteodată nereținută. Se pare că tatăl lui Anghel intrase în combinații cărora scriitorul le reproșează atît scopul cît și mijloacele. Dimitrie Anghel se înregimentase în una din fracțiunile liberale de o nuanță la început antimonarhică și democratică (așa se și explică prețuirea lui M. Kogălniceanu). Ulterior, activitatea grupării înclină spre poziții tot mai înapoiate adunînd pseudopersonalități, politicieni falimentari și găunoși, ceea ce se resimte și în atitudinea tatălui său, precum și în anturajul adoptat de el.¹³ El apare ca un capita-

⁹ Idem, *Ex voto*, op. cit., p. 33.

¹⁰ Idem, *Ibidem*, p. 25.

¹¹ M. Sadoveanu, op. cit., p. 174.

¹² Mihail I. Dragomirescu, *Dimitrie Anghel* (Contribuții la o monografie), în „Limbă—literatură”, IV (1960), pp. 116—117.

¹³ Idem, *ibidem*, p. 117.

list în sectorul agrar, în legături cu samsari, cu diverși intermediari, creionați mai apoi de scriitor într-un crochiu satiric care îl anunță pe Arghezi. Încercările tatălui său de a exploata moșia potrivit cu noile relații care pătrund și în agricultura de la sfârșitul veacului trecut eşuează. Adăugăm la acestea încercările sale de a face o carieră politică orientată după interese și nu potrivit unor convingeri. Anghel va creiona în două evocări atmosfera casei părintești și fluctuațiile de opinii ale părintelui său. Alături de A. D. Holban, mereu prezent în casa familiară, se adună o lume parazită, boieri scăpătați, oameni mistuiți de pofta averilor.¹⁴ Casa bătrînului Anghel era frecventată uneori și de către M. Kogălniceanu al cărui portret — reține cu umor scriitorul — se găsea atârnat sau era detronat după anume schimbări în convingerile părintești.¹⁵ Deși Kogălniceanu continua să-l prețuiască pe acest om inconsecvent și adesea de o trufie violentă.¹⁶

În aceste împrejurări familiale, următoare morții mamei lui, și în atmosfera preocupărilor paterne, scriitorul își face intrarea în școlile din Iași. Înscris mai întâi la Institutul particular al lui Caracaș, este trecut apoi la cel pedagogic și urmează un timp mai îndelungat la „Institutele unite“, unde însă n-a strălucit de loc. Era un elev cu o dispoziție specială pentru reflecție, lecturi inegale și eterogene, dar „cu o sete neînchipuită de a ceti.“¹⁷ De pe acum, pasiunea cărții rămîne ca o dominantă, deși e încă o pasiune haotică, prodigioasă și prolixă. Școala se pare că nu l-a mulțumit, căci Anghel n-a terminat vreodată liceul.

Mediul ieșan îl cucerește și-l încorporează pregătind și debutul său literar, cu o semnificație aparte, în paginile *Contemporanului*. Scriitorul se afla sub impresia — resimțită de altfel de întreaga generație a vremii — grupării de la *Contemporanul*. Mai târziu scriitorul va evoca acest limp, din jurul anului 1890, cînd împreună cu N. Beldiceanu, Eduard Gruber și I. Păun-Pincio se găsea în Iașul dominat de figura lui I. Nădejde și de întregul prestigiu al revistei. În același număr de revistă publică două poezii alături de amicul său. I. Păun Pincio,¹⁸ — prieten statornic pentru toate proiectele închipuite în acea vreme. Nu e greu să ni-l imaginăm alături de tinerii credincioși revistei, martori și participanți la discuțiile încinse din casa lui I. Nădejde de pe strada Sărării. Admira și el — nu fără rezerve — această înmănunchere cam eterogenă de oameni, citea pe Jullès Vallès, adera la opiniile Sofiei Nădejde, se entuziasma sincer, citea pe scriitorii ruși, ca de altfel toți tinerii intelectuali ieșeni, crescuți — cum spunea Anghel — „în religiunea literaturii rusești.“¹⁹ Erau

¹⁴ D. Anghel, A. D. Holban, în „Fantome“, p. 177.

¹⁵ Idem, M. Kogălniceanu, op. cit., p. 161.

¹⁶ Idem, Tata, op. cit., pp. 203—204.

¹⁷ Idem, Ex voto, op. cit., p. 33.

¹⁸ Poeziile: *Plînsul de grieri* și *Zina codrilor de brad* („Contemporanul“, VII (oct. 1890), nr. 10, pp. 381—382) sînt creații cu accente descinse din elegia eminesciană. Mai ales a doua amintește creația lui Eminescu și prin decorul romantic fantast, cu imaginea unei înmormîntări la care participă viețuitoarele pădurii și cu un timbru grav de tonalitate eminesciană: „Se aude un lung vaer, jalnic glas, pierdut în larmă“.

¹⁹ D. Anghel, Povestea unui mușuroi, în „Fantome“, pp. 73—74.

tineri entuziaști formați prin lecturi felurite, nu întotdeauna de cea mai precisă orientare. La Iași locuia în 1890 împreună cu Eduard Gruber. Se cheltuiau în discuții prelungite despre artă, visau (nu fără o condescendență autoironie) să cucerească „Olimpul”. Adesea se întâlneau cu celălalt bun prieten, N. Beldiceanu. „Bădița Culai” era tocmai atunci preocupat de teoria sa încercînd să demonstreze corespondența și materialitatea plastică a sunetelor.²⁰ Argumente găseau în lectura lui Rimbaud, de aceea citeau sonetul lui închinat vocalelor, care tocmai apăruse, copleşindu-l și entuziasmîndu-l pe E. Gruber.²¹

Anghel a trăit, întocmai celorlalți reprezentanți ai generației sale, sub semnul acestor preocupări și sub influența mișcării socialiste ieșene, de unde porneau numeroase idei și o efervescentă intelectuală cunoscută azi prea bine. Există la el însă un spirit critic intolerant, de pe acum minuțios și de o mare intuiție. Tineretul socialist al Iașului nu-i poate ascunde și existența unei faune incerte din care se vor recruta viitorii transfugi, „generoșii” din 1899. Anghel îi simte și îi amintește de altfel rămînînd credincios, prin simpatia sa, grupărilor socialiste. E o simpatie, bineînțeles ea însăși inconsecventă, și adesea pur sentimentală, dar pe care n-a negat-o niciodată.²² Încă din 1888, fiind la Iași, Anghel s-a apropiat de cercurile socialiste ieșene trăind sub impresia discuțiilor din casa lui I. Nădejde. Frații săi, atît C. D. Anghel cît și Paul, au fost membri ai mișcării socialiste. Primul activase și la Paris în cercurile socialiștilor romîni din jurul publicației lor *L'Ère Nouvelle*. Mai apoi, asemenea celor mai mulți intelectuali de apartenență burgheză, urmează calea oportunistului. Scriitorul n-a cunoscut însă această îndepărtare de vechile sale simpatii și cu toate inconstanțele concepției lui s-a menținut chiar și prin unele tendințe ale operei.²³ Se vede însă că Anghel a fost, într-o oarecare măsură, influențat de unele întocmiri și proiecte utopice. Căci iată-l, tînăr, împreună cu I. Păun-Pincio, pornit într-o călătorie prin Italia. Momentul (1893) nu este de loc lipsit de consecințe pentru scriitorul aflat încă la început de elaborări literare.²⁴ Tatăl scriitorului murise, după ce fusese serios zdruncinat și afectat de urmările crizei agrare de după 1873 (extinsă în întreaga Europă). Lăsîndu-le copiilor o moștenire destul de modestă, D. Anghel folosește partea sa și-i dă o destinație specială prin această călătorie. Pe I. Păun-Pincio îl ia cu el oferindu-i mijloacele pe care acesta nu le-ar fi avut desigur. Călătoria urmează unui itinerar consacrat pentru orice intelectual aflat în peninsula: Veneția, Bolgna, Florența și mai la urmă Roma. Aici se opresc

²⁰ D. Anghel și Șt. O. Iosif, *N. Beldiceanu*, în „Portrete”, București, (f. a.), pp. 3—9.

²¹ Idem, *Eduard Gruber*, op. cit., p. 24.

²² D. Anghel, *Răspuns D-lui C. Dobrogeanu Gherea*, în „Cumpăna”, I (27 noiembrie 1909), nr. 1.

²³ Cf. Mihail I. Dragomirescu, op. cit.

²⁴ M. I. Dragomirescu aduce o corectare necesară, de ordin cronologic, pentru etapele parcurse de Anghel. El arată, bazat pe documente, că plecarea în Italia s-a petrecut în 1893, dovadă scrisorile trimise de acolo celor din țară. Poetul se afla la Roma în plină primăvară a anului 1893 și nu cu un an înainte cum se indica mereu în biografiile de pînă acum.

mai mult. Cutureiera parcuri și muzee și adîncesc o prietenie evorată mai apoi cu o vibrație unică,²⁵ urmăresc viața muzicală romană și au prilejul să-l admire pe Verdi.²⁶ La Roma se mai adaugă un prieten de visări, Gheorghe din Moldova. Impreună schițează un plan pentru o fermă model la București condusă de Gh. din Moldova aflat pe atunci în capitala Italiei în investigații documentare asupra lăptăriilor din Roma. Întreprinderea urma să fie finanțată de scriitor „căci eram capitalist”, povestește Anghel, nu fără umor, despre această epocă plină de perspective optimiste încă.²⁷ Firește că aceste proiecte țin mai mult de domeniul fanteziei, neluate probabil în serios, căci mai de grabă se retrăgeau în contemplarea arhitecturii romane și a armoniei parcurilor, unde se dedau unor lungi ceasuri de confesiuni. Bolnav încă la Roma, după ce se reface de ne urma febrei tifoide, pleacă la Paris în 1894.²⁸ Etapa șederii la Paris — mult mai îndelungată, căci se întoarce în țară de abia în 1902 — are implicații mult mai bogate în ordinea formării sale și a cristalizării unor viitoare experiențe artistice creatoare. Parisul are pentru Anghel valoarea unei epoci de studiu și observații. Nu se cheituieste în experiențe sterile într-o lume de boemă care l-ar fi putut eventual seduce dar înfrînge totodată.²⁹ De altfel Anghel nu s-a ripisit în dezbateri inutile, ci a studiat viața. A cutureierat Parisul și împrejurimile marelui oraș, a urmărit oamenii, i-a văzut ieșind din fabrici, a trăit aproape viața lor, reținînd drame sociale și familiale, fără a fi străin de viața și atmosfera literară a timpului. Pe unii, veniți la „studii”, i-a urmărit cu asprime și reproș, a văzut cum eșuează captați de viața interlopă a localurilor de noapte.³⁰ Urmărește pe Oscar Wilde, evocat cu tristețe, căci l-a găsit epuziat, de abia mai amintînd de autorul lui Dorian Grey,³¹ întîlnește pe Jean Moréas (din care va traduce mai apoi), poetul stanțelor, contemplat la ceasurile cînd uzinele își deschideau porțile „dînd drumul robilor muncii.”³² Dar în special reține poezia lui Verlaine. Prin el se familiarizează cu universul nou al poeziei simboliste, reținută nu atît prin concepția și confuziile experiențelor simboliste, cît prin valoarea creației autentice și nediformate a lui Verlaine.

²⁵ D. Anghel, *I. Păun-Pincio*, în „Portrete”, p. 18.

²⁶ Idem, *O amintire despre Verdi*, în „Proză”. Opere complete, Buc., 1924.

²⁷ Idem, *Gheorghe din Moldova*, în „Portrete”, pp. 12—13.

²⁸ Idem, *Tinereță*, în vol. „Povestea celor necăjiți. Fantazii și portrete”, Buc., 1911, p. 61.

²⁹ Ne surprinde un comentariu al lui Mihail I. Dragomirescu menit. (în intenția sa) să aducă o explicație pentru diminuarea atitudinii critice a scriitorului. Pare oarecum forțat și, oricum, ca un reproș inadecvat. Căci dacă Anghel n-a mai participat activ la evenimentele sociale ale vremii, se datorește — în bună măsură — dezamăgirii pe care i-a produs-o social-democrația devitalizată din pricina oportunismului Internaționalei a II-a. Comentariul nu prea rezistă, cînd opera însăși ne vorbește despre o epocă austeră și cu repercusiuni esențiale (epoca petrecută la Paris): „Viața de boem pe care o ducea D. Anghel în epoca aceasta (după 1895 n. I.V.) în Parisul cafenelelor literare, al chefurilor și al aventurilor erotice desigur că a contribuit nu puțin la alunecarea lui în afara șuvoiului revoluționar...” (op. cit., p. 145).

³⁰ D. Anghel, *Tinereță*, în „Povestea celor necăjiți”, p. 61.

³¹ Idem, *Oscar Wilde*, op. cit.

³² Idem, *Pelerinul pasionat*, op. cit., p. 120—122.

Din creația acestuia va traduce, odată reîntors în țară, împreună cu Șt. O. Iosif.³³

Revenind în România în 1902, se fixează într-o colaborare de mai lungă durată la *Semănătorul*, părăsit mai apoi pentru publicații diverse sau pentru încercări personale de a constitui o revistă.

Contemporanii l-au cunoscut pe Anghel, intuindu-i personalitatea și oscilațiile sale provenite dintr-o structură de o mare mobilitate și permeabilă la impresii felurite. L-au cunoscut în momente de vervă și ironie, strălucind prin cuvântul de o mare scîlpire, l-au surprins în clipe de reverie sau în izbucniri teribile, surprinzătoare pentru un neavertizat.³⁴ M. Sadoveanu și-l amintește ca pe un om mărunț, agitat, nervos, pe „Mitif” ajuns la București, în mediul scriitorilor din capitală, cunoscut în toate cercurile intelectuale și dobîndind o autoritate deosebită, deși primul său volum, *În grădină*, n-a avut o soartă prea fericită. D. Anghel se definește el însuși în această epocă a maturității sale artistice, cu febrilitatea căutărilor și a unor continue acte de cunoaștere într-un domeniu larg, neîngrădit, nonconformist: „căutînd senzații și privesți noi”.³⁵

Încă de la Paris s-a stabilit o prietenie unică cum rar s-au mai întîlnit în biografiile literare de la noi, între Anghel și Șt. O. Iosif. Ea s-a adîncit mai apoi în țară. O fericită colaborare cu un sfîrșit însă tragic, dar nebănuit în plină perioadă de colaborări, care au dat naștere unui aliaj unic și original, A. Mirea. Sfîrșitul sfîșietor, prin intervenția unei drame familiale legată de Natalia Negru, soția lui Iosif, a stins o splendidă comuniune artistică. Sfîrșitul lui A. Mirea a fost urmat de moartea lui Șt. O. Iosif și apoi, la un an, a lui D. Anghel. S-au vărsat atunci lacrimile unor regrete sincere pentru oameni ce s-au mistuit lăsînd în urma lor cenușa unei prietenii și a unor zvîrcoliri dureroase.

D. Anghel a trăit intens viața socială și literară a timpului, investind talent și entuziasm pentru acțiuni felurite (vicepreședinte al Societății scriitorilor romîni), adesea însă impulsiv și uneori nedrept, ca în împrejurrarea discuțiilor asupra primirii lui C. D. Gherea în Societate.³⁶

Un episod cu repercusiuni asupra preocupărilor sale este și acela al perioadei trăite la Constanța. Numit aici, cu puține resurse materiale, se apropie într-o colaborare prietenească de I. Minulescu. „Eram săraci amîndoi”, — vorbește Anghel despre această perioadă. Petrec mult timp în lecturi comune și confruntări de opinii, încearcă traduceri în colaborare din poezii franceze în deosebi.³⁷ Serviciul îl obligă la peregrinări prin Dobrogea și îi permite cunoașterea unor realități sociale încorporate mai apoi în sfera experiențelor sale mereu înaite.³⁸

Anghel a trăit condițiile precare proprii intelectualului nesupus ordinei burgheze. Nici o deosebire între condiția sa materială și umană și aceea

³³ Idem, *Misterul din str. Navarre*, op. cit., p. 42.

³⁴ Cf. Al. Șerban, în „Flacăra”, IV (22 noiembrie 1914), nr. 5—6.

³⁵ D. Anghel, *Doi prieteni*, în vol. „Steluța, Fantazii și paradoxe”, București, 1913.

³⁶ Cf. *Răspuns D-lui C. Dobrogeanu Gherea*, în „Cumpăna”, I (27 noiembrie 1909), nr. 1.

³⁷ D. Anghel, *Aducerile aminte*, în vol. „Povestea celor necăjiți”, pp. 106 și 110.

³⁸ D. Anghel, *În căutarea Tabiei a XVIII*, în vol. „Proză”, p. 175.

a unor scriitori săraci și cinstiți din aceeași epocă (Șt. O. Iosif, Panait Cerna, Emil Gîrleanu). Era un modest funcționar silit la o existență inaptă pentru creație, nesigură („nenorocitul funcționar ce eram”, — spune Anghel în evocarea din *În căutarea Tabiei a XVIII*). Se adaugă și incidente nu lipsite de ecou pentru viața sa materială și pentru rezistența sa psihică și așa de o mare sensibilitate. Un foc nenorocit arde hotelul unde locuia la București și odată cu clădirea poetul își pierde manuscrisele, ceea ce îl afectează profund. Bolnav și deprimat, Anghel trece prin clipe dificile, dar cu atât mai stăruitoare și intensă e revenirea lui la viață, la un adevărat „triumf al vieții”. În martie 1911, recîștigat la viață și la dorința de a-și dărui toată energia creației, Anghel scrie ca într-un manifest plin de efuziuni: „Și eu sper, căci afară e iarăși primăvară, crenguțele svelte de liliac au început să înverzează, cornii, pretutindeni după zaplazuri par împodobiți cu mimoze și cine trăiește încă, nu poate rămîne străin și cu brațele încrucișate, cînd o viață nouă izbucnește și reîncepe triumfătoare, pretutindeni.”³⁹

Intr-adevăr, mesajul redresării sale s-a confirmat în anii de pînă la moarte, deși sfîrșitul poemului ar părea o infirmare a acestor aprecieri. Căci evenimentele familiale (moarte lui Iosif, căsătoria sa cu fosta soție a prietenului său, Natalia Negru) au pregătit un moment de vid sufletec, de prăbușire declanșată explosiv, ca mai toate actele vieții sale, într-un trist sfîrșit: sinuciderea (13 noiembrie 1914).

Cu toate acestea, Anghel, poetul de mare vibrație și luciditate, anxios, impulsiv, n-a fost un resemnat și un om care să se lase strivit de vicisitudini și atacuri, de propria sa fizionomie lăuntrică. Sensibil la pulsul vieții, citește în el cu o frenezie plină de vitalitate: „Ești în pat bolnav, între albe cearșafuri ce mîine pot să-ți slujească de giulgiu și viața jos în stradă ori în jurul tău merge înainte, îți trimite veselele ei zgomote și e greu să te resemnezi.”⁴⁰

Cercetător al vieții, neîmpăcat, într-o atitudine intransigentă față de etica veacului său și grava lui îndepărtare de cultură, risipit generos într-o activitate efervescentă, D. Anghel a lăsat o concepție și o creație generoasă pentru care istoria literară va trebui să găsească răgazul unei temeinice analize.

3. CONCEPȚIA SCRITORULUI. ORIENTAREA SA

Publicistica lui D. Anghel și de cele mai multe ori proza sa de evocare lirică ne oferă bogate reflecții asupra creației și mecanismului ei lăuntric. De la început trebuie reținut faptul — o constatare generală de altfel — că el concepe arta, asemenea contemporanilor săi, în direcția realismului nu numai prin semnificațiile ei cognitive sau ca finalitate socială. Ci, de la început, consideră creația realistă ca esențială pornind de la procesul laborios al construcției artistice în imagini. D. Anghel este un

³⁹ Idem, *Triumful vieții*, în vol. cu același titlu, *Fantazii și portrete*, București, 1912, pp. 6—7.

⁴⁰ Idem, *Paradoxele unui muribund*, în vol. „Steluța”, p. 11.

liric oferind considerațiilor sale nota unor confesiuni ultime și în același timp el este un neconformist lucid și întotdeauna dispus să condamne latura odioasă și ridicolă a unor opinii oficiale, subliniind caracterul obtuz și nociv al acestora. În *Reflecțiile* sale de poet respins la premiile Academiei, Anghel reclamă atenția încordată și gravă a cititorului când vorbește despre ceasurile de muncă închinare, fără rezerve și fără să se menajeze, neliniștii și bucuriilor scrisului. Asemenea dăruire și închinare de energie și sensibilitate are la Anghel un sens estetic și etic exact în sensul că munca literară urmărește o finalitate complexă de ordinul mesajului, autodăruirii artistice și a menirii actului creator. (În „Reflecții“ vorbește „de truda ce-am pus-o spre mai bine, de mulțumițiile ce le-am trăit la fiecare pagină și de toate speranțele ce le-am închis în ele“⁴¹). Scriitorul aparține deci tipului de artist pentru care a produce valori spirituale înseamnă efort, chinuitor efort, concentrare de muncă, dăruire și mari satisfacții pentru ceea ce apare ca izbutit în confruntarea cu cititorul cel mai receptiv. Anghel concepe creația drept un transmițător de lumină, de adevăr, comunicând căldura sentimentelor omenesci, elogiindu-le și ridicându-le la treapta marilor avânturi pasionale ale omului.

Anghel profesează în întreaga sa publicistică, în declarații ocazionale sau în mărturisiri, un cult al valorilor mari, al ideilor în creație; literatura are — și în contextul observațiilor sale — calitatea de a crea artistic și deci de a reflecta o realitate nouă. Arta care surprinde sensul, esența și prin urmare oferă o pătrunzătoare detectare a universului interior, nu numai al poetului — ține să remarce Anghel — ci al omenirii, așa cum este el tradus și asimilat de poet în propria sa creație: „A creea e a renaște mereu, e a supraviețui zilei de ieri și a păși pe ziua de mâine.“⁴² E la Anghel o dăruire — și nu o poză — o absolută contopire, pierdere și regăsire a personalității proprii, și poetul se pătrunde organic, cu o seducție cum numai artistului autentic îi e dat să trăiască, de adevărul renașterii sale și al comuniunii cu lumea creată de forța imaginației lui de creator: „... să te transpui în eroii fanteziei tale, să suferi de durerile lor și să te bucuri de fericirile ce le dăruiești tu singur, nu este dat desigur, oricui.“⁴³ Cum se vede Anghel are puncte de vedere care îl plasează alături de clasicii realismului critic românesc din acea vreme: Caragiale, Slavici, Delavrancea etc. Și exprimă o înțelegere patetică a actului creator verificat prin lumea creată de artist în sensul superior al veridicității realiste.

În același timp Anghel este un analist lucid al climatului artistic burhez, ceea ce îi inspiră numeroase foiletoane. Ele — și nu e puțin lucru — anunță și pregătesc la acea vreme pe Arghezi cu „tabletele“ și astăzi strălucit menținute. Pamfletul lui Anghel, corosiv și adesea teribil, se explică prin superioritatea poziției sale și a gradului conștiinței sale civice. Pam-

⁴¹ În „Flacăra“, I, (2 iunie 1912), nr. 33. (Revista publică odată cu articolul și proza *Tigani* din volumul „Fantome“ prezentat Academiei pentru premiile ei. Se precizează cu intenție: „volum nepremiat“).

⁴² D. Anghel, *Reflecțiile unui respins*, în „Flacăra“, I (2 iunie 1912), nr. 33.

⁴³ Idem, *ibidem*.

fletul, ca și orice producție din perimetrul larg și multilateral nuanțat al satirei, presupune această ascendență morală. Ea permite scriitorului să deschidă un adevărat proces suficienței cercurilor conducătoare din România moșierilor și capitaliștilor, să sancționeze manifestările violente și altele, mai puțin sesizabile, ale ofensivei ideologice a burgheziei; persiflator e Anghel cu toți „aristocrații“ avuților furate văzînd pe un plan și mai grav situația dezastruoasă a cărturarului sau a omului de artă frustrat de ceea ce i se cuvine și refuzat în cele mai elementare cerințe legate de condiția materială și spirituală în capitalism. Nu puține sînt luările de atitudine în favoarea artistului deoarece Anghel a fost îndemnat de dorința sinceră de a replica drastic și peremptoriu ineptiei și mugetului oficial. Atît de pasionată este luarea sa de atitudine încît argumentele demascatoare apar la tot pasul în publicistica sa. Ele dau răspuns tuturor lamentațiilor tremurate despre „libertatea“ creatorului în limitele capitalismului. Cum nu se poate mai convingător, Anghel a făcut un veritabil rechizitoriu, dramatic și usturător în același timp. Pamfletul și foiletonul satiric au ca punct de plecare un fenomen care în individualitatea lui deține atribute de generalitate, iar comentariul, întrucît există premisa materială, lărgeste sensul și gravitează în jurul unui domeniu concentrat, chiar dacă ecoul poate fi adesea surprinzător de larg. Astfel, o temă care îl reține adesea și fructifică verba polemică și satirică este aceea a pervertirii gustului și a sărăcirii emoțiilor estetice într-o lume care duce inevitabil la demonetizarea artei și la tocirea criteriilor estetice adevărate. E vorba de fapt de capitalism și de procesul agravat treptat al îndepărtării pe căi multiple a artei de funcția ei, fie în direcția aristocratizării ei, fie în aceea a pervertirii și degradării ei prin surrogate și simulacre de producții artistice. Publicul burghez și simțul său orientat spre manifestările menite să amuze, să placă fără a forța gîndirea,⁴⁴ scriitorul merit să asculte de dispoziția unui ministru, feroce adversar al artei considerată ca un act rușinos de comis doar pe ascuns, într-un cuvînt sînt restabilite adevăruri și stigmatizate mentalități. E condamnat veacul burghez al „mercantilizării“ tuturor valorilor, inclusiv a conștiințelor cînd artistul e înțeles ca un saltimbanc, sancționat dacă produce artă și deci aspru muștrat. Și Anghel proclamă consecvența și curajul, mai ales într-un atare climat ostil și alimentat din ignoranță, curaj necesar fiecărui artist pentru a-și menține condiția sa de a fi. Versurile din primul număr al revistei *Cumpăna*, scrise în colaborare cu Șt. O. Iosif, deschid programatic viitoarele puncte din polemicile și pledoariile sale în favoarea unei creații angajate, pusă în slujba unei conștiințe cetățenești și estetice responsabile și greu încercate de neajunsurile vieții:

„Din calea ta o clipă nu te-abate
Nu mai căta pe unde ai trecut —
Nu plînge-a tale pînze sfișiate,
Ci stăruiește spre necunoscut,
Ori cîte uragane te vor bate.⁴⁵

⁴⁴ D. Anghel, *O măsură a D-lui Stelian*, în „Cumpăna“, I (12 martie 1910), nr. 16.

⁴⁵ *Înainte*, în „Cumpăna“, I (27 noiembrie 1909), nr. 1.

Viața literară din primul deceniu al secolului XX și din cei patru ani pe care i-a mai trăit nu i-a fost de loc favorabilă căci, necruțător cu mediocritățile și aprehensiv la adulări fructuoase dar dezonorante, s-a văzut atacat de presa oficială care nu-i putea ierta francheta și îndrăzneala unor gesturi de om incapabil să suporte ipocrizia relațiilor burgheze. Și-a atras aproape conștient acreala presei oficiale, care n-a izbutit însă să-l împiedece de la o luare curajoasă de atitudine în toate problemele de cultură.⁴⁶

Intreaga orientare a generației sale, și cu atât mai pregnant a prietenilor săi, se definește prin tendințele realismului critic. Sînt astfel substanțiale impresiile scriitorului prilejuite de expoziția lui Verona. Articolul lui Anghel, scris cu sensibilitate, introduce în lumea de culori și portrete a pînzelor și formulează un crez antisemănătorist, ocazionat de motivele tablourilor și de viziunea exersată în ele. Anghel respinge imaginea compusă din artificii convenționale, clișeele semănătoriste edulcorate și idilice („idila fasonată în țari”, — comentează Anghel). Ceea ce se cuvine subliniat e faptul că poziția antisemănătoristă a scriitorului nu provine din argumentele esteticii simboliste ci din convingerile sale despre sensul adevărului artistic: „Adevăratul aspect al țaranului nostru chinuit se realizează pe pînză așa cum e el, cum ți-l arată ochiul: eternul rob al pămîntului.”⁴⁷ Asemenea accente foarte limpezi nu reprezintă o reacție întimplătoare, ci consecința unei întregi orientări de principii, sentimente și luări de poziții, chiar și numai afective, în problemele timpului, printre care disputele despre sensul cunoașterii artistice nu erau ultimele în ordinea importanței. Intr-o diversitate de fenomene ale timpului, Anghel este întotdeauna prezent, ca mai toți oamenii de cultură ai generației sale, stimulați de dorința clarificărilor și de a construi poziții esențiale pentru cultură. Iată cum Anghel se găsește în continuarea unor mărturisiri grave despre condiția creatorului cu una din cele mai lucide demascări a dependenței, mai mult sau mai puțin disimulate, a artistului în capitalism, de legile care acționează și guvernează în capitalism. El condamnă — amintind prin intensitate și sinceritate pe Camil Petrescu îndeosebi — supunerea artistului, salahoria intelectuală întreținută de relațiile capitaliste unde totul se metamorfozează în bani, în raporturi de vânzare-cumpărare. Mîhnit, Anghel schițează parcă destinul condeierului cu obezi la mîini, silit să scrie totuși dintr-o nevoie acută de a nu muri de foame. E același protest și rechizitoriu atât de cunoscut în luările de poziții ale scriitorilor noștri și parcă ne reînvie cuvintele și fața crispată a lui Eminescu obligat să trudească în redacția „Timpului”, obsedat de zgomotul și dute-vinoul telegramelor, iar Anghel compune aici ca pentru un viitor Ladima și toți cei asemenea lui un infern al presei, al muncii silnice: „Sonerii clare cheamă, jucării prin care toate știrile ce circulă în univers vibrează în preajma mea, tot felul de figuri patibulare apar și dispar... o nesfîrșire de valuri vine

⁴⁶ Cf. „Răspunsul” adresat lui Gherea, „Cumpăna”, I (27 noiembrie 1909), nr. 1. Anghel declară: „...atmosfera celor mai multe ziare de astăzi nefiindu-mi nici prielnică, nici simpatică.”

⁴⁷ D. Anghel, *In expoziția lui Verona*, în vol. „Proză”, p. 173.

să bată și să se spargă de zidul redacției unde sînt robit”.⁴⁸ În același front al generației timpului său, alături de Șt. O. Iosif, Cerna, Gîrleanu, I. Chendi ș. a., Anghel are aceeași cîmprensivitate și adesiune la principiile generale, de unde și acordul său la aprecierea contribuției lui Gherea⁴⁹, sau la unele direcții ale criticii gheriste, cum ar fi bunăoară condamnarea pesimismului post-eminescian, steril și manierist, în termeni aproape similari celor din poezia lui Vlahuță sau din articolele închinată de Gherea acestui fenomen. Anghel adaugă o condiție pentru o creație veritabilă: largă și nuanțată diversitate a motivelor și deci a sentimentelor exprimate, în opoziție cu nota monocordă a poeziei tînguitoare și resemnate declarativ, strict exterior. În acest consens al epocii, Anghel afirmă ideea poetului-cetățean, prezent în contemporaneitate, angajat în problemele vremii printr-o atitudine independentă și scandalizînd tocmai de aceea pe „bunii burghezi”. Scriitorul cu asemenea fizionomie este de fapt modelul timpului, al tendințelor democratice și populare în artă, încă puternice și de o autoritate incontestabilă pe atunci; este scriitorul identificat cu marile probleme ale vieții și exponent expres al oamenilor, așînd un mandat de răspundere din partea lor.⁵⁰ Este un punct de vedere curajos și consecvent apărut prin publicistică și cristalizat în creația sa generoasă. Anghel încearcă și el să risipească orice iluzii despre scriitorul „eteric” și extraterestru, angajat într-un domeniu „pur” și fără tangențe cu realitatea. Figuri compuse din clișee estetizante îi opune, într-un corp dinamic de argumente, principiul potrivit căruia artistul tinde să devină o forță utilă, de loc neglijabilă în cadrul fenomenelor sociale viabile. Mai precis chiar, Anghel prefigurează o largă solidarizare a artiștilor, ca modalitate de a riposta ofensivele ideologice a burgheziei. Conținutul social al aprecierilor sale îl onorează și ridică semnificația principiilor exprimate. Scriitorul plasează întreaga sa concepție nu pe terenul abstracțiilor estetice, ci pe acela al analizei fenomenelor spirituale contemporane lui, în care clasele dominante s-au asociat într-o „vastă asociație de bandiți”. Cum se vede epitetul nu e lansat în gol ci se referă la o „castă de privilegiați” ... „care-și împart toate bunurile și plăcerile vieții”.⁵¹ Sînt în publicistica sa accente necruțătoare, dar parcă ele ating intensitatea și vehemența maximă în acest articol unde clasele dominante sînt tratate nu numai irreverențios (ceea ce n-ar fi fost ieșit din comun), ci cu o răspicată înțelegere a antagonismelor sociale și a naturii clasei exploatoare, organizată în coaliții menite să înrobească pe cei mulți. Iar între cei mulți se găsesc — semnificativ — scriitorii și în general purtătorii condeiului. De aici apelul său la o largă comuniune a artiștilor, la edificarea unei culturi care să bareze calea acestei lumi agresive și oneroase. Conștient de efica-

⁴⁸ Idem, *O victimă a lui Gutenberg*, op. cit., p. 104.

⁴⁹ În „Răspunsul” către Gherea, Anghel apreciază opera criticului („își cucerise un loc de cinste în republica literelor-romînești”), dar rămîne refractar la primirea acestuia în Societate din motive înguste și aproape de neînțeles pentru mentalitatea scriitorului.

⁵⁰ D. Anghel, *Ieri și astăzi*, în vol. „Proză” p. 186: („În afară de a fi scriitorii sîntem și noi cetățeni și că prin urmare nimic din ce e comun durerilor și bucuriilor celorlalți nu poate să ne fie străin.”).

⁵¹ Idem, *Mafia*, în vol. Steluța, p. 49.

citarea mesajului artistic, Anghel preconizează o solidaritate a artiștilor, dornici să creeze într-o conlucrare sinceră și să realizeze un front artistic pus în slujba adevărului. Anghel este aproape de o poziție militantă într-o vreme când se constată atacuri tot mai violente la adresa artei realiste angajată pe linia clasicilor și a *Contemporanului*. Semănătorismul anunța tendințele retrograde ale gândirismului, după cum formele simbolismului, cu tot specificul său pe teren românesc, proclama principiul artei „pure”, care mai târziu, după război, s-a afirmat în multiple forme de decadentism. Epoca lui Anghel n-are o configurație simplă. Pozițiile deschise de *Contemporanul* primesc o autoritate remarcabilă prin creațiile realismului critic consacrat în operele lui Caragiale, Sadoveanu, Delavrancea, Slavici, Coșbuc, I. Al. Bassarabescu și, bineînțeles, Anghel. Se afirmă acum T. Arghezi, L. Rebreanu, Cezar Petrescu. Climatul e prin urmare susținut, dar, în același timp, semănătorismul se definește prin aspectele lui cele mai înapoiate, iar manifestările simbolismului acuză de pe acum tendințe anti-realiste nete. Lui Anghel nu-i scapă diversitatea acestor tendințe. Și cu atât mai notabile sînt apelurile lui la o operă de sinceritate și adevăr în artă. Presiunii burgheziei, gusturilor ei, comercializării și perversității artei le opune un scriitor de idei, de curaj și atitudine. Așa se explică chemarea sa la o fermă situare artistică capabilă să sancționeze coaliția celor de la putere împotriva artei și a spiritului ei critic: „Cărțile noastre pe care le-am scris — proiectează Anghel — n-ar putea să devie o barcadă în dosul căreia să putem lupta la adăpost? Avem o armă formidabilă de care nu știm încă să ne slujim, o muiem în lacrimi în loc s-o muiem în fiere, facem flori de stil și podoabe arhitecturale, ne pierdem vremea în jere-miade, uitînd că ascuțitul ei poate să împungă, că lacrima de cer-neală lăsată în rană poate să cangreneze”.⁵² Nu e puțin lucru pentru concepția scriitorului, și îl atașăm justificat la întreg frontul creatorilor noștri de valoare, cu aceleași motive și deziderate. Recunoaștem aici programul *Contemporanului*, cunoscut scriitorului, el însuși legat de tradițiile revistei și de ambianta primelor îndrăznele ieșene. E însă adevărat că Anghel a sesizat — cum spuneam — și unele accente false în grupul revistei și concludente ni se par rezervele exprimate de el la adresa unor pseudo-scriitori aflați în zonele învecinate doar cu idealurile revistei. Anghel știe să aprecieze aportul revistei, revirimentul ideologic și artistic produs de ea, dar discută cu obiecții argumentate notele false ale unor scriitori care mimează doar identificarea cu năzuințele proletariatului românesc. E vorba de unii colaboratori de ocazie lipsiți de experiența și cunoașterea suferințelor maselor de muncitori și care „își umflau glasul de o revoltă care era străină inimii lor”. În același timp, rezervele sale fac proces și unor fenomene sincere, dar Anghel nu era încă în măsură să le intuiască cu egal discernămint.⁵³

⁵² Idem, *ibidem*, p. 51.

⁵³ cf. D. Anghel, *Ieri și astăzi*, în vol. „Proză”, p. 185; Vezi și *Povestea unui mușuroi*, remarcabilă proză, semnăind natura imprecisă și compoziția grupării de la „Contemporanul”.

Mesajul lui Anghel n-are semnificația și rezonanța unor apeluri por-nite de la o concepție superioară, unitară. Dar aceasta nu exclude constatarea unui spirit frământat, preocupat, generos și ferm la acest artist fin și de o admirabilă receptivitate. Aceste calități se întrevăd și în felul cum concepe actul de creație ca o manifestare a unei maxime lucidități. Pentru Anghel procesul de creație, ca rezultat al unor elaborări îndelungate, în-seamnă inteligență, muncă și stăruință; e văzut deci ca un act rațional și împins pînă la limitele ultime. La Anghel se reține ideea identității dintre procesul de creație și orice *muncă* creatoare, rațională și nu ca rezultat al unor factori imprezvizibili și strict subiectivi.⁵⁴ De aceea i-a repugnat orice tendință de retorism și de facilitate improprie artei. Dimpotrivă. Anghel rămîne credincios experienței de viață absorbite în imagini clare, supuse adevărului vieții. Așa își concepe propriile impresii, transfigurate artistic, acordînd experienței și cunoașterii funcția lor fundamentală. Re-compunînd o întâmplare în proza sa *Puteri ascunse*, precizează cu intenții polemice: „Aceste nu sînt lacrimi cetite în cărți, cum le fac mulți alții care nu știu să deschidă ochii spre viață și să privească în jurul lor“.⁵⁵

Veșnic nemulțumit și neliniștit, căutînd confruntări și experiențe noi, scriitorul este un nemulțumit în sensul bun al cuvîntului, supunîndu-și scrisul unei maxime exigențe și unui sever examen autocritic. El se referă atît la momentul elaborării cît și la finalitatea operei produse. Într-o discuție cu un interlocutor, se confruntă opinia lui Anghel (adesea sceptic și deprimat) cu trăsăturile unui semănătorism respins de artist în numele veridicității. De aceea scriitorul se pronunță împotriva unei imagini senine, armonizate artificial, și contrapune un tablou brutal al satului.⁵⁶ El îl prețuia pe Nicolae Iorga, ca personalitate superioară și plurală, fără să ezite — după ani de colaborări — să-și formuleze numeroase rezerve în ce privește neînțelegerea grupării față de fenomenele grave ale vieții și autoritarismul nivelator al acesteia.⁵⁷ Fără să fie vorba aici de un resentiment personal, Anghel semnalează totuși lipsa de înțelegere pentru poezia lui manifestată de Nicolae Iorga.⁵⁸ Cu toate acestea, opera lui Anghel, contradictorie în diversele ei direcții, motive și accente, reflectă o subiectivitate înclinată spre unele nuanțe care ar putea fi conexate tocmai la semănătorism. El rămîne în unele pagini un paseist, regretă un trecut cu forme agonizante sau dispărute, deplînge urmele acestei vieți (lucruri, obiecte), care devin catalizatoarele și stimulatorile aducerilor aminte. Ele

⁵⁴ Cf. M. Sadoveanu, *Amintiri despre D. Anghel*, în vol. „Evocări“, p. 173.

⁵⁵ În vol. „Povestea celor necăjiți“, p. 54.

⁵⁶ D. Anghel, *Doi prieteni*, în vol. „Steluța“, p. 55—56.

⁵⁷ D. Anghel, *Triumful vieții*, p. 50.

⁵⁸ În *Un poet al florilor: D. Anghel* (apărut inițial în „Semănătorul“ din 10 aprilie 1905 și reproduș în „O luptă literară“, I 1914, N. Iorga semnalează binevoitor și atent prezența originală a poetului, îi amintește debutul la „Contemporanul“ și definește cu intuiție frumusețile poeziei, în sensul descoperirilor pe care această le produce în universul sufletesc al oamenilor. Sesizează totodată efortul lui Anghel relevat în cizelarea versului: „în simplitatea apărută a căruia este atîta voință și muncă, p. 346). Ulterior însă N. Iorga și a redus aprecierile și a sporit rezervele, ceea ce remarcă și D. Anghel. E vorba de articolele lui N. Iorga: *Contra pamfletelor* (în „Neamul românesc literar, din 14 martie 1910, și *Scriitorul de azi: D. Anghel* (idem, 31 octombrie 1910, p. 689).

oficiază ritualul evocărilor și relevă ecoul lor prelungit. Conștiința legăturii sale cu trecutul explică nostalgiile și regretul său, neabandonate vreodată, pentru trecut, pentru formele de viață dispărute. Scriitorul mărturisește un fel de durere pentru o lume frustrată și de aceea se simte stingerit de tăceri, după cum se poate înțelege dintr-o metaforă a sa: „Ostrovul fericit, ascuns între umbrare și împrejmuț de vii, adăpostește astăzi o altă lume, care nu mai e aceea a copilăriei mele și unde eu mă simt un străin, aproape o fantomă”.⁵⁹ Citeodată e tentat să recompună o lume dispărută în contururi fastuoase, de deplină seninătate, ca în proza sa *Oscar Wilde*, dominată de leitmotivul acestui regret pentru splendori apuse. Dar aici Anghel de fapt e un romantic, el construiește o vagă imagine patetică a unei lumi neîncorsetate și neegalitate de meschinăria veacului burghez. Idealul său este evident romantic și căutat în afara și împotriva prezentului, („veacul nostru practic”), inadecvat unei străluciri așa cum o visează poetul încântat de imaginea, destul de convențională de altfel, a unui trecut situat undeva în veacul de mijloc.⁶⁰

Când însă trece la caracterizarea epocii sale, scriitorul părăsește tonul nostalgic și înduioșat și relevă una din calitățile remarcabile ale scrisului său: sarcasmul satiric al pamfletarului de vocație. Aici Anghel este un satiric de tip realist stigmatizând fenomene și varietăți tipologice contemporane în cea mai limpede direcție realistă. El denunță „figuri răpitoare”, cupiditatea și arivismul, printr-o aglomerație grotescă de gesturi și poște.⁶¹ Nu e mai puțin adevărat că opoziția sa se menține și aici dînd cîștig de cauză trecutului investit cu valoarea unui criteriu etic superior. De aceea scriitorul rămîne la o viziune relativ redusă a prezentului populat doar de negustori lacomi sau de fantomele trecutului, acestea văzute nu idealizat ci în deplina lor decreptitudine.⁶² Evocarea are uneori tonalități care sugerează lectura lui Cehov, iar alteori desenează în maniera „fiziologilor” caractere cu o anume fixitate în trăsăturile lor generale.⁶³ Unele infiltrații semănătoriste (ca în poemul în probă *Semănătorul*,⁶⁴ cu o exaltare a unor forme de viață patriarhală atemporală „a omului înfrățit cu brazda”), accentele vizibile de opoziție, conformă idealului romantic, nu definesc decît parțial pe Anghel. Formația sa este determinată de concepția proprie unui artist realist. Ea este hotărîtoare și fixează datele esențiale ale personalității scriitorului. În liniile sale, Anghel se auto-depășește afirmînd viața, omul, universul material și spiritual, emoțiile și sentimentele sale. În același timp, frecventînd poezia simbolistă, împrumută din vocabularul ei — trecut prin formula estetică a simbolismului — definindu-și predilecții de acest gen: culori, linii, vagul, simboluri, leit-motive, impresii obsesive, ritmuri și senzații traduse în simboluri etc.

D. Anghel n-a încetat vreodată să vorbească despre drama și destinul omului de rînd, torturat de mizerii și de stări sociale dușmănoase. În

⁵⁹ D. Anghel, *Fantome*, în vol. cu același titlu, p. 46.

⁶⁰ D. Anghel, *Povestea celor necăjiți*, pp. 95—96.

⁶¹ Idem, *Ceasornicul bunicii*, în vol. „Fantome”, p. 147.

⁶² Idem, *Pilda unui înțelept*, în vol. „Proză” și *Clopotele*, în vol. „Fantome”.

⁶³ Idem, *Tipuri dispărute*, în vol. „Portrete”.

⁶⁴ În vol. *Povestea celor necăjiți*, pp. 13—14.

cele mai diverse ipostaze ale sale, omul este deplîns și îmbrățișat cu căldură. Scriitorul are chiar o predilecție pentru individualități sfîșiate de mizeriile materiale și spirituale ale societății. Capitalismul produce numeroase victime zdruncinate de legile care decid în condițiile lui. Este astfel tînărul diformat de cărți care l-au înstrăinat de viață și l-au dezechilibrat fără ca ele să-i ofere calea unei armonizări cu viața a concluziilor închise în cărți. Este o întregă categorie de tineri intelectuali și meritul lui Anghel este acela de a fi văzut sterilitatea și îndepărtarea de viață a culturii în capitalism. Problema, chiar numai schițată prin consecințele ei individuale într-o viață uscată și ofilită, este de însemnătatea unei largi dezbatere, sugerîndu-ne capacitățile selective și critice ale artistului. Efectele unei asemenea educații sînt imense fiindcă obligă la a opune vieții soluții înghețate și dogme fără valoare.⁶⁵

Există însă și permanența unui ideal stenic provenind din încrederea scriitorului în valorile umane. De aici elogiul patetic adus ființelor desconsiderate, dar admirabile în tăria și elanul lor din *Țiganii*. Asemănător cu numeroase reprezentări artistice ale năzuinței de libertate și de evadare din constrîngerii (ca în poemul lui Pușkin), poemul în proză al lui Anghel are o fluiditate de autentică extracție lirică și de autoconfesare: „Eu i-am pizmuit totdeauna, și unde i-am întîlnit mi-a fost drag să-i privesc...”⁶⁶ De fapt este aici și o interpretare a propriului elan simbolizat în detașarea nomazilor de loc și timp, urmărind o eliberare din constrîngerile și servituțile timpului său. Încrederea sa în om și în virtuțile sale sufletești, împrumută și poetului o atitudine mai rezistentă la multele încercări trăite de el și l-a ajutat să-și cicatrizeze rănilor. Impresionează la Anghel tocmai simpatia pentru ființele umile care dezvăluie tragism sau duioșie tocmai prin anonimatul vieții lor consumată fără nimic spectaculos sau complicat în aparență. Femeia care învinge tragismul morții prin veghea ei drapată în durere, dar relevă energii formidabile în fața morții și a durerii covîrșitoare. Portretul ales de scriitor realizează un act de largă semnificație umană.⁶⁷ Anticarul modest și îndrăgostit de cartea păstrată în mîini cu gestul unei mîngîieri⁶⁸ sau cutremurătorul infern al ghettourilor atrag pe scriitor mai mult decît orice aspect festiv sau consacrat în creația unor contemporani înșelați de vocabularul teoretic al simbolismului sau de trîmbițele semănătoriste, sentențioase și zgomoatoase. „Pîn-acuma — remarcă Anghel — cartierele acele mizere unde mișună populația aceasta, asupra căreia parcă apasă un blestem, nu au inspirat pana nici unui scriitor”.⁶⁹ Firește că e vorba aici de literatura romînă și nu de cea europeană unde mediul fusese descris, ca apoi Sadoveanu iar mai tîrziu I. Peltz și I. Călugăru să le zugrăvească în tonalități grave și triste. Imaginea este aproape terifiantă, prin sugestiile oferite cititorului, cînd evocă gropile comune ale victimelor unor pogromuri din

⁶⁵ D. Anghel, *Călătorul și umbra lui*, în vol. „Povestea celor necăjiți”, pp. 36—38.

⁶⁶ În vol. „*Fantome*”, p. 212.

⁶⁷ D. Anghel, *Puteri ascunse*, în vol. „Povestea celor necăjiți”, pp. 54—55.

⁶⁸ Idem, *Anticarul*, în vol. „*Fantome*”.

⁶⁹ Idem, *Țirgul Cucului*, op. cit., p. 57.

tîrgurile Rusiei țariste.⁷⁰ Evocarea are aproape valoarea unui document despre bestialități cutremurătoare refuzate de întreaga sa ființă, de crezul său umanitar larg. Sînt însă tîrguri devastate nu numai de atacurile huliganilor, ci și de o mizerie aproape inimaginabilă pentru condiția umană cea mai sumbră. E în proza lui Anghel o pagină închinată acestei lumi de oameni sărmani cu durerile și dramele lor închise în mizerie și suferințe. Imaginea concentrează în ea datele acestei suferințe și reconstituie mecanismul vieții sugerînd zbateri umile: „Și cînd nu-i încă nici un semn de ziuă și dorm duși încă cei ocrotiți de soartă, ici-colo cîte o lumină sfioasă se aprinde, și după ferești joase, în încăperi strîmte și mohorîte, poți vedea cîte un cîrpaci, bătrîn și chinuit, cu ochelarii pe nas, cum bate cuie de lemn într-o talpă veche... în vreme ce ai lui, în pernele mari, dorm înghesuți unul peste altul în cuprinsul acelei încăperi mohorîte și fără de aer“.⁷¹

Asemenea lui Delavrancea în povestea sa *Neghiniță*, Anghel transfigurează în simbolul din *Povestea celor necăjiți* destinul săracilor. Alegoria este aproape transparentă fiind o figurare, cu mijloace consacrate de poveste, a unor raporturi generale caracteristice împărțirii lumii în bogați și săraci, în exploatați și exploați. Atitudinea critică este aici pronunțată și sublimată numai din rațiuni artistice. Povestea are construcția clasică începînd cu acel „A fost odată un biet om necăjit“ și continuînd — în plină interpretare populară — să cerceteze cum de sînt oameni cu mîini albe și alții cu mîini chinuite de muncă. Peste acestea însă o imagine reține: ceata de țărani „ce au o sapă în mînă, al cărei tăiuș, oricum, e o armă la vreme de nevoie“.⁷² E fără îndoială un indiciu despre coordonatele operei lui Anghel și acest grup uman despre care se vorbește are valoarea unei semnificații amenințătoare și grave.⁷³

Spiritul nemulțumit al lui D. Anghel disecă cu aceeași luciditate straturile ascunse ale nemulțumirilor sau demască tarele sociale cu o precizie situare a atacurilor. Pe linia lui Hogaș sau a lui Arghezi, pamfletul anticlerical este izbitor la Anghel compunînd sau semnălînd tipuri și prototipuri bine cunoscute.⁷⁴

Lumea în suferință, peisajul uman în care Anghel distinge conflictele sociale, permanența unor motive caracteristice epocii și preocupărilor ei, îl plasează pe scriitor în categoria cea mai reprezentativă a scriitorilor noștri din anii premergători veacului XX și din primul deceniu al acestuia.

⁷⁰ D. Anghel, *Un cimitir*, în vol. „Proză“, p. 136.

⁷¹ Idem, *Tîrgul Cucului*, p. 62.

⁷² Idem, *Povestea celor necăjiți*, în vol. cu același titlu, p. 7.

⁷³ Intr-un articol-eseu, Anghel încearcă o succintă definire a poveștii și a funcției ei. E înțeleasă tocmai prin posibilitatea oferită scriitorului și cititorului să talmăcească adevăruri și concluzii generale în structura ei simbolică, să dea expresie idealurilor și năzuințelor sociale majore: „Ele (poveștile n.n.) sînt o fereastră deschisă spre o lume mai bună, unde toate sînt cu puțină... unde cel nedrept și rău își ia pînă la sfîrșit răsplata, iar cel bun ajunge totdeauna la fericire“ (*Pe un volum de Charles Perrault*, în vol. „Povestea celor necăjiți“, p. 80).

⁷⁴ D. Anghel, *Din viața sfinților*, în vol. „Triumful vieții“.

4. OPERĂ ȘI BIBLIOGRAFIE.

Creația lui Anghel are diversitate și în direcția exersării remarcabile a unor specii și modalități felurite. Activitatea sa se difuzează într-o varietate stilistică și compozițională remarcabilă. Proza sa nu se cristalizează într-un singur tip de operă (ca specie), iar una și aceeași proză îmbină posibilități diferite asimilate și sintetizate original. Poemul în proză, cu motive epice, rechemate prin emoția și reflecția lirică, se regăsește adesea în formula unei povești; acid și violent în pamflet, Anghel creează prin fuziune portrete cu linii caricaturale și în vecinătatea lor aduce tonul grav, cald și de vibrație. Foiletonul se metamorfozează în poem și acesta la rîndul său, fără a se degrada, apelează la virulența vocabularului satiric. Încît creația sa reclamă o cercetare atentă tocmai prin diversitatea ei și duce la concluzia unei originalități incontestabil unice. În orice caz, una din contribuțiile cele mai de seamă, generatoare de evoluții ulterioare, este aceea a poemului în proză și constatăm că toate creațiile în această specie descind din experiența lui Anghel.

Colaborările sale au fost multiple și au cedat cu greu unor cerințe redacționale sau programatice. Anghel își menține constant principiile și opiniile estetice. A început să colaboreze la „Contemporanul” și îl întîlnim cu o colaborare în *Almanahul social-democrat* pe 1894 semnînd proza *În grădină*. A răspuns mai apoi unor reviste de tendințe foarte eterogene. A publicat în *Adevărul literar*, *Lumea nouă*, *Semănătorul*, *Flacăra* și bineînțeles în *Cumpăna*, încercare de revistă la care participase alături de M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi,⁷⁵ și unde se continuă colaborarea acelei sinteze unice la noi, A. Mirea. Un capitol substanțial îl constituie traducerile, numeroase și de o problematică felurită. Anghel urmărește calitatea poeziei traduse și nu pe reprezentanții unei grupări literare anumite. Iată de ce traduce dintr-o producție literară cu corespondențe în concepția sa sau descinsă din folclorul popoarelor și am reținut în acest sens catrenele din creația populară spaniolă. Traduce, împreună cu I. Miulescu, în epoca petrecută în Dobrogea, din H. de Regnier, iar cu pseudonimul Gabriel Sutz din Victor Hugo, Samain, etc. Împreună cu Șt. O. Iosif traduce din Verlaine și, tot în colaborare cu el, din Ibsen (în anii 1903 și 1906). Se adaugă la acestea traducerile sale din Heine și din Lermontov publicate în *Lumea nouă, științifică și literară*.

A. Mirea s-a conturat în colaborarea cu Șt. O. Iosif începînd cu anul 1907 și primele creații ale acestui *nou poet* apar în *Semănătorul* și apoi în *Ordinea*, *Viața romînească* și în *Cumpăna*. Colaborarea are organicitatea ei, de unde o sinteză care nu mai reprezintă nici pe Anghel și nici pe Șt. O. Iosif în sensul de a permite delimitarea exactă a fiecăruia, cu preponderența unuia asupra celuilalt. Atît în actul de geneză, cît și în materializarea motivelor, s-a petrecut un proces de integrare într-o expresie

⁷⁵ „Cumpăna” apare cu primul ei număr la 27 noiembrie 1909 sub conducerea și în redactarea, la început exclusivă, a lui M. Sadoveanu, D. Anghel, Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi. Este o revistă evident modestă. Ulterior sînt solicitații pentru colaborări: Emil Gîrleanu, Cincinat Pavelescu, Eugen Lovinescu ș.a.

artistică nouă. S-au lansat diferite opinii și s-au încercat demarcări fără ca ele să fie convingătoare și deplin concludente. În orice caz, o anume mobilitate și tălmăcire spirituală a fenomenelor ni-l atestă pe Anghel.⁷⁶ Dar alături de *Caleidoscopul lui A. Mirea*, care întrunește în unitatea sa calitățile celor doi poeți, ei au realizat în colaborare și alte opere: *Cometa*, *Legenda funiștilor*, *Cireșul lui Lucullus* și *Portrete*, lucrări prestigioase (drame lirice și poeme în proză) prea ușor trecute cu vederea de istoria literară.⁷⁷

Cît privește poezia, scriitorul s-a explicat el însuși motivînd consecvența domeniului său de inspirație și valoarea funcțională a liricii extrase din aromele și culorile florilor. Ciclul *În grădină* s-a conturat treptat. Poetul, aflat la Paris, trimite realizările succesive și le publică mai întîi în reviste (*Pagini literare*, *Literatura și arta romînă*, *Convorbiri literare* și *Semănătorul*). Poeziile acestui ciclu de debut încep să apară încă din 1899 și sînt adunate în volum în 1905. Poetul vedea în efortul creator un adevărat supliciu („truda amară”), aspru, greu dar generator, în măsură să-l realizeze pe creatorul de artă. Conștiința acestui act se reflectă în limpezimea poeziei și a prozei, în pregnanța vocabularului. Se simte într-adevăr la Anghel elaborarea de mare dificultate. De altfel Anghel mărturisește: „... mi-am jertfit atîtea nopți, ca să deprind farmecul misterios al cuvîntelor...” (*Ex voto*, în vol. *Fantome*, p. 18). După cum se știe, volumul, cu toată originalitatea motivelor și a impresiilor, a bogăției de imagini, a apărut într-un deplin anonim și a rămas să zacă în vrafuri în podul unui prieten.⁷⁸ Poetul însă avea ceva de spus, de transmis omului ajutîndu-l să se cunoască cu sentimentele și emoțiile lui. În fond acest amplu cîntec al florilor nu rămîne o creație situată undeva între viziunea pastelului și a unui simplu est et al liniilor și culorilor. „Grădinarul” trăiește cu sentimente verificate prin interpretarea universului natural. E o înțelegere delicată a omului și sentimentelor lui transpuse în lumea florilor: „Eu mi-am ales florile — ne introduce Anghel în explicarea operei poetice — căci în lumea lor mi-am petrecut copilăria. Mi-aduceam aminte de grădina minunată unde am trăit, de murmurul sonor al șipotului, de freamătul arborilor, de toată risipa de petale ce o împrăștie necurmat vîntul... Pentru mine miresmele erau gîndurile lor tainice, felul lor de a vorbi, ... și mai tîrziu toate amintirile aceste s-au redeșteptat și m-au chinat, și asemuirea strălucirii lor am căutat-o în cuvinte, iar alcătuirea minunată a petalelor ce formează o roză, ori un crin am căutat s-o redau în strofe.”⁷⁹ S-ar părea deci că e un elogiu strict al naturii, al unor forme naturale. Cînd de fapt poezia sa este deschisă emoțiilor și unor valori umane comunicate prin impresia și asocierea frumuseților naturii (luate ca un criteriu) cu modelul uman sensibilizat prin ambianța naturii și relevat prin ea.

⁷⁶ Cf. Ion Roman. St. O. Iosif, studiul introductiv la ediția de „Opere alese”, București, 1962, p. XIX.

⁷⁷ A mai scris în colaborare cu Victor Eftimiu: *Războiul*, Buc., [f.a.].

⁷⁸ D. Anghel, *Întîiul volum*, în vol. „Povestea celor necăjiți”, pp. 58—59.

⁷⁹ Idem, op. cit., p. 58—59.

Spuneam la începutul comentariilor noastre că poezia s-a bucurat de o cercetare mai apropiată. În schimb proza, originală și cu numeroase prelungiri în literatura secolului XX, a rămas mai puțin cercetată. Tocmai din acest motiv vom începe studiul propriu-zis al operei prin analiza contribuției lui Anghel la dezvoltarea prozei românești.⁸⁰

ДИМИТРИЕ АНГЕЛ. КРИТИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

(Резюме)

Ангел (1872—1914) был известным скорее как поэт ограниченной тематики (воспевание цветов), однако у него есть особая заслуга особенно в развитии румынской современной прозы. В настоящей работе автор пытается критически пересмотреть оригинальное творчество Ангела.

Поэма в прозе, художественная проза филигранно отшлифованная, острый памфлет — вот несколько жанров творчества Ангела.

Д. Ангел развивался противоречиво. Долгое время он был близок к социалистическим кругам города Яссы и к группировке журнала „Современник“. Здесь он и дебютировал как поэт. Отсюда вытекает и его симпатия к униженным и обездоленным, ярко проявляющаяся в его прозе. Заграничные поездки Ангела были настоящими исследовательскими экспедициями. Он имел возможность глубоко познакомиться с европейской современной поэзией (в последнее десятилетие прошлого века), а позже многое перевёл из неё.

Исследуя его разнообразную публицистику, автор отмечает правильность некоторых высказываний поэта по вопросам культуры того времени. Как и другие писатели эпохи, Ангел на собственном опыте почувствовал враждебность и презрение правящих классов к культуре. Он прожил трудную жизнь, испытал много унижений в идеологической и духовной атмосфере, неблагоприятной для творчества. Он выявляет процесс распада культуры при капитализме и убежденно выступает против этого явления, призывая всех художников к широкому объединённому фронту, чтобы про-

⁸⁰ Periodicele timpului și aniversările au adăugat treptat nume de cercetători și pagini de comentarii. Numeroase articole s-au scris mai ales după moartea scriitorului. Atacat și supus unor procese de intenție, acuzat în presa de scandal din timpul vieții, Anghel a sîrșit tragic într-o lume ostilă. La moartea scriitorului prietenii și apropiații săi au găsit tonul cald al evocărilor și al aprecierilor. C. Banu scria la moartea sa un necrolog și-l ralia unor scriitori ca Cerna, Gîrleanu, Șt. O. Iosif, sosiți — credea cronicarul — prea devreme într-o lume înapoiată și ignorantă. (C. Banu, *Încă unul*, în „Flacăra“, IV (22 noiembrie 1914), nr. 5—6). Cu același prilej și în aceeași revistă, E. Lovinescu, scrie cu durere despre prietenia dintre Anghel și Iosif care s-a sîrșit prin moartea lor. În legătură cu episodul cu consecințe tragice care a dus la ruptura dintre cei doi prieteni, cartea Nataliei Negru, *Helianta, Două vieți stinse, Mărturisiri*, (1921) ni se pare fără valoare.

S-au făcut nu puține aprecieri contradictorii despre scriitor și despre direcțiile operei lui. E. Lovinescu se contrazice de la o afirmație la alta eliminîndu-l pe Anghel din domeniul unei arte sociale, ca apoi să retracteze: „sufletul lui vibra în fața suferinței omenești și se revolta în fața nedreptăților sociale“. (E. Lovinescu, „*Critice*“, vol. VI (Figurine), București, 1921, p. 143).

Unii l-au declarat simbolist și ca atare l-au judecat după criteriile programului estetic al simbolismului fără să înțeleagă limita unor influențe și să distingă ce anume a asimilat poetul din simbolism și cum s-au filtrat unele elemente de viziune și soluții simboliste ([Cititor], în *jurul volumului „Oglinda fermecată“*, în „Flacăra“, I (25 febr. 1912), nr. 19).

тивостоять реакционной идеологии. В вопросах литературного творчества Ангел выступает за реалистический метод, за который боролись и его современники.

Данная работа является первой частью монографии, посвящённой жизненному и творческому пути Д. Ангела. В этой первой части автор зафиксировал основные элементы для характеристики мировоззрения писателя.

DIMITRIE ANGHEL. ESSAI DE RÉÉVALUATION CRITIQUE

(Résumé)

Sans être très bien connu, consacré cependant comme poète d'un univers limité (les fleurs), Dimitrie Anghel (1872—1914) possède des mérites particuliers, surtout en ce qui touche le développement de la prose roumaine moderne. L'auteur de la présente étude a eu, dès ce premier chapitre, l'intention de réévaluer l'oeuvre originale, aux multiples implications, de D. Anghel.

Le poème en prose, la pratique d'une prose artistique longuement élaborée, un don peu commun de pamphlétaire au verbe virulent, voilà quelques-uns des éléments de l'oeuvre de l'écrivain.

D. Anghel eut une évolution non dépourvue de contradictions. Elle fut pendant de nombreuses années liée à l'activité des cercles socialistes de Jassy et du groupe de la revue „Contemporanul“, où il débuta d'abord comme poète. De là vient sa sympathie pour les humbles et les persécutés, comme il ressort des pages de son oeuvre en prose. De même, les voyages entrepris en Italie et en France eurent la valeur de voyages d'étude. Il eut la possibilité de connaître la poésie européenne du temps (dernière décennie du siècle passé) et donc, plus tard, de traduire certaines pages de poètes représentatifs.

Si l'on étudie son oeuvre très variée de publiciste, on observe la justesse des attitudes prises dans les problèmes de culture de son époque. Semblable à d'autres écrivains du temps, il ressentit dans sa propre destinée l'hostilité ou le mépris des classes dominantes envers la culture; il vécut de même la vie difficile et sans cesse éprouvée par d'amères expériences, dans un climat idéologique et spirituel néfaste à la création. Il sut saisir le processus de démonétisation de la culture en régime capitaliste et adopter une attitude sincère, appelant tous les créateurs à former un large front capable de barrer le chemin à l'idéologie et aux conceptions réactionnaires. L'attitude d'Anghel envers les problèmes de la création littéraire se rattache aux larges directions formulées par le réalisme et pour lesquelles militaient ses contemporains. Il exprima lui-même en ce sens des opinions dignes d'être soulignées.

Les pages précédentes constituent le premier chapitre de la monographie consacrée à la personne et à l'oeuvre de D. Anghel. Ce chapitre a pour objet de fixer les éléments essentiels de cette personnalité et de la pensée générale de l'écrivain.

A MUNKÁSOSZTÁLY 1929—1933 EVI HARCAINAK TÜKRÖZÉDÉSE NAGY ISTVAN MŰVEIBEN

SÖNI PAL

Engels, a Margaret Harknesshez intézett ismert levelében a „tipikus jellemek tipikus körülmények közötti hű ábrázolását“ (Marx-Engels, *Művészetről irodalomról*. Bp., 1950, 42.) követeli még a realista írótól. Harkness kisasszony *City Girl* című regényét bírálja, amiért a munkásosztály mint passzív tömeg szerepel benne: „... há ez találó leírás volt 1800 vagy 1810 körül, Saint Simon és Robert Owen napjaiban, 1887-ben aligha tarthatja annak valaki, akinek csaknem ötven éven át az a megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy részt vehetett a harcos proletariátus legtöbb küzdelmében. A munkásosztály lázadó szembefordulása az őt körülvevő elnyomással, görcsös, félig vagy egészen tudatos kísérletei, hogy ismét emberi lényéhez méltó helyzetbe jusson, hozzátartozniak a történelemhez és ezért helyet kell követelniök maguknak a realizmus birodalmában“ (uo.). A továbbiakban Engels elragadtatással szól Balzac *Emberi Színjátékáról* és hangsúlyozza, hogy az író művében „a francia társaság“ nagyszerű realiztikus történetét adja, amikor krónikaszerűen, szinte évről-évre, 1816-tól 1848-ig leírja a felemelkedő burzsoázia egyre erősödő támadásait a nemesi társadalom ellen“ (uo.).... „és e központi kép köré a francia társadalom teljes történetét csoportosítja, melyből még a gazdasági részleteket illetően is (például az ingatlan és ingó tulajdon forradalom utáni újraelosztása) többet tanultam, mint a kor valamennyi hivatásos történészétől, közgazdászától és statisztikuskától együttvéve“ (Marx-Engels i. m. 43).

A történelmi események és a történelmi valóság hű tükrözését a marxizmus-leninizmus klasszikusai más írók esetében is nagyra értékelték. Ismeretes, hogy Lenin az 1905-ös orosz forradalom tükrét látta Tolsztoj művében, mert a nagy orosz író „megdöbbentő plaszticitással szötte be alkotásaiba mint művész, gondolkodó és prédikátor egyaránt, az egész első orosz forradalom sajátos történelmi jellegének vonásait, e forradalom erejét és gyöngeségeit“ (Lenin, *Az irodalomról*. Bp., 1951: 69).

A szocialista realista irodalom, amely egy test egy lélek a nép életével, még erőteljesebben kidomborítja a nép történelemalakító szerepét, még hívebben, bensőségesebben és sokoldalúbban ábrázolja a párt vezette mun-

kásosztály harcait. Gorkij, Szerafimovics, Alexej Tolsztoj, és más szovjet írók műveit átszövi a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat megelőző társadalmi harcok, majd a forradalom és a polgárháború történelmi eseményeinek bemutatása, mint ahogy a szovjet irodalom későbbi alkotásai a népgazdaság helyreállításáért, a szocialista iparosításért, az ötéves tervek valórváltásáért folytatott hősi harcokat vetítik az olvasó elé. De a nyugati realista írók, Aragon, Willi Bredel, Anna Seghers is testes regényekben és regény-folyamokban örökítették meg a munkásosztály történelmi harcait. A magyar irodalomban Nagy Lajos novellái, Illés Béla *Eg a Tiszája*, a román irodalomban Alexandru Sahia *Az élő üzem*, *Lázadás a kikötőben* című írásai és más novellák, valamint a szocializmus építéséért folytatott harcunkat tükröző mai művek példázják íróinknak azon igyekezetét, hogy a „tudatos történelmi tartalmat“ (Engels) megfelelő művészi formába öntsék.

A román irodalomban már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására hazánkban kibontakozó munkásharcok egyes mozzanatai is tükröződnek a munkásosztályhoz közelálló írók műveiben. Magát az Októberi Forradalmat lelkesen üdvözlük ezek az írók különösen az 1919-ben közzétett cikkeikben. N. D. Cocea bizakodással tekint a jövőbe, mert „colo, departe în zare, s-a arătat geana roşie de lumină a socialismului“, Gala Galaction pedig a proletár nemzetköziség szellemében megújuló társadalmat ünnepli: „Omenirea se pregăteşte de ziua cea mare a înfrăţirii popoarelor“. Emil Isac is világosan látja a fejlődés irányát. „Viitorul este al socialismului“ írja és síkra száll a milliók szolgálatában álló irodalomért.¹

Eugen Todie *Hirlăul lui Satan* c. regényében leírja a bukaresti nyomdászoknak 1918 decemberében lezajlott történelmi jelentőségű tüntetését és annak vérbefojtását, valamint a május 1-i munkásfelvonulást és az 1920. évi általános sztrájk előkészületeit. G. M. Zamfirescu *Bariera* c. regényében ugyancsak a december 13-i munkástüntetést mutatja be. Ezek az események visszhangoznak N. D. Cocea *Fecior de slugă* c. regényének befejező részében is, amely bemutatja, hogyan fojtották vérbe a tüntetést, hogyan dúlták fel a munkásklubot és kínozták meg I. C. Frimut, a munkásosztály kiváló harcosát.²

Ion Călugăru, Carol Ardeleanu, Kahána Mózes, Szilágyi András műveiben későbbi munkásharcok egyes mozzanatai tükröződnek, de a harcok és a forradalmi szellem konkrét ábrázolásában új állomást jelez az olyan írók, mint Alexandru Sahia, Nagy István, Geo Bogza fellépése.

Nagy István írói indulása arra az évre esik (1932), amikor a tőkésvilágot örlő gazdasági válság elérte a tetőfokát és a munkástömegek harca szüntelenül növekedett. Maga az tény, hogy a munkás tollat ragad, szorosán összefügg ezekkel a harcokkal, az e harcokat előkészítő agitá-

¹ Vö. A. I. Bistriţeanu, *Lupta clasei muncitoare şi dezvoltarea literaturii noastre între cele două războaie mondiale*. „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“, 1951. évf. 3. sz.

² Vö. H. Zalis, *Clasa muncitoare în literatura dintre cele două războaie*. „Tribuna“, 1959. évf. 28. és 29. szám, és Elena Stan, *Mişcarea muncitorească în romanul românesc dintre cele două războaie*. „Tribuna“, 1961. évf., 13. sz.

ciós-nevelő munkával.³ Nemi csoda hát, hogy e harcok levegője mélyen beleivódik az író művébe. Nagy István regényei és novellái széles keretek között és epikus bőséggel tükrözik az 1929—33-as gazdasági válság időszakában lejátszódó nagy munkásharcokat, a sztrájkokat és politikai tömegtüntetéseket, a kommunista párt hatalmas szervező és nevelő munkáját. Megtaláljuk művében a későbbi évek antifasiszta küzdelmeinek visszhangját is, a felszabadulás utáni írásaiban pedig az ország vezető erejévé lett munkásosztálynak, s a szocializmus építéséért, a békéért folytatott, az egész népet átfogó nagyszerű harcainak ábrázolását.

1932 januárjában nagyfontosságú, az egész romániai munkásmozgalom további sorsára mélyen kiható esemény zajlott le: a Romániai Kommunista Pártnak V. kongresszusa. A kongresszus határozatai kijelölték a párt stratégiai és taktikai vonalát, mélyrehatóan elemezték a forradalmi mozgalom perspektíváit, megszilárdították a párt sorainak egységét. A kongresszus a párt legfontosabb feladatául a munkások és parasztok harci szövetségének megteremtését jelölte meg a prolétariátus hegemoniájával és a párt vezetésével: „a kongresszus azt a feladatot tűzte a párt elé, hogy erősítse meg az ipari központokban lévő szervezeteket és felhívta a figyelmét arra, hogy a párt tevékenységének határozott fordulatot kell tennie a paraszttömegekben végzett munka terén.” (G h. G h e o r g h i u - D e j i. m.).“ A kongresszus harca szólította a dolgozókat a szovjetellenes háború előkészítése ellen. A Központi Bizottságnak 1932. áprilisában és októberében tartott plenáris ülésein hozott határozatok „a párt összes erőt a vasúti munkásság megszervezésére és harcra mozgósítására irányították, leszögezték, hogy az azonnali gazdasági követelésekért folytatott harcot össze kell kapcsolni a fasiszmus és a háború ellen vívott harccal, és hogy a követendő taktika: a reformista boncok feje felett és ellenére megvalósítani a lentől jövő egységfrontot és megválasztani az akció-bizottságokat” (G h. G h e o r g h i u - D e j i. m.). Az egységében megerősödött párt jelentős sikereket ért el a népi tömegek harcának megszervezésében és vezetésében. A párt élére állt a bukaresti vasúti munkások nagyszabású februári tüntetéseinek, a Malaxa-üzemi, resicai, temesvári munkások, galaci kikötőmunkások, aradi, váradai, iași-i munkások sztrájkjainak és a munkanélküliek különböző városokban kibontakozó megmozdulásainak.

Gh. Gheorghiu-Dej elvtárs a párt 40. évfordulóján tartott jelentésében így értékeli ezeket a harcokat: „A párt számos nagy munkásakciót szervezett, amelyek a vasúti és kőolajipari munkások 1933 január-februári hősi harcaiban érték el csúcspontjukat; a vasúti és kőolajipari munkások határozottan harcra keltek az áldozati görbék, a nyomor és a munkás-

³ Mint a Vörös Segély elnöke, Nagy István a harmincas évek elején gyakran tartott előadást a Dermata-gyári munkásoknak. Agitációs beszédeiben csillant fel először írói tehetsége. A munkások biztatták először arra, hogy írja is le történeteit. Első szépirodalmi próbálkozásai közvetlenül a mozgalmi munkából nőnek ki. Csasztuska-szerű mondókák, az agitációs brigád szükségleteit fedező egyfelvonásosok (*Szilveszteri ajándék*, *A beteg kapitalizmus* stb.) jelzik írói indulását. (Lásd erre vonatkozóan Székely János, *Nagy István felszabadulás előtti írói munkássága*. Államvizsgai dolgozat, 1959. Kézirat.)

osztály életfeltételeinek rosszabbodása ellen, az országnak az imperialista hatalmak részére való egyre fokozottabb kiszolgáltatása ellen, a fasizmus és a szovjetellenes háború útjának eltorlaszolásáért. E harcok, magas szervezetségi színvonaluk, méreteik és forradalmi szellemük révén, fordulópontot jelentettek a párt és az egész munkásmozgalom fejlődésében“ (Gh. Gheorghiu-Dej, *A párt 40 éves harca*, Buk., 1961. 15).

Az ideológiai munka színvonala és a pártnak az irodalom fejlődésére gyakorolt hatása, irányító szerepe is növekszik az 1929—33. évi gazdasági válság és nagy munkásharcok időszakában.

Még az V. kongresszus előtt, 1931-ben a párt néhány legális időszaki lap: a *Viitorul social*, *Studentimea nouă*, *Caravana*, *Tömegkultúra* megjelenését kezdeményezi. A kongresszus után pedig még növekszik az ilyen lapok száma és elterjedése. Az 1932-ben megjelent *Veac nou* és különösen a *Bluze albastre*, a pártirányította sajtó életében kimagasló szerepet tölt be. A korábban megjelent *Cultura proletară* megszüntetése után az Al. Sahia gondozta *Bluze albastre* szolgálja a leghívebben a pártos szellemű proletárirodalom fejlődését. A proletárirodalomról szólt és a munkásosztály életére irányította az írók figyelmét, az 1932 elején magyar nyelven megjelenő *Szemle* is, amelyet a párt ellenőrizett.

Ezek a lapok harcos szellemükkel erőteljesen hatottak a kritikai realista irodalmunk fejlődésére és elősegítették azoknak az első hazai íróknak a megszületését, amelyekben a szocialista realista alkotói módszer megnyilvánult.⁴ A párt irányítását követve Al. Sahia, Nagy István és más írók mind inkább összekötik a publicisztikai tevékenységet széprői munkásságukkal. Al. Sahiának olyan elbeszélései, mint az *Uzina vie*⁵ és a *Revolta din port* második változata⁶ jelzik, milyen megtermékenyítően hatott az írókra a párt irányítása. A proletárirodalom lapjaiban „nevelődött azoknak az íróknak, költőknek és publicistáknak az egész sora, akik majd a felszabadulás után az új, szocialista realista irodalom derékhadát alkotják, és akik nálunk is megteremtik a folytonosságot a két világháború közötti proletárirodalom és a szocialista Románia egységes, szocialista irodalma között”.⁷

A húszas évek végén, harmincas évek elején felserdülő fiatal proletárirodalom, ha nagyjában egészében követte is az osztályharc fejlődését és ennek az élményéből táplálkozott, nem ábrázolta még a maga konkrét valóságában, kellő realitással ezt a harcot. Al. Sahia és Nagy István írói fellépése éppen az e munkásharcok realitásával való telítődést jelzi. A Korunk egyik 1932. évi cikkében (B a b o s A n t a l, *Az új magyar irodalom margójára*. Korunk, 1932, 930—1) felfigyel a proletárirodalom ezen új jellemvonására: Annak a generációnak írói pedig, „amely közben tűnt fel

⁴ Az előzményekre vonatkozóan lásd Stancu Ilie, *Primele semne ale realismului socialist în literatura română*, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“ 1960. évf. 1. sz.

⁵ „Bluze albastre“ I. 1932, 1. sz.

⁶ „Bluze albastre“ I, 1932, 4. sz. Az első változat a „Facla“ 1932. február 29.-ki 444. sz.-ban jelent meg.

⁷ Csehi Gyula, *A román proletárirodalom*, „Útunk“ 1958. 3. sz.

s még kötetekkel nem jelentkezett (Dömötör, Sellyei, Nagy István stb.) mintha valami egész más világból beszélnének. Mintha az osztályharc írontja az elmélyülés és a romantikából való kimenekülés küzdelmeit revelálná". Az idősebb proletárirók, — folytatja a cikk — „meglepetéssel fogják olvasni a helyükbelépők egészséges, erős, kevesebb könnyel, de annál több realitással telítődő írásait". Végül az idősebb nemzedékhez tartozó Kahána Mózes novelláinak érdemeit méltatja a cikk, majd felveti a kérdést: mi hiányzik Kahána írásaiból? „Nagyon keveset kapunk a nemzeti-ségi kérdésből" — állapítja meg, holott a tőkés-földesúri Romániának ez égető, megoldatlan kérdése. „Nem látjuk sehol a parasztkérdést, holott Románia agrár állam... Hiányzanak az adó- és birtokviszonyokat érintő ábrázolatok... és főleg hiányzik a parasztok összefüggése a városi munkássággal".

Nagy István, 1932—33-ban keletkezett elbeszéléseiben és karcolataiban, az V. kongresszus irányvonalát követve, nagy figyelmet szentel éppen ezeknek a kérdéseknek. A Korunkban és különösen a Falvak Népeben, Népakarásban és Székelyföldi Népakarásban különböző álnevek (úm. Gyökér István, Asztalos Miklós, Szolga János, Nyers Pál stb.) alatt megjelent írásai élénk fényt vetnek a gazdasági válságot súlyosan megsínylő, adóvégrehajtásokkal sanyargatott parasztság helyzetére, valamint a munkásoknak a parasztkérdés forradalmi megoldásaért folytatott harcaira.

A *Kutyából nem lesz szalonna* című novellájában (Gyökér István, *Kutyából nem lesz szalonna*. „Falvak Népe" 1932. dec. 30) a börtönből hazatért Varga fiú megszervezi a parasztok ellenállását az adóvégrehajtók ellen.

Egy másik elbeszélésében (Gyökér István, *Ez nem tiszta dolog*, „Falvak Népe" 1933. jan. 13, 20, 27), leleplezi a Iorga kormány idején tartott választások népcsaló jellegét; a munkás-paraszt szolidaritás abban fejeződik ki, hogy a városi munkás és a falusi munkanélküliek megegyeznek, hogy 30 lej napszámt nem mennek dolgozni. A *Levél bátyámhoz* (Gyökér István, *Levél bátyámhoz*. „Népakarát" 1933. dec. 24) a falusi nincstelenek és a városi munkanélküli proletár család közös nyomorának keserűen irónikus ecsetelése. Az *Induló rögök* (Nyers Pál, *Induló rögök*. „Népakarát" 1933. okt. 28) ismét az erőszakos adóbehajtások ellen tiltakozó falu képét vetíti elénk, míg a *Stop*⁸ tragikus színekben mutatja be a magára hagyott parasztság kiszolgáltatott voltát, az urakkal és bürokratikus államgépezetükkel szembeni védtelenségét.

Az eddig idézett írások kifejezésre juttatják a munkások és parasztok együttérzését, sorsközösségét, spontán kitörésekben megnyilvánuló szolidaritásukat, de nem sugallják még az osztályszövetségnek és azon belül a munkásosztály vezető szerepének szükségességét. A harci szövetség problémája világosan kirajzolódik a *Leszámolás* (Gyökér István, *Leszámolás*. „Falvak Népe", 1933, jan. 6.) című novellában, amikor a kibékülő, az urak által szított gyűlölködést félretevő román és magyar

⁸ Szolga János: *Stop*. „Népakarát", 1933. okt. 7. Ez a novella az *Unnep a mi utcánkban* című kötetben (Bukarest, 1952) és a *Huszonöt évben* (Bukarest, 1956) *Az öreg Máté és a „stop"* címmel szerepel.

paraszt rádöbben arra, hogy nem egymással, hanem közös kizsákmányolóikkal a román és magyar urakkal kell „leszámolniok“:

„— Csak új vezér kell a falusi szegénységnek — mondta Vasile.

— Majd csak kerül. A városi munkások értik a módját — okoskodott Sós.“

És a harci szövetség gondolata vonul végig a *Földi Jánost bekapta a város* című elbeszélésen is, Nagy István első önálló füzetben megjelent, hosszabb léleketű művén.

Ez az elbeszélés valóságos tükre a munkás-paraszt szövetségért folytatott harcnak. Földi János útja tipikus: benne a válságsújtotta paraszttömegek soraiban végbemenő mélyreható öntudatosulási folyamat művészi képét látjuk. Világosan kirajzolódik az elbeszélésben a kis parasztgazdaságok ingatag gazdasági helyzete. Elég, hogy a borjú elpusztuljon ahhoz, hogy Földi János ötholdas gazdaságának egyensúlya megbomoljon. Bankadósság terhe, az adó és uzsorakamat nehezedik erre a gazdaságra. Sándor, a gazda munkásfia világos szavakban mutat rá a dolgozó parasztságot megnyomorító adó- és birtokviszonyokra: „Az ötholdasok fizetik a nagy adót és hiába dolgoznak. A széna, a búza, a tej, tojás mind az adóba megy. És utána megy a föld is. Nézze meg a bírót. Neki rend a rend! A megszorult gazdaktól jó olcsón megveszi a földet és aztán felibe megművelteti mással. Hát jól van ez így?“ Híven tükrözi az elbeszélés a munkások felvilágosító tevékenységét, a párt politikai, agitációs-nevelő munkáját: Sándor az imént idézett szavait így fejezi be: „Hát jól van ez így. Hogy a fele munkáját a szegényparaszt átengedje azoknak, akik a földet uzsorakamattal rángatják ki a lába alól. Ez ellen akarok én küzdeni azokkal a testvérekkel, akik ki vannak semmizve a munka jussából, hogy a gyár, a föld, az erdő csak azoké lehessen, akik dolgoznak. Ezért kell a könyv és a munkásegylet. Meg kell tanulni küzdeni.“ De nemcsak a falura mentek ki a munkások, hanem ott voltak akkor is, amikor a falu jött fel a városra: „Sándor köztük volt minden hetivásáron és érezte, hogy forr bennük az indulat.“ Minden alkalmat megragadtak a párt szavának terjesztésére és az elhintett magvak jó talajra hullottak: „Meg volt írva jól abban a röpcében — eszmélkedik az egyik faluról bekerült munkanélküli —, hogy ha a paraszt és a városi munkásság összeszervezkedik, és ha összetartva harcol az urak ellen, csak akkor segíthet a baján.“ A szövetség szükségességét „saját tapasztalatából felismerő Földi János pedig az elbeszélés végén így összegezi a tanulságokat: „En majd rajta leszek, hogy minél előbb és minél erősebben összehorontáljuk ezt a dolgozók szövetségét.“

Végül, *A sztrájkot segíteni kell!* című novellában, — amely lezárja a munkás-paraszt szövetségért folyó harcot elevenítő írások sorát, hogy ez a téma csak sokkal később, 1941-ben, és sokkal halványabban térjen vissza a *Forgalmi akadályban* — működni látjuk már ezt a szövetséget. Ez az írás a Dermata-gyári munkások 1932. évi sztrájkjához fűződik. Azt mondja el benne az író, hogyan segítették meg a falu szegényei a sztrájk-

² A továbbiakban a jegyzettel el nem látott címeket és a novella-szövegrészeket a *Huszonöt év* I. kötetéből idézzük.

koló munkások családjait. A négy munkás, aki nekivág a falunak, hogy megszervezze a segélyező bizottságot és enni vigyen a sztrájkolóknak két megrakott szekérrel — paszullyal, máléliszttel, krumplival, paradicsommal, tojással, szalonnával és egyéb étellel tér vissza a városba. És közben jól átbeszélték a falu minden kérdését, csiholták a forradalom szikráját paraszt testvéreik szívében:

„Mondtam ugye, hogy a falu a mi pártunkon áll — örvendezett egyikőjük hazatérőben. Nem félttem én őket, máma ideadta a kalarabéját, de holnap az életét is feláldozza, ha majd sor kerül a táncra.

Reggel, amikor megérkeztek, a sztrájkolók falakat repesztő éljenzésben törtek ki:

— Éljenek a falusi szegény testvéreink, éljen a városi és falusi dolgozók harci egységfrontja!

Ha a falun folyó küzdelem ábrázolása az V. kongresszus kijelölte harci jelszó volt Nagy István számára, az üzem és a külváros s ezeknek az éveknek a gyárudvarokon és a város utcáin végigséprő tömegharcai olyan élményt jelentettek számára, amelynek feldolgozásához újra és újra visszatér. Első nyomtatásban megjelent szépirodalmi jellegű írásától, a *Víg Péter semleges*től kezdve, legjelentősebb felszabadulás előtti regényein és novelláin át, egészen a múltat idéző, felszabadulás utáni művekig, alkotásainak középpontja és éltető eleme e harcok emléke.

A *Semleges Víg Péter* (a *Huszonöt évben* e címen szerepel az elbeszélés) a Dermata munkásainak életéből és harcaiból meríti tárgyát. Az *Úr megsegítette* című novella a kolozsvári gyufagyárba visz el bennünket. A *Nincs megállásban* a mestereknél dolgozó kisipari munkások mellett vizsgáljuk a bányári munkásokat (a „Mata” gyár dolgozóit) és megismerkedünk a vasgyáriakkal is. A felszabadulás után írt *Szárnyaskerek* („Igaz szó”, 1954. 2—4. szám) a kolozsvári vasúti munkások harcainak állít emléket, a *Minden jog a szerzőé* hőse Temesvárott járja a kálváriát, az *Oltyánok unokáiban* a galaci kikötőmunkások közé, majd a grivicai harcokhoz is elvezet a hősök útja. Ilyenformán Temesvártól Galacig és a fővárosig, a félparaszt elmaradt munkástól a nagyipari öntudatos szakmunkásig felöleli, hossz- és keresztmetszetben is bemutatja Nagy István életműve, a romániai munkásosztály életét. Megismerjük e műből mindennek előtt a munkásság gazdasági helyzetét, munkaviszonyait, a munkanélküliség növekedését, a munkásosztály abszolút és a relatív elnyomordásának körülményeit a gazdasági válság éveiben.

Íme, néhány példa erre:

Nyomor, éhezés, emésztő gondok és társadalmi betegségek sényvesztik a műhelyekben és gyárakban dolgozó munkásokat és a gyárak kapui előtt ácsorgó munkanélkülieket. A *Nincs megállásban* Kilin a nélkülözések következtében és orvosi gondozás hiányában elhatalmasodó tüdővész

¹⁰ A *Víg Péter semleges* regénynek indult, a Gyár és Utca című lap közölt belőle három részletet. A lapot azonban betiltották és a megjelent számokat elkobozták. A regény kéziratából csak annyi maradt meg, ami önálló részletként a „Falusi és Városi Dolgozók Naptára”-ban 1932-ben látott napvilágot. Ez Nagy István első nyomtatásban megjelent műve. Lásd erre vonatkozóan Csehi Gyula, *Irodalmunk baloldali forrásvidékén* című tanulmányát. Utunk, 1958.

áldozata lesz; Szilveszter, aki nem tud enni adni gyermekeinek, beleőrül gondjaiba; *A vizsgálat megindult* (Korunk, 1933. 29—35)¹¹ hőse önszántából zúzza szét kezét a gépnél, abban a reményben, hogy ily módon betegsegélyzői táppénzhez jut; a *Csak halva szülessék*... című novellában bemutatott munkanélkülinek egytlen gondolata az, hogy születendő gyermeke — akit még hol megfürösztene sincs —, élettelenül jöjjön a világra...

De nemcsak az embertelen kizsákmányolásra vetnek fényt ezek az írások, hanem megismerhetjük belőlük azt is, hogy milyen módszerekkel fokozták a tőkésék a kizsákmányolást a gazdasági válság éveiben. A *Kizsákmányolás a tőkés Dermatában* (Buk., 1953) című monográfia politikai gazdaságtani tanulmányokban tárja fel a Dermata tőkés múltját. Az e tanulmányokban leírt tények és folyamatok csaknem tudományos pontosságig tükröződnek Nagy István írásaiban. 1930-ban a Dermata urai bevezették a hírhedt Bedeaux bérezési rendszert, amellyel az volt a céljuk, hogy versengést keltsenek a munkások között. Ime, hogy tükröződik ez a *Semleges Vig Péter* két munkásának párbeszédében:

„Vig megadással feküdt a munkának, miközben törte a fejét, hogyan lehetne békét kötni mindenkiel.

Délfelé, amíg anyagra várt, állva ette az ebédre hozott kenyeret. Szemben vele egy sovány férfi hideg levest kanalazott. Ránézett Vigré:

— Mi az Vig szaktárs, csak kenyeret ebédel? Persze, ha szó nélkül tür, holnap még az sem lesz.

— Ne törődjön velem, Csikós úr — mondta Vig Péter.

— Már engedjen meg, szaktárs, de igenis törődöm, mert én nem bírok annyit termelni, mint maga. És a darabszámot maga mindig szaporítja, azért vontak le az akkordárakból. Én ezt nem bírom. Nekem nincsenek olyan erős karjaim, magából két olyan telne ki, mint én, hát hogy tudnék annyit csinálni. Az én keresetem mindig kevesebb lesz maga miatt. Jobb volna, ha szervezkednénk és összetartana velünk.“

A Dermatában napirenden voltak a különböző pénzbírságok, amelyekkel a tőkésék a munkásokat sújtották (l. i. m. 146—148). A megfelelő munkavédelmi berendezések hiányában gyakoriak voltak a munkabalesetek az üzemekben¹², különösen sokat szenvedtek a durva, embertelen

¹¹ „Önálló részlet szerző hasonló című, kéziratban levő regényéből“ — olvashatjuk lapolji jegyzetben; ám az elkészült, regény sohasem jelenhetett meg, kézírata elveszett Nagy István egyik letartóztatása alkalmával, és csak a részletként közölt töredékeket ismerjük belőle. Gaál Gábor a *Város és falu* című cikkében (Korunk, 1932), melyet a *Földi Jánost békapta a városról* ír, említi az akkor még kéziratban levő *Nincs megáldást is, majd így folytatja: „A figuráknak és helyzeteknek ez az ismeretlenül-ismerős, felfedezészerűen természetes, új és mindennapi elénk tárása még gazdagabban, s mert későbbi, ezért világnézeti szerveztségében még fejlettebben jelentkezik második, ugyan-csak kéziratban levő regényében (címe *A vizsgálat megindult*), mely már nem általános 'ársadalmi' regény a kapitalizmus egy válságkorszakából, hanem par excellence a kelet-középeurópai munkásregény az oszlályharc mai szakaszán.“*

¹² Lásd i. m. 149. és F. Pircáláb, *Greva muncitorilor de la Uzinele Dermata—Cluj din 1932* az „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.“ 1960. 1. sz. 108.

bánásmód következtében a munkaslányok és asszonyok.¹³ Mindez adatszerű pontossággal tükröződik Nagy István műveiben. A *Semleges Vig Péter* e sorokkal indul: „Reggel hat óra. Hosszan elnyújtva zengett a cipőgyár kürtje. A várost környező hegyes dombok visszaverték a hangot. A későn jövő munkások szaladva érkeztek, mert az első késés húsz lej büntetést, a második dupláját, a harmadik elbocsátást jelent.” És Vig Péter meg is kapja a húsz lej büntetést, annak ellenére, hogy a kapuban a gyár igazgatója tartotta vissza és ezért késett... Az *Úr megsegítette* című novella egy munkabaleset leírásával kezdődik: a gép mellett dolgozó munkásasszony otthon felügyelet nélkül maradt három kisgyermekére gondol, egy elhibázott mozdulat... és a gép elkapja a karját. Az író úgy írja le a balesetet, hogy e kis történet tükrében meglátatja az egész tőkés rendszer embertelenségét. A nőekkel való önkényeskedés is kiviláglik például a *Vig Péter semleges* e soraiból: „— Mi az, mit ásít, mint egy nőstényszamar! — förmedt az igazgató a lányra és durván vállon ragadva az ablak felé fordította. — Nézzen ki az ablakon, látja mennyi munkanélküli áll a kapu előtt már reggel óta? Ha nem akar közéjük kerülni, ne ásítson többet. Éjjel ne töltse az időt ringyóskodással!”

A Dermata tőkés gazdái időnként felmondtak a munkásoknak, hogy a munkanélküliek tartalékserégéből olcsóbb munkaerőket alkalmazzanak és ilyenkor különféle címenek, például a munkásoknak drága pénzért eladott cipőkért, levonásokkal csorbították az elbocsátott munkások bérét (i. m. 109—10). A *Nincs megállásból* az ilyen eljárásokról is tudomást szerzünk: „Péternek is felmondtak a Mata-cipőgyárban, ahol mint segédmunkás dolgozott. Szombat volt. Az utolsó munkanapja. A felmondásban lévő háromszáz csüggedten dolgozott. Arcukat a hetes szakáll még gondterheltebbé tette. Magukban számlálgatták, hogy mennyi marad a hetibérből. Három-négy órát dolgoztak naponta. És akár csak Szilveszter, ők is vásároltak cipőt levonásra.”

A példákat még sokszorozni lehetne. De az eddigiekből is elég világosan kitűnik, milyen konkrétan, a történelmi valóságnak megfelelően mutatja be Nagy István a munkásság helyzetét a gazdasági válság éveiben.

Am nemcsak a tényeket mutatja be, hanem e tények hatását is: hogyan nőtt az elkeseredés a munkásság soraiban, hogyan ébredtek osztályöntudatra az elmaradottabb elemek is, hogyan érett meg a harcrakészség és fonódtak össze a munkások gazdasági követelései a politikaiakkal. A fennebb idézett sorok így folytatódnak: „Péterrel összebújtak, amikor lehetett. Az magyarul nekik: munkanélküli-szervezetről, összetartásról, a szocdemek csalafintaságairól.” Amikor Szilveszterből kirobban a düh és erőt vesz rajta a téboly, a Mata-gyár munkásai gyűjtést szerveznek, hogy segítsék munkaképtelenné vált társuk családját; az egylejesekkel teli kalap-

¹³ „Din cauza cauză accidentalor de muncă a murit tânăra muncitoare Benedek Rozălia; muncitoarea Tótszegi Elisabeta s-a ales cu degetele tăiate, iar Florica Frăteanu a devenit infirmă. Muncitorul Nichita Ioan a fost omorât de o mașină de depărat, iar altă mașină lăpsită de apăraoare de protecție a tăiat mână muncitoareii Poruțiu etc.” (i. m., 109).

ból pedig megvetéssel dobják ki a gyárigazgató könyöradományát és felháborodottan arcába vágják a százas bankóját.

„Péter sapkája nehéz az egylejesektől. Magasra feltartotta a sapkát.

— Munkástársak! Ime az összetartás mire képes! Csak gondoljuk el, mi mindent tudnánk mi megvalósítani. Ha akarjuk, ez a gyár nekünk fog termelni! De előbb össze kell fognunk! Küzdenünk kell vállvetve, hogy ezt a megállani készülő társadalmi gépezetet kicserélhessük egy újjal, ahol dolgozhatunk és magunknak dolgozhatunk.“

Mindenütt nyomon követi az író a nagy harci tettek érlelődésének folyamatát: a válság alatt tönkremenő és maguk is elproletarizálódó mesterek műhelyeiben (*Nincs megállás*), a nagyüzemmé fejlődő, tőkés vállalkozássá átalakuló, csalással, megvesztegetéssel felcseperedő egyes kisiparos műhelyekben (*Oltyánok unokái*), a gyárak kapui előtt ödögő, közvetítő irodák folyósóin didergő munkanélküliek soraiban (*Az Úr megsegítette, Földi Jánost bekapta a város*), az összetartás szárnyait próbálgató külvárosi utcában (*A szomszédság nevében*) és magukban a nagy munkástömegeket összpontosító nagyüzemekben, a munkásosztály fellegvárában (*Nincs megállás, Oltyánok unokái, Szárnyaskerek*). E műveket olvasva szemléletes képet kapunk arról, hogyan telt meg csordultig a pohár, mily magasra csaptak az elégedetlenség hullámai az összmunkásságban. Ám ahhoz, hogy ez az elégedetlenség sikeres harcokban vezetődjék le, meg kellett teremteni — amint arra az V. kongresszus világosan rámutatott — a munkásosztály akcióegységét, meg kellett valósítani az alulról kialakított egységfrontot.

Nagy István írásai ezt, az egységfront kialakításaért folytatott politikai harcot is híven tükrözik. Ime, hogyan agitál a *Semleges Vig Péterben* a kommunista Forrás János:

„— Gyári szervezeteket kell alakítani, üzemi bizottságot választani és egységesen fellépni az igazgatósággal szemben. Ugye a múlt héten is kilöktek őt a cipőgyárból, mert tiltakozni mertek a redukció ellen. Senki nem védte meg őket. A függetlenek azt mondják, hogy nem vállalnak velük szolidaritást, mert a szocdemekhez tartoznak, a szocdemek meg elalkudozták az időt is, meg az embereket is.

Csikós közbevetette:

— Na és az egységesek mit csináltak?

— Mit csinálhattak volna? — felelt a kérdésre Forrás. — Hát nem indítványozták, hogy lépjünk sztrájkba? A stanceráj vállalta is a sztrájkot, de a többi osztályok a sok vitatkozással elszabotálták. Itt benn a gyárban egynek kell lennünk, ha eredményt akarunk elérni...“

A lehető legkonkrétabban tükröződik itt az a helyzet, amely az egységes szakszervezetek betiltása után állott elő. F. Pircálab idézett tanulmányában így jellemzi ezt a helyzetet: „A bőripari munkások szakszervezete az emeltyük egyike volt, amelyek segítségével a párt harcra mozgósította a Dermata munkásait és vezette osztályjellegű akcióikat a politikai jogokért és jobb életért. Eppen ezért a Dermata partsejtje élénk munkát fejtett ki annak érdekében, hogy meggyőzze a vállalat munkásait: iratkozzanak be a bőripari munkások egységes szakszervezetébe, hogy sikerrel folytathassák a tőke elleni küzdelmüket. 1929-ben, amikor a tőkés-

földesúri hatóságok törvényt hoztak az egységes szakszervezetek betiltására és bezárták a bőripari egységes szakszervezet kolozsvári székházát, a Dermata pártsejtje a szakszervezet megvédésére mozgósította a vállalat munkásait (i. h. 110). Ezt a pártvezette harcot visszhangozzák az elbeszélés idézett sorai. Jól exponált művészi képben mutatja be az elbeszélés a jobboldali szociáldemokrata vezetők áruló szerepét és azt, hogyan valósul meg a munkások alulról kialakított akcióegysége a boncok feje felett. Régi helyi „szocdem munkástitkár és alpolgármester” és a karrierista Fúrja hiába próbálja lebeszélni a szociáldemokrata munkásotthont előzőnlő munkásokat a sztrájkról, a munkástömegek az egységesek megbízottját, a kommunista Forrást és Flórika nénit követik.

A *Nincs megállás*ban még drámaibb erővel ábrázolja az akcióegységért folytatott küzdelmet. Itt a vasgyári munkások körében látjuk kibontakozni ezt a harcot: Kovács Jani, a fiatal öntő és Miska bácsi, az idősebb munkás csöndesen vitatkoznak az ebédszünetben arról, hogy kell-e vagy nem kell sztrájkolni, de este, a gyűlésen, amikor a munkások az őket „józsánagra” intő, a „meggonidolatlan cselekedetektől óvó” szocdem pártvezetőkkel kerülnek szembe, izzóvá válik a hangulat:

„— Az előttem felszólaló elvtárs előterjesztései meg kell gondolkoztassák a népgyűlést. A párt vezetősége által felállított követelések majdnem a semmivel egyenlőek. Például meg sem említi a munkanélküliek követelését, hogy segélyezésüket azonnal folyósítsák. Ami pedig az új terheket illeti, az áldozati adóval való megterhelést, erre az a feleletem, hogy a munkásság le kell rázzon magáról minden terhet. A párt ezt a parlamenti képviselőkkel akarja elintéztetni?”

A tömeg hatalmas kacagása csattant fel Gyéresi szavai után. A titkár az ajkát rágta.

— Hallod? — fordult a mellette ülő Wagerhez. — Most már biztos, hogy Gyéresi összeszúrta a levelet a bolsikkal. Szavai nontosan stimmelnek a plakát tartalmával.“

Az áruló jobboldali szociáldemokrata vezetők végül is kizavarják a gyűlésteremből a sztrájk megkezdését követelő öntudatos munkásokat és a terembe benyomulnak a rendőrtisztek. „Disznó áruló! Csak a tagdíjat tudják zsebrevágni!” zúgtak mindentelől a felháborodott munkások.

A regényből megláthatjuk, mennyire elszigetelődtek a tömegektől az ilyen összecsapásokban lelepleződő árulók, és mily nagy erővel csapott össze fejük felett a megvalósult akcióegység hulláma. Az alulról felépülő egységfront erejét még inkább aláhúzza a regényben az is, hogy ehhez a szociáldemokrata pártnak nemcsak a becsületes, egyszerű munkástagjai csatlakoztak hanem egyes olyan vezetők is, mint Wager, akinek osztályöszöne megsúgja, hogy melyik a helyes út.

Végül, szólnunk kell még arról, hogyan tükrözik ezek az írások az osztályharc és a békeharc összefonódását. Az V. kongresszus harci feladatként tűzte a párt elé, hogy harcoljon a szovjetellenes háború előkészítése ellen, a legszélesebb tömegeket mozgósítsa e veszély ellen. A szóban forgó művekben ez a küzdelem is visszhangra talált. Alexandru Sahia a „Congresul antirăzboinic” c. cikkében üdvözlő Henri Barbusse-nek a háború

ellenes kongresszus megtartására vonatkozó felhívását, bírálja egyesek közönyét, megbélyegzi az ifjúság egyrészének a fasizmus felé fordulását, majd így folytatja: „Noi însă, o parte a generației tinere și conștiente, aceia care au copilărit sub vacarmul războiului, care am avut drept jucării proiectilele și așchiile obuzelor împrăștiate pe câmpuri și străzi, ne ridicăm cu dîrzenie împotriva războiului”.¹⁴ Ugyanebben a háborúellenes szellemben fogantak Sahiának háborustárgyú novellái is, az *Execuție din primăvară*¹⁵, *Moartea tinărului cu termen redus*¹⁶, *Întoarcerea tatei din război*¹⁷, *În câmpia de sînge a Mărășeștilor*¹⁸. Nagy Istvánnak a *Földi Jánost bekapta a város* c. elbeszélésében a kommunista munkás e szavakkal figyelmezteti apját a veszélyre: „Apám vigyázzanak! Az urak megint egymásnak fognak kergetni. Velünk, dolgozó emberekkel akarják eltiportatni azt az országot, ahol már tudják, hogy csak egy ellenség van: a zsíros, gazdag osztály.” *A sztrájkot segíteni kell* című novellában a falujáró munkás a háború kérdéséről is felvilágosítja a falusi dolgozókat: „Lám az urak, hogy acsarkodnak Szovjet-Oroszországra. Háború is készül ellenük. A román bojárok és miniszterek arról prédikálnak, hogy Ukrajnát fel kell „szabadítani” az oroszok alól. Azt az Ukrajnát, ahol a földművesek gépet, műtrágyát és igás állatokat kaptak a szovjet államtól, ingyen iskolát és orvost...”. — „Látják, így van ez abban az Ukrajnában és a mi drága bojárjaink ettől a szabadságtól akarják megfosztani az ottaniakat. Ezért készülnek az urak háborúra, ezért srófolják az adókat, ezért szorítják le a fizetéseket. És nekünk sztrájkba kell menni ez ellen, össze kell fognunk, hogy nekünk is úgy legyen, mint az ukrajnaiaknak.”

A *Nincs megállásban* látjuk, mily erőteljes hatást váltottak ki a tömegekben a pártnak a szovjetellenes háború előkészítését leleplező akciói:

„Reggelre piros plakátok virítottak a házak falán. Rendőrök jártak be a várost biciklivel és bicskával kaparászták le a plakátokat.

— Nemi tudja, mi volt a plakáton? — bújtak össze a munkások.

— Mit mond? Az urak háborúra készülnek?!

— Tízmillió pár bakancsot rendelt a hadsereg?!

— Igen? És a telefongyárban háromezer tábori telefon készül.

— És kik ragasztották a plakátokat? — A hangjuk suttogóra vált, szemük összevillant...

— Ügyesen csinálták — jegyezte meg valaki.

A téglagyári gyűlésen pedig, amikor a pártküldött utal arra, hogy „a kiadott röpcék és plakátok segítenek nekünk, hiszen a bőrgyári munkásság világosan láthatja, hogy katonabakkancsot készít, azok pedig egy új háború tagadhatatlan bizonyítékai”, Kovács Jani szót kér és hozzáteszi:

¹⁴ „Bluze albastre” I, 1932. 3. sz. idézi Al. Bistrițeanu, a fennebb említett tanulmányában.

¹⁵ „Cuvîntul liber” I, 1933—34. nr. 1.

¹⁶ Uo. 4. sz.

¹⁷ Uo. 38. sz.

¹⁸ Uo. 40. sz.

„Eltársak! Én csak annyit akarok mondani, hogy az előadó elfelejtkezett felvilágosítani, hogy ki ellen készül az új háború. Én tehát megmondom: A Szovjetunió munkássága ellen!

A többiek mosolyogtak.

— Jani fiam, ezt már a bolond is tudja — jegyezte meg Gyéresi.

Láttuk, hogyan villant fel Nagy István műveiben a romániai munkásosztály 1929—33. évi küzdelmeinek egy-egy frontszakasza. Ám ez még nem jelentené a harcok realista ábrázolását, ha nem látnók e művek tükrében azt is, hogyan olvadnak egybe a frontszakaszok egyetlen hatalmas arcvonallá, ha nem látnók az erőt, amely egy mederbe tereli az elégedetlenség és harci készség különböző megnyilvánulásait. Nagy István műveiben éppen ezt az összegeződést, ezt a telítődést látjuk magunk előtt. Ezért reprezentatív a műve. Gondoljunk csak a *Nincs megállás*ban leírt spontán tömegakciókra..., milyen természetes lendülettel nő rendszerellenes tüntetéssé az embereknek afeletti felháborodása, hogy a rendőr lefűlelte Szilveszter éhes gyermekét, aki elcsent egy zsemlyét a sátorostól a piacon: „Ilyenkor az emberek rendszerint helyeselnek a becsületes rendőrnek“, de most... „mint a tavaszi árvíz“, úgy duzzadt áradattá az emberek dühe:

„A tömeg, mint a tavaszi árvíz, rohanni kezdett. Közben síoltak, ordítottak:

— Le az urakkal!... Le a milliomosokkal!

És egyszer csak elröppent egy kiáltás. Egy jelszó. Az üldözött munkáspárt jelszava:

Pár pillanatig valami meghökkenésféle némította el a tömeget. Szokatlan jelszó volt ez. Fennhangon nemigen esett szó róla az emberek között. Többen kiváltak a tömegből, elsompolyogtak. És ahogy rohant az áradás, úgy rázódtak ki az oda nem tartozó elemek. A járda szélén bámulták az áradó tömeget, amint zúgott, ordított:

— Munkát! Kenyeret!

A hosszú, elfojtott nyomorúság robbant most ki a keserves munkanélküliség és az ezzel járó nyomor terhe alatt görnyedő emberekből. Néhány lázban égő fiatal munkás pedig igyekezett tudatosan irányítani a tüntetést. Alig lehet szemléletesebben bemutatni, mennyire ott élt a tömegek között az illegálisba szorított kommunista párt. Ugyanezt látjuk a Kilin temetésekor támadó vihar leírásában. Itt még erőteljesebben robban ki a tömeg haragja, még izzóbbá, gyúlékonyabbá válik a hangulat, még szélesebb tömegek követik a kommunistákat és szállnak szembe a rendőrterrorral. S ez a nagyobb intenzitás és szélesebb keret nem véletlen, hiszen ez az esemény időben közelebb helyezkedik el a nagy sztrájkhoz. A két tömegmegmozdulás arányaiban és feszültségében mutatkozó különbség jelzi, hogy Nagy István nem egyes, elszigetelt harcokat ír le, hanem folyamatot ábrázol, a munkásosztály harcainak növekvő erejét, a tömegek öntudatosulási útját, a harc törvényszerű összefüggéseit mutatja be „tudatos történelmi tartalommal telített művészi képekben.“

A munkásharcok a vasúti és kőolajipari munkások 1933. január-februári sztrájkjaiban, a Romániai Kommunista Párt vezette hősi harcaiban

érték el tetőpontjukat. Ezek voltak a romániai proletariátus két világháború közötti legerősebb harcai.

Nagy István műve híven tükrözi ezt a történelmi tényt.

Maguk a január-februári események viszonylag szűkebb helyet foglaltak el a felszabadulás előtti írásaiban: egy novella, a *Keresi az igazit*, és az *Oltyánok unokáinak* egy részlete örzi csupán a grivicai harcok hősi emlékét.* És ezt a képet egészíti ki a felszabadulás után a *Szárnyaskerék* című regényvázlat, amely az 1933. évi kolozsvári vasutas sztrájk eseményeit eleveníti meg. Ezen a viszonylag szűkebb kereten nincs mit csodálkoznunk. Mikor az író megírhatta volna a harcok élményeit, börtönben ült,¹⁹ 1934-ben elkezdte az *Oltyánok unokáit*, de újabb bebörtönzés ezt a munkát is félbeszakítja, később pedig, az ország fasizálásának időszakában, objektíve vált lehetetlenné e nagyszerű harcok epikus bőséggel történő ábrázolása.

Annál szélesebb mederben látjuk kibontakozni e harcok előkészítését, a kommunista párt növekvő befolyását és szervezőképességét. Kezdve a *Semleges Vig Péter*ben bemutatott börgyári sztrájktól, melyet a szociáldemokrata vezetők árulása kudarcba fullaszt, az *Oltyánok unokái* harmadik részében felvillanó galaci munkás-sztrájkon és a Dermata-gyári munkások 1932 évi csatáin át — lásd *A sztrájkot segíteni kell* című novellát — egész a *Nincs megállásban* és a *Szárnyaskerekben* ábrázolt tömegtüntetésekig — hatalmas crescendót alkotnak ezek a harcok. És világosan kirajzolódik a párt vezető és koordináló szerepe.

Az 1933. januári-februári nagyszerű munkásharcok történetéről közzétett dokumentumokból²⁰ tudjuk, hogy a párt már a bukaresti vasúti műhelyekben lezajlott események kapcsán is szolidaritásra és tiltakozó gyűlésekre szólította fel a fővárosi munkásságot. A Romániai Kommunista Párt Erdély-Tartományi Titkárságának egy ugyanaz év márciusában terjesztett röplapjában pedig a következőket olvashatjuk:

„...Tovarăși! Muncitori ceferiști!

...Formați frontul solidar al ceferiștilor pe linia întregă, de la personal de mișcare pînă la muncitorimea din fabricile de vagoane și locomotive! Solidarizați-vă cu muncitorii ceferiști din București, care au început lupta în contra reducerilor de salarii. Lupta voastră va fi numai atunci încoronată de succes dacă vă veți uni cu luptele muncitorilor revoluționari, sub conducerea Partidului Comunist din România, pentru prăbușirea regimului capitalist.

* E tanulmány elkészülése után került napvilágra — Abafáy Gusztáv kutató munkája nyomán — két Nagy István novella, amely az illegális Irjatok c. folyóirat 1933. december 1-i számában jelent meg és a január-februári harcokhoz kapcsolódik. Mindkettőt Gyűjtő Péter álnéven közölte az író.

A *Más lesz annak a vége* c. novella a kolozsvári vasúti munkások februári sztrájkját írja le igen részletesen, míg az *Eletfogytiglan* c. elbeszélés a grivicai munkásoknak a hős sztrájk utáni hangulatát tükrözi: töretlen harci készségüket sugározza.

¹⁹ „En akkor már a dési börtönben ültem. Közel száz erdélyi CFR munkással inter-náltuk oda.“ (*Huszonöt év* II. 55.).

²⁰ Lásd *Documente Privind eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933* c. közleményt az „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.“ 1960. 1. 5—39.

Formați sindicatul profesional al ceferiștilor pentru conducerea luptelor voastre economice! Pentru conducerea luptelor alegeți comitete de acțiuni, organizați demonstrații pentru revendicările voastre. Refuzați primirea salariilor reduse!..." (i.h. 14).

A vasúti munkások szakszervezeteinek 1932. március 20-án a párt kezdeményezésére összehívott országos konferenciája magasabb szintre emelte a munkásság harcait. Az itt megválasztott Központi Akcióbizottság, amelynek élén Gh. Gheorghiu-Dej elvtárs állott, az RKP vezetésével rendkívül fontos szerepet töltött be a munkásharcok megszervezésében és irányításában. E harcok tüzeiben új szervezési formák és harci módszerek születtek, mint például a nyílt demokratikus eljárással megválasztott akció- és sztrájkbizottságok, a gyárak elfoglalása a sztrájkok idején és ezzel párhuzamosan utcai tömegtüntetések szervezése stb.

Nagy István szóban forgó művei világosan tükrözik e harcok országos jellegét és új, sajátos jellemvonásait.

„Másnap — olvashatjuk a *Nincs megállásban* — kósza hírek keringtek városzerte: lesz valami! Az ország távolabbi területén sztrájkok törtek ki. A fővárosban tüntetések voltak.“ A népgyűlési jelenet, amelyben a munkástömeg a sztrájk megkezdése mellett foglal állást a szociáldemokrata pártvezetőkkel szemben, a lehető legkonkrétabban mutatja a kommunista párt vezetete akciói hatását. Ez a gyűlés áprilisban zajlik le (a magára maradt reformista titkár azzal vigasztalja magát, hogy „április a bolondok hónapja“), röviddel azután tehát, hogy a Romániai Kommunista Párt Erdély-Tartományi Titkárságának fentebb idézett röplapja eljutott a széles munkástömegekhez. Talán éppen erre a röplapra gondolt a megijedt reformista titkár, amikor a sztrájkot követelő Gyéresi felszólalása után így szól Wagingerhez: „Most már biztos, hogy Gyéresi összeszűrte a levét a bolsikkal. *Szavai pontosan stimmelnek a plakát tartalmával*“ (Aláhúzás tőlem). És valóban, mintha a röplap fennebb idézett szövege visszhangoznék a kommunista Gyéresi szavaiban:

„— Egyedüli mód csak az lehet, hogy szolidaritást vállalunk a fővárosban sztrájkoló elvtársakkal. Csatlakozunk a sztrájkhoz és magunkévá tesszük követeléseiket!“

Azt is látjuk egy másik gyűlés leírásából, hogyan készítették elő a kommunisták a tömegakciókat. Az ostromállapot idején, illegálisan megtartott gyűlésen, ahol „minden gyárból két-három kiküldött szorongott egymás mellett“, pontos tervet dolgoztak ki a vasárnapi tüntetés és a sztrájk megszervezésére. Itt hangzik el a többi között ez az indikáció is: „Az üzemekben új, fiatal erőket kell bevonnunk a vezetésbe. És a szervezeti életet az üzemekben kell élni. Az imént hozott határozatok értelmében minden öt munkásnak legyen meg a bizalmija, akiket azonnal meg kell tanítanunk a szervezés, a felvilágosítás munkájára.“ Mikor eljön a tüntetés napja és sikeresen bontakozik ki az akció (úgy ahogy eltervelték: miközben a hatósági emberek a munkásotthont vették körül, mert onnan várták a veszélyt, az igazí tüntetés a város gyárnegyedeiből egyidőben induló munkáscsapatok találkozásából jött létre) az egyik munkás így örvendezik magában: „képzelem, milyen pofákat vágnak, ha egyszerre

pottyanunk négy oldalról a városba. Mégis csak jó ez a gyári-bizottsági mozgalom" ... „Aztán a levegőbe röppent az első jelszó:

— Éljen az országos gyári szakszervezet!

Utána újabb jelszavak, követelések hangzottak: — Le az áldozati adóval! Le az ostromállapottal! Munkát! Kenyeret!

Másnap elterjedt a hír a gyárban, hogy detektívek le akarják tartóztatni az egész gyári bizottságot. Ez volt az utolsó csepp, amitől megtelt a pohár: a munkások nem engedték, hogy elvigyék a gyári bizottság embezeit, elállták a kaput, sztrájkot hirdettek és elfoglalták a gyárat. Íme az események leírása:

„Később teherautókon csendőrök érkeztek. De hiába döngették a kaput, belülről eltorlaszolták a munkások. Az udvaron, vasrakások tetején Kovács Jani szónokolt:

— Követeljük, hogy azonnal távolítsák el a csendőrséget! Az elbocsátások beszüntetését!

— Ugy van! zúgott utána a tömeg.

— És azonnal bérrevíziót, mert a túrhetetlenül alacsonyra szorított bérek már kenyérre sem elegendők! Az eddigi bizalmi rendszert átcsereéljük a gyári bizottságra! A munkáság vezetését és egységfrontját alulról felfelé kell megszervezni. A szocdem vezérek tárgyalásait nem vesszük tudomásul!

— Le velük! Arulók! Torkig vagyunk velük! — és az öklök a levegőben táncoltak.

A vaskaput a csendőrök dühösen döngették.

Jani kalap nélkül állt, kiemelkedve. A friss tavaszi szél belekapaszkodott kócos hajába. A szeme villámlott és beszélt, beszélt szüntelenül hadonászva.

— Igen! Sztrájkolunk! A sztrájk nehéz lesz! De melyik sztrájk könnyű! A harcban ütnek és ütünk! Aki tovább bírja, az győzött! A sült galambra csak a szocdem vezérek várnak! Mi nem várhatunk! A kenyérünk a várakozásban hovatovább kevesebb lesz. És most a készülő háborút a zsírunkon, az áldozati adókkal akarják nyélbe ütni? Hát nem! És ezerszer nem! Hiába nem ontjuk a vérünket! Háborút akarnak? Jó! Mi háborúzunk! De már meg is kezdtük! A sztrájk is háború: osztályháború! Minden osztály jelöljön!

Választottak. Az emberek osztályonként rendeződtek. A jelölés gyorsan ment. Az igazgató bosszúsán tárgyalt a mérnökkel. Élesen néztek farkaszemet a munkásokkal.

Az összeállított gyári bizottság megalakult, Janival az élen. Hátrébb Lajos, Miska bácsi, Klári és három kékmunkaruhás, bajusztalan fiatalember állt. Komolyak, kicsit idegesek voltak. A hekusok sunyin lesték a gyári bizottságot. Az igazgató ajka gúnyosan, alig észrevehetően lebiggyedt.

Jani beszélt.

— Igazgató úr! Mindenek előtt vegyék tudomásul, hogy sztrájkolunk. Első követelésünk az, hogy a csendőrséget távolítsák el. Mindaddig, míg ez meg nem történik, az urakat sem engedjük ki innen. Mi szokva vagyunk az éhezéshez. Ha kell, egy hétig is kibírjuk!

— De kérem, ez kész forradalom — pattant fel az igazgató. — Ez az egyéni szabadság elrablása. Hogy merik?

Miska bácsi sodorintott egyet a bajuszán, aztán odavágta:

— Mi felelünk magunkért!

Aztán szépen sorjában elmondták követeléseiket: béremelés, az elbocsátások megszüntetése, az áldozati adó visszavonása, általános politikai amnesztia, a fegyverkezés megszüntetése, állami munkanélküli segély.

Ugyanilyen lendületesnek, friss erőből duzzadónak látjuk a munkás-ságot a *Szárnyaskerek*ben. Ez a mű is történelmi hűséggel, pártos szenvedéllyel írja le a kolozsvári vasúti munkások 1933. évi sztrájkját. Nemcsak egészében, a griviței harcokkal való összefüggés kidomborításában, az új harci eszközök és szervezési formák bemutatásában, a sztrájk és a politikai tömegtüntetések összefonódásának teljességében, ellenállhatatlan erőt sugárzó tömegjeleneteinek mozgalmasságában hiteles ez a leírás, hanem a részletek pontosságában is. Ha összevetjük a Nagy István nyújtotta költői képet a tudományos történelmi feldolgozásokkal — pl. Emil Popa, Pavel Bojan és Fodor László tanulmányával²¹ —, fel kell figyel-nünk arra, milyen pontos a fő események rajza. De az egyes epizódok is, mint például a rendezőpályaudvaron vesztegelő mozdony felhasználása arra, hogy a repülőhid alatt az asszonyok élelmet juttassanak a sztrájkolókhoz (i. h. 32), vagy a tűzoltó-fecskendők szerepe a sztrájkoló munkások védelmében (i. h. 34) — mind a valóságnak megfelelő tények és egyben a művészi képek emotív hatását növelő elemei is.

Végül a gyárudvaron és az utcán kívül a történelemnek egy másik küzdőtere is megelevenedik előttünk Nagy István műveiben. Ez a küzdőtér a börtön, ahová hasztalan vetette a burzsoá rendőrterror a munkásosztály legjobb fiait, — elszakítani őket a néptől, az osztályharctól nem tudta.

A bebörtönzött Földi Sándor tudja, „hogy az elvtársak harcolnak érte odakint. Így biztatta saját magát és gondolta: éjszakánként zizzen a papír és a betűsereg harcra hívja a gyárak rabjait és szétüzi a sötétséget a prolik fejéből.” Apja pedig, ugyanabba a börtöncellába kerül, ahol korábban fia raboskodott és itt ébred a munkásosztály igazára és a munkás-paraszt szövetség szükségességének tudatára. A *Nincs megállás* Krisán Miklósa, ugyancsak a börtönben, amikor egy cellába kerül volt segédével és a testvérével, a kommunista harcosok felvilágosító munkája nyomán kezd eszmélni és válik maga is öntudatos harcosá. A börtönbe vetett kommunista harcosok, akik minden idegszálukkal benne éltek továbbra is a harcban, méltán állapíthatják meg: „No, azért itt is végeztünk valamit. Miklóból egészen jó elvtársat faragtunk.” A *csomag* című novella (1938), amelynek cselekménye elejétől végig a börtönben játszódik, nagy művészi erővel mutatja be, hogyan változtatták a börtönt iskolává a kommunisták, hogyan kerekedett felül az embertelen feltételek között is a közösségi szellem és vált hatalmas, jellemformáló erővé. A *szomszédság* nevében Takács Mária a börtönből kikerülve folytatja a munkát és személyes példamutatásával új életre ébreszti a Coşbuc utca

²¹ Emil Popa, Pavel Bojan, Ladislau Fodor, *Luptele muncitorilor ceferisti din Cluj in 1933*. „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C. C. al P.M.R.” 1958. 1—2. sz.

lakóit. A *Minden jog a szerzőé* hősét sem töri meg a bestiális temesvári szigurancafőnök semmilyen kínzása sem. A munkásíró — mert ezuttal maga a szerző a hős —, mikor hazakerül, tovább dolgozik és új regényét, a *Nincs megállást* már a dési börtönbe csempészi be hozzá a megjelenés után a Vörös Segély és itt elvtársai körében olvassa a szerző: „Az elvtársak kézzől-kézre adva hangosan olvasták fel. Arról szólt az, hogyan tört ki a föld alá szorított szakszervezeti és pártmozgalom, s végül hogyan foglalták el a munkások a nagyobb üzemeket, hogyan törték át Vajdáék, Mironescuék terrorját. Mikor a munkások a regény végére értek, lelkesen hátbavágták:

„— Igazad van, Nagy Pista. Nem lehet, nem szabad megállani“ (Nagy István, *Minden jog a szerzőé*. Huszonöt év. II. 55—6).

Igy fonódik össze a kinti harc a bentivel.

Az *Oltyánok unokáiban*, látjuk, hogyan lövet a burzsoázia a hős griviťai sztrájkolókba, de a regény nem ezzel a képpel zárul, hanem a földalatti börtöncella sötétjéből is törhetetlen hitet sugárzó kommunista harcos alakjának idézésével. Ugyanezt az erőt fejezi ki a *Szárnyaskerek* megrendítő zárójelenete, amelyben a dési börtönbe bebörtönzött harcosok, a griviťai mézszárlásokról értesülve tüntetnek:

„— Ti talán nem is tudjátok még, hogy Griviťán hogyan végződött? Én is csak most a vonaton hallottam — újságotla a cellában most érkező Balogh. A feleséged mondta Heşmeşan. Azóta, hogy a csendőrség markából az ügyészség markába kerültem, ő viselte gondunkat. Jött mint az árnyék a vonaton is utánunk. Mikor megsúgta, hogy Griviťán négyszázharcol is többet mézszároltak halomra...

A munkások dermedten bámulták az öreget, aztán a kezük lassan a sapkájuk után nyult. Rodan felindultan markolja meg Balogh bácsi sovány karját:

— Igaz ez öreg?

Bólintására Rodan eleresztette karját, átsietett a szomszéd cellákba társaihoz. Elmondta a megrémítő hírt s intett a felugráló munkásoknak:

— Az ablakokba elvtársak, társatok ki valamennyi cella ablakát és kiáltásatok, de úgy kiáltásatok, hogy felferje a várost, áthallatszódjék a Kárpátokon, betörjön a gyárakba s kavarja fel a falvakat, reszkettesse meg a hóhérok szívét. A legyilkolt százak helyére szólítsa talpra a milliókat, hadd üljenek pert e gaz rendszer fölött. Halál a tömeggyilkosok fejére...

Elsőnek maga pattant fel a rácsos ablakhoz és szétrántotta rozoga szárnyait. Néhány perc múlva ilyen hevesen tárultak fel a kis városka házáinak ablakai is. Hetven munkástorok tiltakozó kiáltása üzent a világba: nem lesz nyugalom addig az országban, míg a munkásosztály ökle szét nem zúzza a rabtartó régi világot.

Az eddigiekből kitűnik, milyen átfogó képet nyújt Nagy István az 1929—33. évi munkásharcokról. Am ez a kép pusztán dokumentáris értéket jelentene, legjobb esetben illusztráció lehetne e harcok történetéhez, ha betétként hatna a mű egészében, ha nem lenne szerves tartozéka a mű belső ökonomiájának. Engels azt az igényt támasztotta a realista művel szemben, hogy „ a tudatos történelmi tartalom... teljesen összeforrjon

a cselekmény shakespeare-i elevenségével és gazdagságával.“ (Marx — Engels i. m. 50).

Ha ezen eszménykép szempontjából vizsgáljuk Nagy István írásait, eléggé változó képet kapunk. Némegyszer — főként kezdeti írásaiban — kiütözik a mozgalmi vonatkozású részleteknek a művészi hatást csökkentő, közvetlen-agitatív jellege. Egyes írásai egészbe véve is alig többek didaktikus szándékú illusztrációknál, pl. *A sztrájkot segíteni kell* nem egyéb, mint a munkás-paraszt szövetség kérdésének párbeszédbe foglalása. *A Szárnyaskerek* érett művészettel megírt, forró levegőjű, költői szárnyalású mű, de az egész történet a sztrájk eseményeinek leírására szorítkozik, nem szövi át az egyéni konfliktus szálaival, s ezért illusztrációnak tűnik.

E vitathatatlan fogyatékoságok ellenére elmondhatjuk, hogy Nagy István legjelentősebb műveiben a „tudatos történelmi tartalom“ a művészi kép formájában jelentkezik és a munkásharcok tükrözése szervesen fonódik össze a hősök életútjának bemutatásával, a cselekmény többi szálával, és elválaszthatatlan a mű egészének szerkezeti felépítettségétől.

Még azokban az írásaiban is, amelyekben a didaktikus hangvétel a művészi hatás rovására eluralkodik, ott érezzük a tanító mögött a dolgot szinte a szerző akarata ellenére megelevenítő művészt. De számos írásába éppen a mozgalmi élethez fűződő jelenetek hozzák a legtöbb elevenséget. A *Nincs megállásban* a sztrájkot megelőző tüntetéseken nőnek meg a vasgyári munkásfigurák: Kovács Jani, az örökké harmonikázó Lajos, Miska bácsi, az itteni szereplésükben válnak igazán elevenné. Stílusa is megélelkül: több hasonlatot használ, gyakoribb a hangulatfestő elem. Íme a sztrájkot előkészítő téglagyári gyűlés jelenetének bevezető szakasza:

„A másik gyűlés kint, a téglagyár közelében zajlott le, alacsony, földes lakásban. Minden gyárból két-három kiküldött szorongott egymás mellett. A torkokat ingerelte a pislákoló petróleumlámpa füstje. Néha ki kellett nyitni az ajtót, hogy friss levegő jöjjön be. Ilyenkor a lámpa is lobogni kezdett. Mintha tüdeje lenne és a friss levegő neki is jót tett volna. Az asztalnál ült az előadó. Szeme élénken csillogott. Beszélt. Szavainak értelme úgy rendeződött el a kemény munkáskoponyákban, mint téglák sora, amelyet kőműves szakértő keze illeszt bele az épülő ház falába.“

Nincsen semmi stílromantika e sorokban — az ilyesmi általában idegen Nagy Istvántól. De az „alacsony, földes“ szoba, a petróleumlámpa, amelynek „mintha tüdeje lenne és a friss levegő neki is jót tett volna“ — a jelzők és e hasonlat köznapisága, mintha különös hangsúlyt kapna itten; valami feszültség lappang az egyszerű és tömönatok ritmusában is: „Az asztalnál ült az előadó. Szeme élénken csillogott. Beszélt.“ Mire az utolsó, nem kevésbé nehézkes, ám éppen ezért ideillő és kifejező hasonlathoz érünk, már át is éltük az előadó szavainak és az egész gyűlésnek a rendkívüli fontosságát. A szegénység gazdagsággá változik itten, a csetlés-botlás varázslattá, és mi teljes tündöklésükben látjuk magunk előtt az épülő jövő impozáns falait...

A Szárnyaskerek egyetlen merész képe: „Még a lovát ugrató I. Ferdinánd ércfeje is mozdulni látszott, a királyi palotával szemben. Mintha

jobbra facsarodott volna, amerre Grivița terül el“ — fényt vet arra, hogyan félt az úri világ a munkásosztály erejétől. S mennyi lendülettel, mily nemes pátoosszal írja le a sztrájkot hirdető gőzsziréna jeladását: „... a fegyvereik után kapkodó katonák arcára kiült a rémület, a trombitaharogást mindegyre elnyomta a vasúti műhely szirénájának hátborzongatón szagotott bömbölése. Visszhangját a fagyos szélorkánok kidobták a csöndes falvakba, benne bögött a telefonhuzalok, távíródrótok bűgésében... ott dörömbölt már a miniszterek fejében, megzörrent evőeszközeik csörömpölésében, amikor ebédhez ültek, betört a király kabinetjébe, s őfelsége hascsikarást kapott a dühtől... a vonatok utasai, fékezői, és mozdonyvezetői szétvitték a hangját más városok gyáraiba. Hogy azokban is tüzre ne lobbantsa a sztrájkot, katonaság szállta meg a középületeket, a nyilvántartott kommunis tagyanús munkásokat összefogdosták. Hangja velük betört a börtönrácsok mögé s a jól lelakatolt ajtók mögött felharsantak a forradalmi indulók, a fogházőrök szaladgáltak, mint az örültek, jelentették fölötteseiknek, azok meg a belügyminiszternek. A telefonközpontokban úgyszólván leállt minden üzleti távbeszélés. A kórházi ágyakban a betegek felültek, egy pillanatra felrezzentek a haldoklók is.

És a duda csak egyre szólt, szólt meg-megszakítva egy-egy pillanatra, néha hosszú percekre, hogy aztán váratlanul újra csak rákezdje.“

E hosszú leírásban, mintegy fizikailag érzékelteti az író a szirénabűgés időtartamát azzal, hogy miközben a „duda csak egyre szól“, ő hatalmas, csaknem az egész országot átfogó korképet vázol fel. Ugyanakkor, mintegy kiemeli, a múlt időből örökké hangzóvá teszi, jelezve, hogy a történelem hangja szól e harci jeladásból.

Sok példát idézhetnénk még arra, hogyan teszi elevenné az író a munkásharcok tükrözését és milyen művészi eszközökkel húzza alá történelmi jelentőségüket. Am a legfontosabb a művészi hitel szempontjából az, hogy e harcok leírása belekapcsolódik a mű egészének vérkeringésébe: táplálja leírásukat mindaz, ami a harcokon kívül, a hősök egyéni életében történt, és viszont maga az ábrázolt harci mozzanatot összefonja és kiteljesíti a hősök életútját.

Már a *Földi Jánost bekapta a város* című elbeszélésben is meglepő finoman ötvöződik az egyéni és közösségi probléma, pontosabban: igen jól egyénített formában tükrözi apa-fiú viszonya a munkás-paraszti harci szövetség általános érvényű kérdéseit. A *Nincs megállás*ban is Klári és Miklós életútja a harcban való részvételük révén teljesedik ki. Egészen nagyvonalú a regény koncepciója, mely szerint a házastársak, akiket immár semmi emberi kapcsolat nem fűz egymáshoz, új életre ébredve, — az egyik a gyári kollektíva egészséges légkörében, a másik a börtön iskolájában —, a tömegtüntetéseken és a sztrájkban való részvételük során közel kerülnek egymáshoz és immár igaz kapcsolatokra építhetik házasságukat. (Más kérdés, hogy az író elégtelenül ábrázolja e folyamat lelki rugóit, benső mozzanatait.)

A legteljesebben az *Oltyánok unokáiban* olvad össze a hősök útja a munkásharcok történetével. A két testvér, Dimitre és Alexa életútja a sztrájkban való ellentétes előjelű szereplésük révén vált el végképpen egymástól. A sztrájktörővé és majdnem öccse gyilkosává lett Dimitre vala-

mint a még anarchikusan cselekvő, de helyes osztályöntudattól fűtött Alexa jellemének fejlődésében, további életútja alakulásában döntő mozzanat és élmény a sztrájk. Ilyenformán a regényben leírt sztrájkot semmiképpen sem lehet a munkásharcok pusztá illusztrációjának tekinteni. A mű egyik pillére, a konfliktus elidegeníthetetlen eleme, a hősök jellembrázolásának fő eszköze a munkásharcok tükrözése.

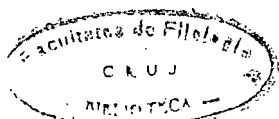
Említettük, hogy maguk a griviťai harcok viszonylag kicsi helyet foglalnak el Nagy István életművében és rá is mutattunk e jelenség okaira. A gátló körülmények azonban megakadályozhatták az író a történelmi esemény részletes leírásában, de nem abban, hogy kifejezze Griviťa történelmi jelentőségét. És ezt éppen az tette lehetővé, hogy ott, ahol mégis a griviťai harcokról ír — csúcsszerepet biztosít ennek az eseménynek a művészi kép ökonómiájában.

A közvetlen ábrázolás eszközeivel sehol sem eleveníti meg Griviťát. De annál élesebben rajzolódik ki e hősi esemény, mint az 1929—33. évi munkásharcok csúcspontja, a vele kapcsolatba került hősei életútjának ábrázolásában.

A *Keresi az igazit* című novelláról tudjuk, hogy eredetileg regénynek indult. De így, csonkán is, mily erőteljesen fejezi ki ez az írás Griviťa nagyságát! Costan Mária asszony évek távolából emlékszik vissza arra az 1933. február 16-i napra, amikor az a vasúti munkás, aki albérlésben lakott nála és akit örökre a szívébe zárt, eltűnt, hogy többé sohasem adjon hírt magáról. Mária csak a szomszédasszonnyal folytatott beszélgetésből tudja meg, hogy mi is történt azon a véres napon, és mi is csak e párbeszéd látványán át látjuk Griviťát. De a két ember sorsa, e harcban eleső lakatosmunkás felvillanó arca s az emlék, amit az asszony szívében hagy, majd a sorsfordulat, hogy Mária, miközben „keresi az igazit“, az elesett harcos helyébe áll, a nagy harc évek távolából is ható sodróereje — kifejezi az esemény nagyságát. Olyan ez, mint amikor a tengerszem tükrében látjuk a környező hegyek ormát.

Ugyanígy az *Oltyánok unokáiban*. A griviťai eseményekből csak annyit látunk, amit Dimitre, az oda kivezényelt katona fasiszta mételytől ködbe borított tudata felfog. És mégis... mily pontosan felmérhetjük Griviťa nagyságát, milyen központi helyet foglal el ez az éppen csak felvillanó esemény a regény szerkezetében! A tisztek parancsát teljesítő, munkástevéreire lövő Dimitre sorsa itt, e cselekedete révén pecsételődik meg végképpen. És Alexa, a sztrájkoló oldalán harcoló munkásfiú, itt indul el az öntudatos, forradalmi cselekvésnek azon útján, amelynek végén megingathatatlan harcosként, nagyszerű kommunista hősként látjuk őt magunk előtt. Griviťa itt a vízvonalzó hegyecsúcs szerepét tölti be — és éppen így válik ez a rajz a nagy munkásharcok mélyen realista tükrözésévé.

Összefoglalásként tehát elmondhatjuk, hogy Nagy István legjobb írásai nemcsak dokumentárisan, hanem a tartalom és művészi forma egységében, a művészi kép nagy erejével tükrözik az 1929—33. évi munkásharcokat, és éppen ezért reprezentatív a műve.

ZUGRAVIREA LUPTELOR CLASEI MUNCITOARE DIN ANII 1929—1933 IN OPERA LUI NAGY ISTVAN

(Rezumat)

Scriitor al clasei muncitoare, Nagy István reflectă fidel în opera sa luptele clasei muncitoare din țara noastră, conduse de partid. Un deosebit ecou au găsit în scrierile sale luptele muncitorești din anii crizei economice, care au culminat cu mărețele greve din ianuarie—februarie, ale muncitorilor ceferiști și petroliști. Aceste lupte au coincis cu debutul literar al lui Nagy István. El însuși muncitor, a luat parte activă la aceste lupte, a acumulat un material bogat de viață, care se reflectă atât în scrierile sale dinainte de eliberare cât și în cele de după eliberare.

Nota caracteristică a primelor sale nuvele și romane — ceea ce îl distinge tocmai de scriitorii cu orientare socialistă premergători lui — este oglindirea veridică, concretă și plină de viață a luptelor muncitorești din țara noastră.

În aceste scrieri vedem cum se traduc în viață hotărârile Congresului al V-lea al P.C.R. Vedem lupta pentru strângerea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimе, sub conducerea clasei muncitoare, lupta pentru făurirea de jos în sus a frontului unic muncitoresc, legarea acestor lupte de lupta pentru pace, demascarea pregătirii de către burghezie a războiului antisovietic. Vedem noile forme de lupte: alegerea pe bază democratică a comitetelor de grevă, ocuparea uzinelor pe timpul grevei în luptele din ianuarie-februarie 1933, organizarea unor demonstrații politice de masă paralel cu grevele muncitorești etc. Aceste scrieri oglindesc cu mare putere rolul conducător al partidului, care și din ilegalitate a organizat, îndrumat și coordonat luptele eroice ale muncitorilor. În opera lui Nagy István găsim pagini care descriu greve și lupte ale muncitorilor ceferiști din București, ale muncitorilor pielari și metalurgiști din Cluj, ale docherilor din Galați etc. Ceea ce face ca opera lui să fie reprezentativă este, însă, nu descrierea izolată a unor greve sau manifestații muncitorești, ci oglindirea procesului de maturizarea a clasei muncitoare, creșterii conștiinței revoluționare a maselor, ca urmare a muncii politice, educative a partidului.

Oglindirea luptelor muncitorești în opera lui Nagy István nu are numai o valoare documentară. Ea nu este o simplă ilustrație la istoria acestor lupte, ci oglindirea lor în imagini artistice, care se contopesc cu acțiunea nuvelei sau a romanului și alcătuiesc un tot indivizibil; organic legat de întreaga economie și structură a operei respective. În lucrare se analizează cele mai importante scrieri ale lui Nagy István din acest punct de vedere.

ИЗОБРАЖЕНИЕ БОРЬБЫ РАБОЧЕГО КЛАССА 1929—1933 гг. В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НАДЬ ИШТВАНА

(Резюме)

Писатель рабочего класса, Надь Иштван верно изображает в своих произведениях борьбу рабочего класса под руководством партии в нашей стране. Особенно сильно отразилась в его произведениях борьба рабочих во время экономического кризиса 1929—1933 гг. Эта борьба совпала с началом литературной деятельности Надь Иштвана; он сам будучи рабочим, собрал богатый материал о той жизни, которая отражена в его произведениях как до, так и после освобождения.

В произведениях писателя мы видим, как претворяются в жизнь исторические решения V съезда КИП.

Изображение борьбы рабочих в произведениях Надь Иштвана не имеет только документальной ценности. Они не являются просто иллюстрациями к истории этой борьбы, а изображением в художественных образах, которые органически сливаются в его творениях в одно гармоническое целое. В работе разбираются с этой точки зрения главные произведения Надь Иштвана.

LA PEINTURE DES LUTTES DE LA CLASSE OUVRIÈRE EN 1929—1933 DANS
L'OEUVRE DE NAGY ISTVÁN

(Résumé)

Ecrivain de la classe ouvrière, Nagy István reflète fidèlement dans son oeuvre les luttes de la classe ouvrière de notre pays, dirigées par le parti communiste. Les luttes des travailleurs au temps de la crise économique de 1929—1933 ont trouvé un écho tout particulier dans ses écrits. Ces luttes coïncidèrent avec ses débuts littéraires; étant lui-même ouvrier, il put accumuler de riches documents sur la vie qui se reflète dans son oeuvre d'avant aussi bien que d'après la libération.

Nous voyons dans ces ouvrages comment passèrent dans la réalité vivante les décisions historiques du V-me Congrès du P.C.R.

La peinture des luttes ouvrières dans l'oeuvre de Nagy István n'a pas seulement une valeur documentaire; elle n'est pas une simple illustration de l'histoire de ces luttes, mais le reflet en images artistiques qui se fondent organiquement dans l'économie d'ensemble des ouvrages respectifs. L'auteur de l'article analyse à ce point de vue les principales oeuvres de Nagy István.

A NÉMET PROLETÁRIRODALOM A „KORUNK“-BAN 1930—33 KÖZÖTT¹

LANG GUSZTAV

Abból a gazdag kulturális örökségből, amelyet a két világháború közötti romániai magyar irodalom hagyott szocialista társadalmunkra, a romániai magyar proletárirodalmat² övezi a legnagyobb irodalomtudományos érdeklődés. Máris jelentős szakirodalom mutatja be szocialista-realista irodalmunk közvetlen ideológiai és esztétikai előkészítőjét, azt az irodalmi mozgalmat, „amely a húszas évek derekán jelentkezett a tőkés-földesúri Romániában, és amely a harmincas évek elejétől kezdve román, magyar, német, jiddis szépirok és publicisták képviselte irodalmi áramlatban öltött testet, közös, tudatosan vallott és vállalt politikai, ideológiai és esztétikai credo alapján“³.

A további kutatásnak azonban arról sem szabad megfeledkeznie, hogy a romániai — s benne a romániai magyar — proletárirodalom „a nemzetközi kommunista irodalom fejlődésének egyik... epizódusa“⁴. Ez a megállapítás általában minden jelentős művészeti áramlatra érvényes; az európai társadalmi haladást előkészítő szellemi mozgalmak sohasem tisztelték a vámsorompókat. A proletariátust megelőző forradalmi osztályok nemzetköziségét azonban az osztályon belüli rétegződés, illetőleg az egyes nemzetek azonos osztályainak érdekellentéte teszi kérdésessé és történelmileg viszonylagossá. A proletariátus egyes csoportjai és a különböző nemzetek proletariátusa között viszont — minthogy a

¹ Részlet *A német proletárirodalom a Korunkban* c. tanulmányból, mely a folyóiratban közölt német szépirodalmi művek mellett a Korunk német irodalomra vonatkozó kritikai anyagát is feldolgozza.

² A „proletárirodalom“ terminust itt és a továbbiakban abban a felfogásban használom, amely „ezt a megjelölést a két világháború közötti időszak tudatosan kommunista ideológiai megalapozottságú, a kommunista pártok eszmei és szervezeti irányítását követő és bizonyos mértékig szervezeti formákat is öltött irodalmi mozgalmára, e mozgalom képviselőire és műveikre“ vonatkoztatja. A meghatározást, valamint a benne foglalt körülhatárolás bővebb indoklását l. Csehi Gyula, *A munkásirodalom kutatásának néhány kérdéséről*, NyIK, IV, 209. l. és kk.

³ Csehi Gyula, *l.m.* 204. l.

⁴ Csehi Gyula, *A nemzetközi proletárirodalom kialakulása és fejlődése*, Kézirat. 2 l.

proletariátus sohasem lesz kizsákmányoló osztálya — soha semmiféle lényeges érdekellentét nem lehet: „a proletár internacionalizmus objektív alapja a munkásosztály nemzetközi érdekazonossága és ennek az alapvető azonosságnak tartós jellege”⁵. A proletáriródalom internacionalizmusa ennek az egész proletariátus által vallott, a forradalmi mozgalom gyakorlatában napról napra megvalósított politikai-erkölcsi elvnek a művészi vetülete, s egyben a proletáriródalomhoz tartozás egyik kritériuma. Jelenléte a legváltozatosabb formákban mutatható ki a proletáriródalom egész fejlődésében, a proletár internacionalizmusnak mint tematikus elemnek gazdag szépirodalmi jelentkezésétől egészen a proletárirók nemzetközi szervezkedéséig.

Az egyes proletáriródalomok kölcsönhatását vizsgálva, elsősorban szembevetendő az irodalmi kapcsolatok *szervezett* és *tudatos* jellege; a nemzeti proletáriródalomoknak — akárcsak az egyes nemzetek munkásmozgalmának — az eredményei és tapasztalatai a nemzetközi proletáriródalom közkincsévé lesznek, elemzésük és népszerűsítésük pedig a proletariátus irodalmi orgánumainak egyik elsőrendű feladata. Az így létrejövő kölcsönhatás sokkal intenzívebb és szélesebb hatókörű, mint amilyent más irodalmi áramlatok esetében kimutathatunk. Az egyes nemzeti proletáriródalomok tanulmányozása éppen ezért csak csonka és részleges eredményű lehet ezen irodalmi mozgalom lényegi jegyének: internacionális kapcsolatainak feltárása nélkül⁶.

Dolgozatom itt következő fejezete a hazai magyar proletáriródalomnak ehhez a kérdéséhez szolgáltat adalékot: a német proletáriródalomnak a Korunk-ban való jelentkezésével foglalkozik, 1930—33 között. A téma így két irányban is szűkített: egyrészt a nemzetközi proletáriródalomnak a hazaira gyakorolt hatása nemcsak a német irodalmon keresztül

⁵ Csehi Gyula, *i.m.* 64—5. 1.

⁶ A proletáriródalom kutatásának módszertani kérdéseivel foglalkozó tanulmányok mind hangsúlyozzák az összehasonlító vizsgálat fontosságát. Szabolcsi Miklós a magyar proletáriródalom műveivel kapcsolatban megállapítja, hogy „tárgyalásuk és kutatásuk csak úgy lehetséges, hogy figyelembe vesszük a világirodalmi összefüggéseket, s elsősorban azt a bonyolult és hatalmas szellemi áramlatot, amelyet európai munkásirodalomnak nevezünk; meg kell ismerkednünk a weimari Németország baloldali irodalmával éppúgy, mint (az eddiginél behatóbban) a Szövjetunió irodalmának fejlődésével s műveivel“. (*A magyar proletáriródalom kutatásainak kérdéseihöz*. ITK, 1959. 2. sz. 180. 1.) Ugyanerre hívja föl a figyelmet Csehi Gyula a proletáriródalom elméleti-esztétikai kutatásának szempontjából: „Az elméleti általánosítások, az irodalomtörténeti folyamat törvényszerűségeinek megállapítása... egyenesen elképzelhetetlen az összehasonlító módszer segítségével nélkül.“ (*A munkásirodalom kutatásának néhány kérdéséről*, NYIK, IV, 208. 1.) Az összehasonlító szempont kétirányú alkalmazására figyelmeztet Walter Dreher vitacikke is, amikor felsorolja a német proletáriródalom kutatásának soronlevő feladatait: „Zu untersuchen wären die Einflüsse des Auslands auf die Entwicklung einer sozialistischen Literatur in Deutschland... und die Ausstrahlungen unserer eigenen sozialistischen Literatur auf das Ausland.“ (*Ursprünge und Traditionen*, „Neue Deutsche Literatur“ VI, 5. sz. 123. 1.) Ugyanezt az elvet mint konkrét munkafeladatot tüzi ki a „Németország proletárforradalmi irodalmának kutatására alakult munkaközösség“ beszámolója (vö. *Zur Geschichte der sozialistischen Literatur in Deutschland zwischen 1917 und 1933. Arbeitsergebnisse der „Arbeitsgruppe zur Erforschung der proletarisch-revolutionären Literatur Deutschlands“*, berichtet nach dem ersten Jahr ihrer Tätigkeit. „Weimarer Beiträge“, 1960, IV. 815—6.)

valósult meg (csak utalhatunk itt a szovjet irodalomnak, s jórészt a francia irodalom szocialista eredményeinek hazai népszerűsítésére), másrészt a külföldi proletárirodalmak terjesztését a Korunk más — román és magyar — folyóiratok mellett szolgálta. Kétségtelen azonban, hogy a hazai magyar proletárirodalomnak a leghosszabb életű és legjelentősebb orgánuma a Korunk volt; egy lépésről lépésre haladó összehasonlító vizsgálatot tehát nagyon is indokolt vele kezdeni.

Az itt tárgyalt (1930—33 közé eső) periódusban a Korunknak az a balratolódási folyamata, amely már 1928-ban megkezdődött, megszilárdultnak tekinthető. A Korunk eklektikus világnézetű polgári radikális folyóiratból határozottan marxista törekvésű orgánummá lett, az irodalom vonatkozásában pedig tudatos szószólójává „a tiszta osztályvonal arcvonalan”⁷ küzdő művészetnek. Erről a proletár-forradalmi irodalomról vallja a folyóirat egyik programadó tanulmánya, hogy „az idő és valóság magváig ásta előre magát, a legvégső pontig, ahonnan sarkaiból emelkedik ki a 'szellem' mai kritikus világa, és tisztázódik az az egész zavar és ellentmondás, mely a többi vonalakra oly jellemző... Az igazán művészi és erőteljes formálás ma csak ennek a vonalnak a mentén lehetséges. Igazi hit és igazi mondanivaló, igazi pathosz és útmutatás ma már csak innen fakad.”⁸

A Korunknak a hazai magyar proletárirodalom megteremtéséért és kibontakoztatásáért vívott harcában jelentős segítséget jelentettek a fejlettebb német proletárirodalom gazdag tapasztalatai. A továbbiakban éppen azt szeretném illusztrálni, hogy a Korunkban közölt forradalmi célzatú német szépirodalmi művek mennyiben jelentettek ösztönző példát — sőt nem egyszer hézagpótló eredményt — a „tiszta osztályvonal” egyre erősödő írói tábora számára. Ugyanakkor kimutatható a Korunk szemléleti fejlődése abban is, hogy a német irodalom közlésében és kritikái értékelésében egyre tudatosabb válogatás és a proletárirodalom eredményeinek önálló továbbfejlesztésére irányuló szándék nyilvánul meg.

*

A megelőző korszakban a Korunk német szépirodalmi anyagát elsősorban háborúellenes írások alkották. A folyóirat marxista orientációja e témakörben is megmutatkozik; már 1929-től kezdve érezhető, hogy a szerkesztő és munkatársai bíráló szemmel nézik a polgári pacifizmus irodalmi megnyilatkozásait, s a háborút osztályalapon leleplező műveknek biztósítanak elsőbbséget. (Ez mutatkozik meg például abban az éles elutasításban, amellyel a Korunk kritikája Erich Maria *Remarque* pacifizmusát fogadta.) A német háborús irodalom népszerűsítésének és a proletárirodalom célkitűzéseinek tudatos összekapcsolására utal *Gaál* Gábor egyik levele is: „Én részemről nagyon helyesnek tartom az antimilitarista propagandának irodalmi pilulákban való bevezetését. *Különösen helyesnek*

⁷ „A tiszta osztályvonal irodalma” — *Gaál* Gábor terminusa a proletárirodalom megjelölésére. L. *Gaál* Gábor, *A mai erdélyi magyar irodalom arcvonalai*, „Korunk”, V, 884, 1.

⁸ I. m. i. l.

akkor, ha... ezáltal egyszersmind egy olyan irodalmat ismertetünk meg, amely úgynevezett művészi megcsináltságában is a Korunk vonalába tartozik.⁹ (Kiemelés tőlem — L. G.)

1930-tól kezdve a háborús tematikájú írások közlésében a folyóirat tovább „radikalizálódása“ figyelhető meg. Az érdeklődés egyre inkább a háború utáni háború“, az első világháborút követő évek forradalmi mozgalmait felé fordul. A folyóirat munkatársai olyan német szépirodalmi műveket igyekeztek közlésre kiválasztani, amelyek a háború után kibontakozó proletárforradalmi hullám tanulságaira vetettek fényt, s ezáltal kétségtelenül közvetlenebb kapcsolatban álltak az 1929—1933-as válság korának munkásmozgalmával, mint a félig-meddig már történelmi múltat jelentő háborús tematika.

A világháború forradalommal alakulását ábrázoló művek sorát Theodor Plivier „A császár kulijai“ című regényének néhány részlete¹⁰ nyitja meg. A könyvet a bevezető jegyzet mint „a német flottalázadás drámai erejű rekonstruálásá“-t ajánlja¹¹, s a kiválasztott fejezetek csakugyan jól érzékeltetik a munkásokból, kisemberekből verbuvált legénység szembefordulását a számukra értelmetlen háborúval, szembefordulását azzal a hazafiassággal és hősiességgel, amely a háború alatt az uralkodó osztályok érdekeit fejezte ki, s amely a regény cselekményének időpontjában, Németország vereségének küszöbén, a flottatisztek „dicsőséges halál“ jel-szavában, mint egy összeomló rendszer mindenkit magával rántani akaró öngyilkossága lepleződik le.

A regénynek a Korunk ugyanazon számában megjelent ismertetése¹² is elsősorban ezt a leleplező jelleget emeli ki döntő művészi értéként.

A cikk igyekszik kimutatni a regény alapján a háborúellenesség osztálytartalmát is; a háború megtagadása nem valami egyetemes humanista ügy, hanem az elnyomottak közös érdeke. Mint a könyv egyik nagy érdemét értékeli cikkíró, hogy Plivier — szemben a polgári háború-irodalom hazug „bajtársiasság“-eszményével — ábrázolja az osztályellentéteknek a fronton való továbbélését. A könyvben leírt háborúellenességet és lázadást „a matróz szociális helyzetének a festése“¹³ indokolja; tiszt és közlegény társadalmi helyzetének és érdekeinek az ellentétes volta szüli a kibékíthetetlen konfliktust e két tábor között, s eredményezi a tisztak által képviselt régi világgal való forradalmi leszámolást.

Ludwig Renn „A háború utáni háború“ című regényrészlete¹⁴ is a háború utáni korszak politikai összeütközéseinek kommunista eszmeiségű rajzát nyújtja, s egyben annak a tipikus — és Renn esetében önéletrajzi — fejlődésútnak a bemutatását, amelyet a kor háborúellenes intellektueljeinek egy része a humanista pacifizmustól a proletárforradalom megértéséig befutott. Kár, hogy a német munkásmozgalom történetének e nagyjelen-

⁹ Gaál Gábor levele Fábry Zoltánhoz. Kolozsvár, 1929. február 5. (Kiadatlan.)

¹⁰ „Korunk“, V, 99—102. 1.

¹¹ Uo., 99. 1.

¹² d. l., A császár kulijai, „Korunk“, V, 148—9. 1.

¹³ i.m. 149. 1.

¹⁴ „Korunk“, V, 773—8. 1.

tőségű korszakát tárgyaló regényből csak az első fejezet jelent meg a Korunkban, s az lényegében csupán expozíciója a műnek.

Színesebb és valóban a korfestés igényével lép fel Ernst *Ottwalt* „Rend és nyugalom” című regényének néhány részlete¹⁵. A szerző nyilatkozata szerint a regény „annak a háború utáni ifjúságnak a képét ábrázolja, amelyik nacionalistának nevezi magát”¹⁶, vagyis megkísérli leleplezni azokat a reakciós eszméket, amelyek a háború után ellenforradalmi tevékenységbe, majd a fasizmusba hajtották az értelmiségi német fiatalság jórészét. A Korunkban közölt részleteknek két tagadhatatlan érdemük van: egyik, hogy megpróbálják visszaverni a marxizmus és a munkásmozgalom ellen vezetett polgári propaganda-hadjáratot; másik, hogy igyekeznek megvilágítani a Kapp-puccsot támogató nacionalista diák-alakulatok, ellenforradalmi szervezetek belső korrupsztását, a tevékenységükben résztvevő fiatalok tragikus megtévesztettségét. Látszik azonban, hogy a művészi kérdésekre a Korunk még nem fordít elég figyelmet, s elnéz a könyv esztétikai gyöngéi fölött. Ilyen elsősorban az elmélyült ábrázolást nélkülöző riportázs-stílus, amelyet az akkor még erősen ható proletkult „igazi realizmus”-ként népszerűsített. Ez az ábrázolásmód a Kapp-puccs harcairól állóképekből összerakott mozaikot ad csupán, a forradalom védelmére fegyverbe szálló munkásság pedig csak láthatatlan tényezőként szerepel; az ellenforradalmi kísérletet megbuktató népi erők ábrázolása elmarad.

A művészi kérdések bizonyos elhanyagolása, háttérbe szorulása a társadalmi tendencia mögött e kor proletárirodalmának tipikus tünete. Jellemző erre az a levél, amelyben a Korunk szerkesztője néhány regény ismertetésével bízza meg egyik munkatársát, s ehhez hozzáfűzi: „helyes volna nem mint irodalommal, hanem mint tünettel, vagy valóságproblémával tisztára világnézeti és szociális alapon foglalkozni velük. *Általában építsük le az irodalomból az irodalmat és csináljunk helyette tribünt, elvégre ez a fontos és ez is az érdekes bennük*”^{16a}. (Kiemelés tőlem — L. G.) Ez a szemlélet jellemzi az imént tárgyalt regények kritikai fogadtatását is. *Fábry Zoltán* „Kétféle ifjúság” című cikke¹⁷ például lelkesen méltatja *Ottwalt* regényének társadalom-bíráló tendenciáját, kiemelve, hogy az író nemcsak az ébredő fasizmus tetteit mutatja be, hanem feltárja álcázott kapcsolatait a kapitalista érdekekkel. Másutt, *Renn* említett regényének értékelésekor¹⁸, a bíráló világosan rámutat a proletárirodalomnak és az irodalmi baloldaliság polgári válfajainak a gyökeres eszmei különbségére, és *Renn* könyvében is antimilitarizmusának *forradalmi* jellegét állítja szembe a hasonló tematikájú polgári művek korlátozott humanizmusával. Az egyes művek bemutatása azonban itt is megmarad a szociológiai értékelés szintjén: sem a kritikai, sem az általános elvi megállapítások nem foglalkoznak e regények „irodalmi” sajátságaival, a proletárirodalom elméleti-esztétikai kérdéseivel.

¹⁵ „Korunk”, V, 269—81., 348—58., 436—41. 1.

¹⁶ Uo., 269. 1.

^{16a} Gaál Gábor idézett levele.

¹⁷ „Korunk”, V, 231—3. 1.

¹⁸ *Fábry Zoltán, A béke regényei*. „Korunk”, VI, 68—70., 146—8., 311—2. 1. (A harmadik rész *A háború és béke írásai* címen.).

Sokkal kevesebbet mond a háború utáni periódusról Ernst *Glaeser* „Béke“ című regényrészlete¹⁹, amely csak a szereplők elméleti vitáiban visszhangozza a kor társadalmi mozgalmait, s így kiemelve a regényből, nemigen igazolja a szerkesztőségi jegyzetet, amely szerint „a Frieden lapjain a háborút követő napok történeti szcénái vonulnak fel s a német forradalom és ellenforradalom élebenedik meg a forradalom és ellenforradalom különböző típusaival“²⁰. A folyóirat kritikájának némi bizonytalanságát mutatja, hogy *Glaeser* regényét a további recenziók is mint a forradalom proletárirodalmi ábrázolását méltatják.

A német proletárirodalom felső színvonalát ebben a témakörben *Anna Seghers* „Hrusovói parasztok“ című elbeszélése²¹ képviseli. E mű hatását a Korunk közönségére nemcsak a gondosan kiépített, drámai feszültségre törő szerkesztés, a jogaikat védő paraszthősök plasztikus ábrázolása, valamint a szocialista forradalom melletti pátoszteli állásfoglalás biztosíthatta, hanem tárgyának közelsége is. A német írónek ez a novellája saját művészi fejlődésében is jelentős előrelépés volt korábbi műveihez képest; mondanivalójában az elnyomottak osztályharcának *tudatossága*, művészi eszközeiben a *realista ábrázolásra való fokozott törekvés* figyelemreméltó. Ugyanakkor érzékeltetni tudja azt a forradalmasító hatást, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom gyakorolt Európa-szerte a dolgozó tömegekre²². A Korunkban közölt német szépirodalmi anyagból ez a novella közelíti meg leginkább a proletárirodalom eszmei és esztétikai igényeit.

Nyerésege az 1930—1933 közé eső irodalomtörténeti szakasznak a német proletárirodalommal és művészi eredményeivel való állandó foglalkozás azért is, mert ez hozzásegítette a folyóirat íróit és szerkesztőit ahhoz, hogy a polgári írók szemléleti korlátaihoz kellő kritikával viszonyuljanak, sőt a polgári irodalom bírálata során hangot adjanak a proletárirodalom legfontosabb eszmei igényeinek. Közölte például a Korunk *Joseph Roth* „Csataképet nézek“ című antimilitarista pamfletjét²³, amely az igényes publicisztika hatásos eszközeivel valóban a műfaj javához tartozik. A szerkesztőség azonban jegyzetében rámutat: *Roth* könyve (amelyből a fentemlített pamfletet fordították) minden erénye ellenére sem felel meg annak a közvetlenül állásfoglaló, a társadalom átalakítására törő irodalom-eszménynek, amelynek a Korunk szószólója volt. Kiemeli a jegyzet; hogy az író „csak a néző és nem a cselekvő ember álláspontjából“²⁴ mutatja be a valóságot, márpedig ez kevés: „... a világ mégsem panoptikum és az emberek nem viaszfigurák, s az olvasót nem elégíti ki, hogy csak passzív néző maradjon“²⁵. Ebben a megjegyzésben is a polgári irodalom

¹⁹ „Korunk“, V, 858—65. 1.

²⁰ Uo., 858. 1.

²¹ „Korunk“, VI, 433—41. 1.

²² Vö. *Anna Seghers*, Berlin, 1959. Volk und Wissen kiad. „Schriftsteller der Gegenwart“ sorozat, IV, 27. 1. és kkt.

²³ „Korunk“, V, 467—9. 1.

²⁴ Uo., 467. 1.

²⁵ Uo., 467. 1.

csak ábrázoló valóságkritikájának és a proletáriróadalom, aktív, társadalomalakító tendenciájának a szembeállítását rejti.

Részletet közölt a Korunk a polgári humanista Lion *Feuchtwanger* „Erfolg” című regényéből is²⁶, amely a maga korában a német proletáriróadalom polgári útítárs-műveinek egyik legértékesebbike volt, lévén „az első irodalmi mű Németországban, amely a hitlerizmus lényegét, tüneteit és következményeit már fejlődésének menetében, már a közeledő katasztrófa születésének stádiumában tekinti át”²⁷. Az az éleslátás, amellyel Feuchtwanger itt a német fasizmus keletkezésének és kibontakozásának társadalmi gyökereit feltárja, a német társadalom egyes rétegeinek a fasizmushoz való viszonyát ábrázolja, a fasizmusban rejlő társadalmi veszély egész súlyát és méreteit előrevetíti, hézagpótlóvá teszi a regényt a kor baloldali német irodalmában. A Korunkban közölt részlet azt mutatja meg, hogyan keríti hálójába, filléres szatócs-érdekeinek látszólagos védelmével, a német kispolgárt a fasiszta demagógia. Az „Erfolg” népszerűsítése ilyenformán a proletáriróadalom egyik legfontosabb célkitűzését, a fasiszta reakció leleplezését szolgálta.

Ugyanakkor a regény sokrétű és következetes társadalombírálatát kiindulásában és konklúzióiban egyáltalán nem marxista; ezt a regény egyik önvallomás-jellegű passzusa is bizonyítja. „Ein grosser Mann, den sie nicht leiden können, ich übrigens auch nicht, er heisst Karl Marx, meinte: Die Philosophen haben die Welt erklärt, es kommt darauf an, sie zu ändern. Ich für meine Person glaube, das einzige Mittel, sie zu verändern, ist, sie zu erklären. Erklärt man sie plausibel, so ändert man sie auf stille Art, durch fortwirkende Vernunft. Sie mit Gewalt zu ändern versuchen nur diejenigen, die sie nicht plausibel erklären können.”²⁸ (Kiemelés tőlem — L. G.) Ennek az idealista társadalom-szemléletnek fékező és káros volta kétségtelen, s a Korunk kritikája kellő marxista elvszerűséggel reagált is rá. *Fábry* Zoltán bírálatát²⁹ tárgyilagosan méltatja a regény értékeit: valóságghű társadalom-bírálatát és szokimondó antifasiszta politikai állásfoglalását. Emellett azonban cikkíró jól látja Feuchtwanger regényének szemléleti korlátait is: azt, hogy a mű a szellemi ember humanista, de elszigetelten egyéni oppozíciója az ellenforradalommal. Rámutat a cikk Feuchtwanger tudatos idegenkedésére az osztályharc „erőszakos” eszközeitől, s arra, hogy ez az idegenkedés visszarántja a könyvet igazi céljától: „Feuchtwanger az európai békereakció egyik főfészket hurcolta elénk, egyetlen pozitívítása Hitlerék genezise, de nem tud vele mit kezdeni... műve a szellem hiteles izzása, civilkurázs az irodalmi kultúra csúcspóján, de a tények, a tömegsors forradalmi valóságát nem vállalja, nem vállalhatja, és így keresztshadjárata aránylagos pozitívizmusa dacára is — nem találhatja el halálosan a baj okát, és így nem hozhat változást”³⁰.

²⁶ „Korunk”, VI, 30—3. l. (*Cajetan Lechner legcsúnyább napja címen.*)

²⁷ *Lion Feuchtwanger*. Berlin, 1959. Volk und Wissen kiad. „Schriftsteller der Gegenwart” sorozat, II. 25. l.

²⁸ L.i.m. 28. l.

²⁹ *Fábry Zoltán* i.m.

³⁰ I.m. 70. l.

Kevésbé határozott a Korunk értékelése egyes, a munkásmozgalommal kétségtelen kapcsolatban álló, a proletárirók láborába azonban fenntartás nélkül be nem sorolható szerzők esetében. Megjegyzés nélkül közli például a folyóirat Oscar Maria *Graf* „A város varázsa” című novelláját³¹. Az úgynévezett szimultán keresztmetszet-novella egyetlen éjszaka történetébe sűrítve mutatja be egy világváros társadalmi szerkezetét, a lumpenproletáriátustól a részvénytársasági igazgatókig. A mozgókép ritmusával pergő jelenetek az uralkodó osztály és a kispolgárság jellegzetes típusait találó és lényegbevágó szatírával ábrázolják; kontrasztos epizódok leplezik le a nyárspolgár műveltségének sekélyes voltát, hamis erkölcsi felháborodását, lefelé zsarnok, felfelé meghunyászkodó karakterét. A novella néhány mozzanata pedig azt is elárulja, hogy Graf társadalombírálata mélyebb és táplálódóbb talajból nő ki, mint a polgári irodalom átlag-humanizmusa: valóság szemléletét döntő módon határozza meg az az állandó érzelmi kapcsolat, amely a munkásmozgalomhoz fűzte. Az egymástól független jelenetek, az élet, a valóság felszínén hangyaként nyüzsgő embertípusok öntudatlan léte alatt ott rezeg a nagy társadalmi földrengés: a tőkés-proletár osztálykonfliktus. A novella elején az uralkodó osztály egyik képviselőjének szavaiból szerzünk róla tudomást. „Csak egy dolog aggaszt, — a munkások kezdenek megint babrálni velünk. Ellenrendszabályaink azonban már teljesen kidolgozottak...’ mondotta az egyik nagyiparos a másiknak menetközben és morgott: ’nyomorult banda’.”³² A novella közepén pedig megjelenik a tüntető proletariátus; leírásának a „tárgyilagos” stílusból kiütköző meleg pátosza bizonyítja az író rokonszenvét. „Valamelyik széles főutcából munkások sűrű tüntető menete ömlött a térre. A kíváncsiak a járdákon tömegesen vették körül őket. Vörös zászlók röpködtek merészen, dobogva döngött a menetelők lépése s határozottan, mintegy kilökve zengett lármájuk fölött az ének.”³³ S a novella végén, a sok rossz szájjú, konvenciók rabságában élő szereplővel ellentétben, egyedül a tüntetésen letartóztatott tizennégy munkás cellájában nyugodt és barátságos a hangulat. A novellának ezek az elemei magyarázzák, hogy a Korunk szerkesztői magukénak érezték a belőle sugárzó világgépet. Kiválasztásában feltehetően szerepet játszott a szerkesztésmód és a stílus — a szimultанизmus és az ezzel ötvöződő „új tárgyilagosság” — akkor még formaforradalomnak számító modernsége.

A munkásmozgalom ihletését őrző irodalom másik példája *Traven* „Gyapotszedők” című regényének *Mátray* Ede által fordított részlete³⁴. A regénynek néhány hónappal azelőtt megjelent ismertetése úgy értékeli *Travent*, mint aki „harcias könyvében, a *Gyapotszedőkben*... mesteri keresztmetszetét adja a mai Mexikó gazdasági és szociális helyzetének, s kimerítő bepillantást a mexikói munkások és munkaadók életébe”³⁵. Nagyjából ugyanezt az értékelést kapjuk a fordító *Mátray* Ede „Az új Mexikó”

³¹ „Korunk”, V, 789—96. 1.

³² Uo., 790. 1.

³³ Uo., 792. 1.

³⁴ „Korunk”, VI, 110—4. 1.

³⁵ Szacsavay Gusztáv, *B. Traven*, „Korunk”, V, 834. 1.

című cikkében³⁶ is: „A tömegek harca, az osztályok birkózása és annak eredményei bár csak háttér, de erősen aláhúzott háttér, amelybe a regények hősei... szervesen bele vannak építve.“³⁷ Bár Traven elhelyezése a német baloldali irodalom áramában máig is elletmondásokat kiváltó probléma, kétségtelen, hogy a 20-as és 30-as években határozott demokratizmusával, nagy népszerűségével jelentős hatást gyakorolt a német közönségre, s ez a hatás jobbra egybeesett a német proletáriródalom törekvéseivel. Éppen ezért joggal hihetjük, hogy a Korunk szerkesztőit — a fenti értékelések is ezt bizonyítják! — a német proletáriródalom propagálásának szándéka vezette el Traven népszerűsítéséhez és fordíttatásához. Erre mutat a kiválasztott részlet is: a gyapotszedő munkások bérmozgalmát bemutató jelenet, ha némileg anekdotikus hangnemben íródott is, a leginkább közelíti meg az újtípusú proletáriródalom akkori eszményét.

A német polgári irodalom balszárnyát még több, kevésbé jelentős írás képviseli. Kurt *Tucholsky* „Ordít az idő a satíra után“ című pamfletje³⁸ a polgári társadalom írásszabadságának illuzórikus voltát leplezi le, megmutatva, hogy mennyire gúzsbaköti a művészt az irodalmi fórumoknak az a bizonyos „függése a pénzeszsáktól“. Alfred *Polgar* publicisztikai írásának³⁹ a Sacco és Vanzetti kivégzésével kapcsolatos humanista-demokratikus állásfoglalás ad értéket. O. *Erdberg* karcolatának romantikus háború-ellenessége és C. P. *Hiesgen* elbeszélésének⁴¹ ködös humanizmusa csak a kor külpolitikai érdeklődésétől nyer érdekességet, amely ebben az időben erősen a kínai helyzet felé fordult. Alfred *Wolfenstein*-nek „Az elhibázott mozdulat“ című karcolata⁴² pedig mind tartalmi, mind formai szempontból jelentéktelen.

Anna *Seghers* és Ludwig *Renn* már említett írásain kívül a tulajdonképpeni német proletáriródalom jónéhány nevével találkozunk ebben a periódusban. Részletet közöl a folyóirat Friedrich *Wolf* „Ciankáli“ című drámájából⁴³, amely a maga idejében nemcsak a 218. paragrafus elleni kiállásnak⁴⁴, hanem a proletáriródalom egyik nagy színpadi sikerének is számított. A Korunkban közölt részlet nagyon jól van kiválasztva, dióhéjban a darab egész problematikáját tartalmazza. Nemcsak azt mutatja meg, hogy a 218. paragrafus mennyire súlyosan érinti a munkásság érdekeit, hanem azt is, hogy alkalmazása merőben más feltételekhez kötött a munkáslány és a társaságbeli hölgy számára, igazolva azt az értékelést, hogy a „Ciankáli“ „sajátos célján túlmenően megrázó vád a kapitalista társadalmi rend ellen általában“⁴⁵.

³⁶ „Korunk“, V. 43—6. 1.

³⁷ Uo., 46. 1.

³⁸ „Korunk“, VI, 614—20. 1.

³⁹ Alfred Polgar, *Két kultúrkrónika 1931-ből*, „Korunk“, VI, 205—9. 1.

⁴⁰ O. Erdberg, *Kardokat kovácsolunk*. „Korunk“, VI, 811—3. 1.

⁴¹ C. P. Hiesgen, *A mennyei birodalomban*. „Korunk“, VII, 255—8. 1.

⁴² „Korunk“, V, 749—50.

⁴³ „Korunk“, VI, 359—63. 1.

⁴⁴ A német büntető törvénykönyv 218. paragrafusáról van szó, amely öt évi fegyházzal büntette a művi abortust.

⁴⁵ L. *Deutsches Schriftstellerlexikon, von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Weimar. 1960. Volksverlag. 598. 1.

A német proletariátus soraiból felnövő kommunista írónemzedéket Ludwig Turek képviseli, akinék „Rudolf testvérem élete és halála” című elbeszélését⁴⁶ alig néhány hónappal az eredeti megjelenése után közölte a Korunk. Az elbeszélés, amelyet a német irodalomtörténet Turek novellisztikája egyik kiemelkedő eredményének tart, jól reprezentálja a német proletárpróza írásművészetét, azt „a koncentrált és szentimentalizmus nélküli”⁴⁷ írásművészetet, amely erősen naturalista színeivel, szándékosan száraz, tárgyilagos stílusával, cselekmény-konstruálás és irodalmi „kikerekítés” helyett a ténytudósítás objektivitásával kíván hatni az olvasóra. Kétségtelen, hogy a novella naturalista beütéseivel, a proletárnyomor riktó színeit szándékosan kereső elemeivel szemben lehet esztétikai fenntartásokkal élni. Az is kétségtelen azonban, hogy a novella sikeresen valósítja meg a német proletáriródalom új minőségi vonását, a határozott szakítást a Becher által megvetően „Armenleutepoesie”-nek és „Mitleidsdichtung”-nak nevezett művészettel⁴⁸. A Turek-novella képviselte tárgyilagos ábrázolásmód valóban azt a célt szolgálta, hogy a kizsákmányolt proletárelét szenvedéseit — a valóságnak megfelelően — egyetemes és törvényszerű társadalmi jelenségként tüntesse fel. Az írásnak a kapitalizmust leleplező mondanivalója már nem panasz, hanem az osztály önérzetes vádusza. S ez a koncepció kétségtelenül ösztönző, továbbvivő hatással volt a kibontakozásban lévő hazai magyar proletáriródalomra.

A német proletáriródalom népszerűsítésének ez a serkentő, példamutató célzata világosan megnyilatkozik a folyóirat VIII. (1933-as) évfolyamának 3. számában, ahol a szépirodalmi anyag egészét s a könyvszemle- és kultúrkrónika-rovat három jelentős cikkét ez irodalom ismertetésének szentelte a szerkesztő. A folyóiratszám három novellát közöl a Malik-Verlag „30 neue Erzähler des neuen Deutschland” című antológiájából. Ez a német szám világosan mutatja, azt a tervszerű, a hazai magyar proletáriródalomra tudatosan hatni akaró kultúrközvetítést, amely mint a proletár internacionalizmus sajátos megnyilvánulása van jelen a proletariátus kultúrpolitikájában, s a Korunk szerkesztőségi programjának is bevallottan szerves részét képezi. Világosan kitűnik ez a szándék Gaál Gábor ez alkalomból írt tanulmányának kezdősoraiból: „Ami a mai magyar irodalomból (nagyon kevés írója kivételével) hiányzik: — napjaink életösszefüggéseinek nagyfokú életességével és tipizálással való megragadása az idő leghaladottabb eszméinek vonalán, az olvasó belső meggyőzése céljából, ezt adja az a német anthológia..”⁴⁹ S később még pontosabban fogalmazza meg a példakövetés igényét: „Irodalmunkból, kivéve a Korunk elbeszélőit, ... hiányzik az irodalmi idealizmust és szubjektívizmust meghaladó szocialista realizmus ama természetessége, melynek ez a német anthológia — a mai

⁴⁶ „Korunk”, VII, 91—4. 1.

⁴⁷ A fordító megjegyzése. „Korunk”, VII, 91. 1.

⁴⁸ Becher azokat a munkáirodalmi műveket nevezi így, amelyek megmaradnak a munkásság elnyomottságának, szenvedéseinek együttérző bemutatásánál, s nem tűzik célul maguk elé — mint a proletáriródalom — a tömegek aktivizálását a társadalom forradalmi megváltoztatásának érdekében. (L. Johannes R. Becher megnyitó cikkét a *Linkskurve* 1929. évi 1. számában.)

⁴⁹ Gaál Gábor, *Ami a mai magyar irodalomból...* „Korunk”, VIII, 258. 1.

orosz irodalmon kívül — a legtudatosabb jelentkezése⁵⁰. Fábry Zoltán tanulmánya⁵¹ pedig a német polgári irodalommal hasonlítja össze a Malik 30 íróját, s kiemeli azt a mély eszmei különbséget, amely a forradalmi proletárirókat minden más — mégoly humanista és demokratikus — irodalmi törekvéstől elválasztja. Összeveti a proletárirók antológiáját a „24 neue deutsche Erzähler” című polgári kiadvánnyal, s rámutat arra, hogy a polgári írók minden pozitív valóságábrázoló törekvése elfullad a kiüttlanság nyomasztó tudatában. „... megmutatják (ti. a polgári írók — L. G.) a kor naturalis, 'sachlich' képét, de nem adják a korváltoztató akaratot. E nélkül a valóságmegragadás csak negatív lemez. A Malik 30 íróját egy közös akarat kovácsolja eredménnyé: a változtatás akarata. Akarat, mely a profitvilág ellen feszül, akarat, mely nem tűri a náci-golyót⁵².”

Az antológiából átvett három elbeszélés — ha nem is egyenlő esztétikai értékkel — valóban jól érezteti a proletáriróadalom valóságmegragadó törekvését, s azt a jellemvonását, hogy elsősorban társadalmi ellentéteket, az egyes szereplők viszonyában és összecsapásában osztályviszonyokat és osztálykonfliktusokat akar ábrázolni. Elisabeth *Hauptmann* „Vendéggyűlölség⁵³”-e⁵³ ilyen szándékkal dolgozza fel a proletáriróadalom különben kedvelt témáját, azt a tételt, hogy az egyéni polgári jótékonyosság, bármilyen őszinte szándékból fakad, nem vezet eredményre, s nem tudja megszüntetni ajándékozó és megajándékozott között az osztályellentétet. A novella „olyan szociális megismerést közöl, ... mely egész mai életszakaszunk értelmére jellemző. Ábrázolja, hogy a mi életrendszerünkben — minden jóakarat ellenére — mint van a vendégbarátság helyén vendéggyűlölség a gazdasági ellentétek nyomán fakadó osztályellentétek következtében⁵⁴.” A novellában ez a mondanivaló csak áttételes formában valósul meg, valószínűleg ezért is mondja Gaál Gábor „nagyon igénytelen írás⁵⁵”-nak művészi szempontból. Ezzel az elsősorban közvetlen politikai agitációt igénylő művészet-eszménnyel magyarázható, hogy Gaál Gábor többre értékeli Walter *Schirmeier* „15. sor, 203. hely⁵⁶” című novelláját⁵⁵, amely szerinte „ugyan-csak egy szociális megismerést fejez ki, de már egy magasabb síkon, amikor a mai életrend... legkórosabb segmentumába, a proletár életsors összefüggéseibe nyúl, s... a sívár proletársors kiküszöbölendő, de egyelőre kiküszöböletlen értelmére mutat⁵⁶.” Valójában Schirmeier novellája művészi megformálás tekintetében nem ad többet a „Vendéggyűlölség⁵⁶”-nél. Maga a cselekmény, egy tüdőbajos munkás haldoklásának leírása, ábrázolási módszerében nem haladja meg azoknak a naturalista nyomor-képeknek a színvonalát, amelyeket a proletáriróadalom mint elégtelent elvben már jóideje elutasított. Minőségileg új elemet ezzel szemben a szerzőnek

⁵⁰ I.m. 259. 1.

⁵¹ Fábry Zoltán, *A német valóság*. „Korunk”, VIII, 251—5., 335—7. 1.

⁵² I.m. 254. 1.

⁵³ „Korunk”, VIII, 183—7. 1.

⁵⁴ Gaál Gábor, *i.m.* 258. 1.

⁵⁵ „Korunk”, VIII, 196—202. 1.

⁵⁶ Gaál Gábor, *i.m.* 258. 1.

az a törekvése jelent, hogy a proletárnyomor képét összekapcsolja a munkásság politikai küzdelmével. Ez a szándék azonban csak meglehetősen verbálisan — a novella-testben egy néhány soros párbeszédben, s a zárójelenetben a halott volt munkatársainak beszélgetésében — valósul meg; az írói meggyőződés erejével nem egyenértékű az írói meggyőző erő. Gaál Gábor pozitív értékelése, a Schirmeier-novella példaképpül állítása tehát nemcsak az írás valóságos művészi értékein alapszik, hanem azon a Gaál Gábor által vallott esztétikai elven, amely a politikai agitáció kedvéért elnézhetőnek tartja az esztétikai-formai fogyatékoságokat⁵⁷.

A szám német szépirodalmi anyagának legjobbja Oscar Maria Graf „A kapcsolat” című novellája⁵⁸. Ez az írás nemcsak részletrealizmusával idézi hűen a polgárháború korát, hanem valóban epikai eszközökkel állít elénk egy, a korra mélyen jellemző konfliktust, és mondanivalóját, az ellenforradalmi erők brutálisan önző kegyetlenségének leleplezését a jó cselekmény-szerkesztés és a pontos jellemábrázolás eszközével teszi hitelessé. Az egyszerű lakosságnak a terrorista gyilkosság utáni, szinte pánikká feszülő elrettenése pedig kifejezi, hogy az ellenforradalmi erőknek a „nemzeti érdek” szólama alá bújtatott kommunizmus- és demokrácia-ellenessége valójában csak nagyon szűkkörű osztályérdeket képvisel, s alapjában idegen a nép minden rétegétől. (Gaál Gábor tanulmánya, ha sommásan is, ki is emeli Graf novellájának ezeket az értékeit a másik két írással szemben.)⁵⁹

A Korunknak ez a száma tehát mintegy összegezi azokat az elvi és esztétikai szempontokat, amelyek a folyóirat viszonyát a német proletárirodalomhoz meghatározták. Leglényegesebbnek talán azt tekinthetjük, hogy a Korunk már teljesen mint a szocialista realista áramlat sajátos megnyilvánulását fogja fel a német proletárirodalmat, és így is foglal mellette állást. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a Korunk német fordítás-irodalma nemcsak nemzetközi kultúrkapcsolatokat ápol, nemcsak irodalmi stílus-hatásokat közvetít — ezek csak a fő célkitűzés melléktermékei —, hanem elsősorban azt a kommunista eszmeiséget, azt a forradalmi pártos valóság-ábrázolást akarja kibontakoztatni és erősíteni a magyar irodalomban, amelynek példaképét a német proletárirodalomban látta. Ennek a fordítás-irodalomnak — és természetesen a hozzákapcsolódó kritikai értékelésnek — az elvi alapja az az új típusú nemzetköziség, amely az egyes nemzetek proletáriátusával együtt a nemzeti irodalmak proletárióit is a közös forradalmi célkitűzésben egyesíti.

A tartalom elsődlegességét valló szocialista realista tétel alkalmazásában tapasztalhatók ugyan egyes tévedések. Így például amikor Fábry Zoltán „A német valóság” című cikkében⁶⁰ megkísérli körvonalazni a proletárirodalom alpismérveit, a politikai és ideológiai szándékon nem tud túlmutatni. Csak a valóság hű bemutatását és a kapitalista társadalom leleplezését sorolja föl meghatározásában, ami a kritikai realizmusra is

⁵⁷ Vö. Gaál Gábor, *i.m.* 259. 1.

⁵⁸ „Korunk”, VIII, 208—14 1.

⁵⁹ Vö. Gaál Gábor, *i.m.* 259. 1.

⁶⁰ „Korunk”, VIII, 251. 1. és kk.

érvényes. S ez nem egyszerű megfogalmazásbeli hiba, mert pontatlan definíciójához következetesen, Fabry olyan kritikai-realista írótól is elvitatja a korhűség és a leleplező valóságábrázolás érdemét, mint Heinrich Mann. Találkozunk még az esztétikai színvonalat elhanyagoló proletkultus túlzásokkal is, ezek azonban a proletáriróadalom nemzetközi síkon is megmutatózó gyengeségei, másrészt a hazai magyar proletáriróadalom viszonylagos fejletlenségéből is adódnak: az új irodalom ápolásában a szerkesztő és a kritikus néha engedményekre kényszerült, hogy a sokszor még rosszul szabott vagy viseltes köntösben jelentkező forradalmi tartalomnak publikitást és népszerűséget szerezzen.

A német proletárpróza gazdag jelentkezése mellett ebben a periódusban a líra is felbukkan. A német proletáriróadalom múlt századi előzményeiből Engels dán népballada-feldolgozását közli a Korunk, József Attila fordításában⁶¹, Méliusz József pedig Johannes R. Becher „Az ismeretlen katoná” című versét⁶² fordítja le. Jó ízelítőt ad ez a vers Becher költészetének forradalmi pátozából, s témájával is jól beilleszkedik a Korunk egyik főtörekvésébe, a békeharcot osztályharcra egyesítő, a háború ellen a proletárforradalom erőt felvonultató irodalmi művek propagálásába. Érdekessége ugyanakkor Méliusz fordításának, hogy bár témában és mondanivalóban hű az eredetihez, formai szempontból teljesen átkölti a Becher-verset. Az eredetiben a költői víziót epikus nyugalom előadásmód fegyelmezi, s ennek megfelelően rímes-jambikus sorok adják a költemény ritmuskeretét. Méliusz fordításának hangja lázas, szaggatott líraiságú; ennek megfelelően a Becher-vers 24 epikus egységét három érzelmi-logikai egységbe tömöríti, s a hagyományos versformát ziháló lélegzetű expresszionista szabadverssel cseréli fel. Körülbelül azt a lírai hangnemet tolmácsolja, amely az expresszionista indítású Becher költészetére 1918—23 között volt jellemző, s amelyet a költő későbbi műveiben — többek között „Az ismeretlen katoná”-ban is — jelentékenyen túlhaladott, a formai demokratizmus tudatos keresésével és a nemzeti irodalom klasszikus hagyományainak felhasználásával küzdve a modernista áramlatok hatása ellen. A német proletárköltészet fenti törekvését a Korunk kritikusi is többször — és pedig pozitíve — méltatták, a költői és műfordítói gyakorlat azonban, úgy látszik, ez esetben nem érte utol az elmélet felismerését, és még egy olyan irodalom-esztétikai eszményhez ragaszkodott, amely az európai proletárköltészetben fokozatosan elavulttá vált. Ebben persze a hazai magyar proletárköltészet gyakorlati feladatai is szerepet játszottak: ennek a kornak kedvelt és nagy tömeghatású műfaja a szavalókórusra írt szabadvers, s erre a célra a Méliusz-választotta forma kétségtelenül alkalmasabb az eredetienél⁶³. És természetesen fontos itt a fordító költői alkata is; Méliusz József, aki egész költői pályája alatt hű maradt a kötetlen ritmusú, pátozteli képekkel zsúfolt lírai kifejezéshez, talán önkéntelenül is a maga lírájának hasonlatosságára formálta át a német költő művét.

⁶¹ Friedrich Engels, Tidmann úr. „Korunk”, VIII, 470. 1.

⁶² „Korunk”, VIII, 528—32. 1.

⁶³ E Becher-fordítás „hűtlenségének” ezt a magyarázatát l. Vajda Gy. Mihály, *Johannes R. Becher a magyar irodalomban*. Megjelent a „Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből” c. kötetben, Budapest, 1962. Akadémiai Kiadó, 550. 1.

LITERATURA PROLETARĂ GERMANĂ ÎN REVISTA „KORUNK“ ÎNTRE 1930—1933

(Rezumat)

Articolul de față este un capitol dintr-un studiu mai vast care dezvăluie prezența critică a literaturii proletare germane în revista „Korunk“, revistă marxistă în limba maghiară, între cele două războaie mondiale.

Capitolul publicat aici se ocupă cu materialul de literatură proletară germană apărut în revista „Korunk“ între anii 1930—1933. În lupta sa pentru o literatură de tip nou, socialist realistă, revista a fost ajutată în mare măsură de experiențele literaturii proletare germane, cu tradiții foarte bogate. Ea publică în această perioadă multe din operele literaturii germane proletare (opere de Ludwig Renn, Anna Seghers, Friedrich Wolf, Ludwig Turek, Elisabeth Hauptmann, Johannes R. Becher etc.). La fel, revista nu a renunțat la publicarea operelor aparținând literaturii burgheze progresiste (sînt prezenți în revistă Lion Feuchtwanger, Oscar Maria Graf, B. Traven, Ernst Glaeser, Kurt Tucholsky etc.). Toate aceste opere au avut un efect edificator, au însemnat un exemplu pentru literatura proletară maghiară din țară, și au ajutat în mare măsură criticii literare marxiste, care de multe ori a ajuns la concluzii principiale și critice corecte, bazîndu-se tocmai pe experiențele literaturii proletare germane. Acea voință coștientă de a influența, care a împins colaboratorii revistei „Korunk“ să facă traduceri din literatura proletară germană și să popularizeze această literatură, ne-o demonstrează pe cît se poate de elocvent nr.-ul 3 din anul 1933 al revistei. Acest număr este închinat aproape în întregime prezentării și popularizării acestei literaturi. Fiecare articol aparte ne demonstrează că scopul acestei transmisii culturale a fost întărirea și îmbogățirea literaturii proletare din țară. Astfel, materialul german din „Korunk“ oglindește fidel acel internaționalism proletar, care este una dintre esențele literaturii proletare și care face posibil ca literaturile proletare aparte să se folosească de rezultatele comune, formînd pe baza realismului socialist, un curent literar de proporții mondiale, cu trăsături naționale, dar unic în metode artistice și în concepția sa despre lume.

НЕМЕЦКАЯ ПРОЛЕТАРСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ПЕРИОДА 1930—1933 ГОДОВ
В ЖУРНАЛЕ „КОРУНК“

(Резюме)

Данная статья является одной из глав более обширной исследовательской работы, которая занимается появлением немецкой пролетарской литературы, а также отношением к ней критики на страницах венгерского марксистского журнала между двумя мировыми войнами.

Глава, опубликованная здесь, охватывает немецкую художественную литературу, появившуюся на страницах журнала „Корунк“ в 1930—1933 годах. Этот журнал в указанный период опубликовал много произведений из немецкой пролетарской литературы (из произведений Людвига Рэнна, Анны Зегерс, Фридриха Вольфа, Людвига Турека, Элизабет Гауптманн, Йоганнеса Бехера и т. д.), а также отдельные произведения представителей прогрессивной буржуазной литературы (из произведений Лиона Фейхтвангера, Оскара Марии Графа, Б. Травена, Эрнста Глезера, Курта Тухолского и т. д.). Эти многочисленные переводы очень верно отражают стремление журнала, основанного на пролетарском интернационализме, чтобы посредством богатого опыта немецкой пролетарской литературы укрепить и ускорить развитие венгерской пролетарской литературы в нашей стране.

LA LITTÉRATURE PROLÉTARIENNE ALLEMANDE DANS LA REVUE „KORUNK“
ENTRE 1930 ET 1933

(R é s u m é)

Le présent article est un chapitre d'une étude plus ample, qui montre la présence de la littérature prolétarienne allemande, choisie dans un esprit critique dans la revue „Korunk“ („Notre temps“), revue marxiste de langue hongroise, entre les deux guerres mondiales.

Le chapitre présenté par l'auteur concerne la littérature allemande parue en traduction dans „Korunk“ entre 1930 et 1933. La revue a publié dans cet intervalle beaucoup d'oeuvres de la littérature prolétarienne allemande (oeuvres de Ludwig *Turek*, Elisabeth *Hauptmann*, Johannes R. *Becher* etc.) ainsi que certaines oeuvres de représentants de la littérature bourgeoise progressiste (Lion *Feuchtwanger*, Oscar Maria *Graf*, B. *Traven*, Ernst *Glaeser*, Kurt *Tucholsky* etc.). Ces traductions — très nombreuses — reflètent fidèlement l'intention, inspirée de l'internationalisme prolétarien de la revue, d'utiliser la riche expérience de la littérature prolétarienne allemande pour raffermir et accélérer le développement de la littérature prolétarienne magyare de notre pays.

OBSERVAȚII PE MARGINEA GENEZEI ROMANULUI „CRAIȘORUL“ DE LIVIU REBREANU

de
SILVIA TOMUȘ

Opera lui Liviu Rebreanu a prilejuit pînă astăzi nenumărate discuții. Cercetători competenți au studiat cu minuțiozitate aspectele ei contradictorii, subliniind de fiecare dată biruința elementelor realiste, înaintate, asupra acelei părți mai puțin viabile, din scrisul său care își are izvorul în unele concesiile făcute de prozator ideologiei claselor dominante.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra unui aspect legat de geneza romanului *Crăișorul* și vom face acest lucru nu din dorința de a pune în lumină părți mai puțin rezistente din moștenirea sa literară, ci pentru a exemplifica încă o dată una din tezele importante ale esteticii realiste: cunoașterea profundă, multilaterală, a realității de către scriitor — condiție esențială și absolut necesară pentru realizarea deplină a creației.

Este cunoscut din cîteva studii anterioare efortul îndelungat și susținut pe care l-a depus prozatorul în perioada de documentare pentru un roman ca *Răscoala*. După mărturiile proprii, în 1925 romancierul avea o versiune încheiată a acestui roman, dar aceasta i se părea „mai mult un strigăt de revoltă decît un roman cu personaje și realități obiective.“ Forma definitivă a *Răscoalei*, cea din 1933, o realizează abia după ce, cutreierînd țara, a stat de vorbă cu zeci de țărani, martori oculari sau participanți direcți la evenimentele din 1907¹.

Dimpotrivă, după cum vom vedea, munca la *Crăișorul*, deși a cuprins o perioadă de gestație încă și mai largă, nu cunoaște momentul atît de important al acumulării unui bogat material de viață, al aprofundării subiectului în vederea transfigurării sale artistice, — iar aceasta explică în cea mai mare parte scăderile atît de evidente ale romanului.

Preocupările lui Rebreanu, legate de răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, sînt mai vechi de anul apariției *Crăișorului*. Astfel, în 1919, el făcea să apară la București, în condiții tehnice ingrate, o cărticică intitulată *Răscoala moșilor*. Era o broșură de 94 de pagini, tipărită pe o

¹ Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, *Prefață* [la] *Liviu Rebreanu, Răscoala*, București, 1959, ESPLA, p. I—II,

hîrtie de calitate inferioară, și care astăzi a fost dată uitării, lipsind cu totul atît din conștiința publicului, cît și a cercetătorilor. Ne vom opri în cîteva cuvinte asupra ei, tocmai pentru că materialul pe care îl conține aduce unele indicii în legătură cu geneza romanului *Crăișorul*.

Intr-o notă introductivă, autorul spune: „Cartea aceasta, scrisă fără nici o pretenție în anul 1915, trebuia să apară atunci și să sërvească la popularizarea celei mai dureroase și mai înălțătoare tragedii din istoria Transilvaniei romînești. Din motive independente de voința mea, volumașul se tipărește de abia azi, după izbîndirea Unirii cu Ardealul.”² Și în altă parte: „Povestirea e istorică. Poate chiar prea istorică, prea seacă, prea simplă. Înadins am dorit-o astfel. Tragedia care se zbate în paginile următoare este cea mai grozavă din toată viața neamului nostru. Am crezut deci că nu mai are nevoie de fraze pentru ca să emoționeze. Faptele, în toată goliciunea lor, vor înduioșa sufletele cele mai mari.”³ Izvor de căpetenie, precizează autorul, i-a fost *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785 scrisă pe baza documentelor oficiale*. de Nicolae Densușianu.⁴ De fapt, *Răscoala moșilor* nu este altceva decît o prescurtare a studiului monografic amintit și Liviu Rebreanu recunoaște acest lucru — „am întrebuițat-o cu dragoste și cu prisosință, iar pe alocuri am reprodus chiar pasagii întregi dintrînsa”.⁵ Intr-adevăr, cele două texte merg uneori aproape paralel. Prozatorul, tînăr încă, nu urmărea în acel moment să creeze o povestire istorică, ci să pună la îndemîna unui public larg o oglindă cît mai fidelă din trecutul de luptă al popoului său. Volumul lui N. Densușianu, întocmit cu o foarte bogată informație științifică, se adresa unui cerc restrîns de specialiști. Or, Liviu Rebreanu își închipuia că momentul istoric de atunci — lupta maselor pentru înfăptuirea unirii naționale⁶ — ar reclama o reactualizare pe plan cît mai larg a evenimentelor din 1784.

Răscoala moșilor aduce deci puține note personale. Unele anticipări, intervenții lirice, înviorează volumul, conferind acestei scrieri, cu caracter mai mult de popularizare, o oarecare valoare literară. Datorită lor cunoaștem nu numai pe omul de știință care pe baza documentelor narează cu obiectivitate momentele mai importante ale răscoalei, ci ni se dezvăluie uneori participarea afectivă a tînărului prozator la suferințele anilor 1784—1785. Cîteva citate sînt ilustrative în acest sens: „Căpitanii, cu toată însuflețirea ce o arătau tovarășii lor de suferință, parcă aveau presimțiri triste... Li-e era teamă că se vor găsi nenorociți trădători. Și, din nefericire, teama s-a văzut că avea mult temei...”⁷; „Da, da... Cine-ar putea spune cîte victime au ceruț nobilii aceia fără milă și fără

² Liviu Rebreanu, *Răscoala moșilor*, București, 1919, p. 2.

³ *Ibid.*, p. 3.

⁴ București, 1884, 518 p.

⁵ L. Rebreanu, *op. cit.*, p. 3.

⁶ Vezi C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor, factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii”, XI (1958), nr. 6 (iun.), p. 21 și urm.

⁷ L. Rebreanu, *op. cit.*, p. 35.

indurare? Cine?⁸; „Pe la mijlocul lui decembrie deci revoluția încetase. Se făcuse tăcere. Doar geamătele nenorociților, schinjuiților, bătuților, ucișilor se strecurau fioroase spre cer... Urma răzbunarea cea mare... O licărire de nădejde răsărise în sufletul romînimeii apăsate. O clipă. Și nădejdea s-a înecat repede în sîngele atîtor victime⁹. De asemenea, ultimul capitol îi aparține, în cea mai mare parte, lui Rebreanu. În el se împletește dorința de libertate cu încrederea în viitor: „Libertatea popoarelor a cerut și cere întotdeauna jertfe de sînge. Cei mai buni fii ai neamului, reprezentînd conștiința și aspirațiile sale, nu șovăie a pune în cumpănă viața lor spre a dobîndi înălțarea urmașilor. Numai popoarele care sînt în stare să producă asemenea fii au dreptul la stima lumii și la recunoștința istorică, numai acelea vor contribui la civilizarea și îmbunătățirea omenirii. Neamul romînesc, așezat de soartă în colțul cel mai bătut de primăjdie al lumii, a avut norocul să nască veșnic bărbați care să-l conducă spre țărnișurile libertății. Istoria ne-a cerut sacrificii imense. (...) Sacrificiile acestea nu vor fi fost zadarnice (...) Jertfele ne-au sporit drepturile și le-au apropiat, zi cu zi, de împlinire¹⁰”.

Romanul *Crăișorul*, apărut în 1929, continuă preocupările scriitorului din 1915—1919. Interesul său pentru o epocă asupra căreia se plecaseră cîndva cu dragoste a fost reînviat, de bună seamă, de festivitățile prilejuite de aniversarea a zece ani de la Unire.

În *Răscoala moșilor* prozatorul avea osatura unei povestiri. Reluînd-o, a încercat să dea în *Crăișorul* o transpunere artistică de această dată a vechiului material. Din păcate însă, acest lucru s-a făcut fără cea aprofundare a obiectului, fără o sensibilă lărgire a orizontului său asupra evenimentului. Cu prea mici deosebiri, *Crăișorul* reprezintă o simplă transpunere epică a episoadelor reținute și în *Răscoala moșilor*.

Accentuarea elementului epic, introducerea dialogului, fixarea acțiunii într-un cadru geografic descris cu destulă sărăcie, încadrarea uneori mai detaliată în epocă — pornind însă tot de la datele oferite de lucrarea lui Densușianu —, iată cîteva elemente noi pe care le aduce romanul față de broșura din 1919. Prozatorul face însă și acum dovada unei înțelegeri greșite a răscoalei, privită mai mult ca o ridicare împotriva oprîmării naționale; cit și a rolului pe care Horia, văzut de autor ca o personalitate unică, copleșitoare, l-a avut în desfășurarea ei. Lipsește aici personajul colectiv, masiv, hotărîtor. Lumina obiectivului său cade mereu și mereu din același unghi asupra celor trei conducători. Cînd încearcă o schimbare de perspectivă, o oarecare individualizare a personajelor, povestirea eșuează în facil și romanțios. De pildă, Cloșca este privit și ca un soț iubitor, sensibil la frumusețea ochilor Marinei, renunțînd uneori, de dragul lor, la răzvrătire; lui Crișan i-a intrat în sînge disciplina de pe cînd era oștean, iar pe seama lui Horia se inventează o poveste de dragoste romanțioasă, neautentică, în contradicție cu toată logica internă a personajului. În general, prozatorul nu reușește să se distanțeze de faptele po-

⁸ *Ibid.*, p. 74.

⁹ *Ibid.*, p. 80.

¹⁰ *Ibid.*, p. 92.

vestite și participarea sa la suferințele narate este simplită, pe alocuri, prea puternic.

Discutându-se creația lui Liviu Rebreanu, asupra romanului *Crăișorul* se trece, de cele mai multe ori, în grabă, tocmai pentru că el nu reprezintă o adevărată valoare și este înțeles ca un simplu exercițiu, în vederea *Răscoalei* ce urma să apară peste câțiva ani.

Cunoscînd de data aceasta îndeaproape viața, stabilind un contact nemijlocit cu lumea pe care urma să o evoce, Rebreanu realizează o operă majoră, cheie de boltă a întregii sale moșteniri literare. Maturitatea artistică deplină, o urmărire atentă a celor mai esențiale aspecte sociale și economice ale momentului, situarea în prim planul narațiunii a înfruntării directe, fățișe, de clasă, care caracterizează în cel mai înalt grad evenimentul istoric respectiv, o artă desăvîrșită în gruparea episoadelor secundare pentru a realiza o imagine unică, solid fixată în jurul problemei centrale, iată cîteva din mijloacele utilizate de astă dată de autor.

În această perspectivă, *Crăișorul* va rămîne ca un document în plus, vorbindu-se despre dragostea lui Rebreanu pentru cei mulți, despre atașamentul său pentru lumea țărănească, pentru marile episoade ale luptei sale împotriva exploataților.

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ РОМАНА „КРЭИШОРУЛ“ ЛИВИУ РЕБРЯНУ

(Резюме)

Брошюра названная „Восстание горцев“, и теперь уже забытая, которую Ливиу Ребряну написал, и она должна была появиться в 1919 году в Бухаресте, близко следовала за текстом Николая Денсушяну „Революция Хори в Трансильвании и Венгрии в 1784—1785 гг., написанной на основе официальных документов“, содержит в основном, весь фактический материал, который через 10 лет, писатель переделает с очень маленькими дополнениями в роман „Крэишорул“, появившийся в 1929 году.

OBSERVATIONS SUR LA GENÈSE DU ROMAN „CRAIȘORUL“ DE LIVIU REBREANU

(Résumé)

La brochure intitulée „Răscoala moșilor“ („Le soulèvement des Motz“), aujourd'hui oubliée, que Liviu Rebreanu fit paraître en 1919 à Bucarest et qui suivait de près le texte de Nicolae Densușianu dans *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*, contient dans ses grandes lignes toute la somme d'événements que dix ans plus tard l'écrivain allait reprendre, avec fort peu d'additions, dans son roman *Crăișorul* („Le petit roi“) paru en 1929.

KORVIN SANDOR KÖLTÉSZE

KOZMA DEZSŐ

Alig volt 32 éves, amikor meghalt, hagyatékát azonban mégsem tekinthetjük pusztán ígéretnek. Írói munkássága beletartozik a felszabadulás előtti szocialista irodalomba, az „azonos osztályérdekeket hordozó, azonos szemléletet, világnézetet kifejező”¹ művek családjába, „a két világháború közötti időszak tudatosan kommunista ideológiai megalapozottságú, a kommunista pártok eszmei és szervezeti iránymutatását követő és bizonyos mértékig szervezeti formákat is öltött”² proletáriradalomba. A 30-as években kiteljesedő baloldali (munkás) irodalmunk ugyanis elválaszthatatlan a nemzetközi forradalmi szocialista irodalom nagy áramlatától. Márpedig Korvin Sándor kommunista eszmeiségtől fűtött költészete, marxista alapvetésű irodalomkritikája számottevő részét alkotja a két világháború közötti romániai magyar proletáriradalomnak.

Származásán kívül semmi sem kötötte osztályához. A polgári életformából hamar kiábrándult és a felszabadulás előtti kommunista értelmiség megpróbáltatásokkal teli életét választotta. A tőkés társadalom külvárosa, Kolozsvár nyomorúságos munkásnegyedei jelentették számára az „otthont”, innen merítette írói élményét is.

Az alábbiakban írói tevékenységének csak egy részével, költői munkásságával foglalkozom, hiszen publicisztikája irodalomkritikusi és színvonalas műfordítói tevékenysége külön tanulmányt érdemel.

Kevés verse és verstöredéke maradt ránk, mégis fontosak számunkra, hiszen olyan költői-emberi helytállásról tesznek tanúságot, amilyennel csak antifasiszta költőink legjobbainál találkozunk; azt a költészetet gazdagítják, amelynek értékét József Attila, Radnóti Miklós, M. R. Paraschivescu, Salamon Ernő neve fémjelzi. A munkáshétköznapi nyomasztó egyhangúsága, a személyesen is átélt értelmiségi proletársors elleni lázadás és a „nagy emberi ünnep” eljövetelebe vetett törhetetlen hit árad felénk e versekből tiszta csengésű költői nyelven.

Korvin fiatalon próbálkozik versírással. Már Váradon van egy kis kötetre való verse, megjelentetni azonban egyet sem tud, ugyanis a ható-

¹ Szabolcsi Miklós, *A szocialista irodalom kutatásának problémáiról*. Bevezetés a „Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből” c. kötethez. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 5. l.

² Csehi Gyula, *A munkásirodalom kutatásának néhány kérdése*. „Nyelv- és Irodalomtudományi közlemények”. VI, 1960, 3–4. sz. 209. l.

ságok már a nyomdában elkobozták a kötet anyagát³. Így a versekből egyetlen egy sem maradt meg.

Első, nyomtatásban megjelent verseivel a Romániai Kommunista Párt befolyása alatt álló *Népakarat*ban találkozunk 1933 végén⁴. Érdekes, hogy mindkét versben Korvin által kevésbé ismert világ, a paraszti élet kap hangot. Lázadó elégedetlenséggel kezdődik az *Erdélyi ősz*: az „úri galád-ság” készletti harcra a vonuló parasztokat.

Készülj, vadorzó szegénység!
Harc-harc jön! Komiszabb, mint Doberdón!
Szerte a megcsúfolt feszület alatt
Lesz még! — lesz még! — lesz még!...

Az élményhiány, a falusi élet felületes ismerete érződik a versen. A paraszti életről csak általánosságokat tud, lázongása eléggé elvont, harcának célja is homályos (figyeljük meg az utolsó sort), ismétléssel, impresszionista képzettársításokkal igyekszik mondanivalóját kifejezni. Az állandóan ismétlődő sorok, szavak azonban egyhangúságot eredményeznek.

A *Favágóban* már valamivel konkrétebben jelentkezik ez a mondanivaló, s a „kurta bérért” kínlódó favágók összefogását a tárgyhoz szorosan kapcsolódó természeti képpel érzékelteti. A végén feltett kérdés pedig lázító („Hát csürhe vagyunk?!“). Valamivel több ez az előző vers bizonytalan befejezésénél, azonban a mondanivaló ködössége s a belőle fakadó pongyolaság még mindig kísért.

A külvárosi hónapos szobákban nyomorgó Korvin egyre közelebb kerül a munkásosztályhoz, s verseinek valóságalapja is egyre hitelesebb lesz. A poros bejelentő hivatalban találkozik össze egykori tanítómesterével, a „rojtosnadrágú” néptanítóval, akit a „dicső világ” — fizetségül több évtizedes becsületos munkájáért — csavargóvá züllesztett. A költő „csúful kivetett” oktatóját kérdi-faggatja, de arról a társadalomról mond ítéletet, amely a haladó értelmiséget erre a sorsra juttatta:

Ime, mit ért, amire zordon intett:
hogy aki földjét nem szereti bátran,
az a bitang meg a földönfutó,
s most mégis kegyed botorkál hazátlan

(*Kései szózat egy öreg csavargóhoz*)

Önvallomás is ez a vers, hisz erre a sorsra jutott maga a költő is: őt is kivetette ez a társadalom. Ezért olyan gúnyos Korvin hangja, ez az alapja a mély öníróniának. A vers azonban több egy vívódó intellektuel rendszert vádoló megnyilatkozásánál. A társadalom és az osztályharc törvény-

³ Mint Csehi Gyulától megtudtam, Korvin még Nagysomkúton akarta kiadni e verseket, azonban a hatóságok már a szedést elkobozták.

⁴ „Népakarat”. 1933. X. 28, illetve 1933. XI. 12. Mindkét szám fotókópiája megtalálható a kolozsvári Pártitörténeti Intézetben.

szerúségeit ismerő kommunista költő azt is megmutatja, mit kell tenni a válságba jutott értelmiségnek:

Emelje fel hát csípős vesszejét
e hazug világ elvadult fejére!

Publicisztikájában már korábban figyelmeztette erre sorstársait, versben most mondja ki először.

Az 1934 elején — néhány hónappal első megjelent verse után — közzétett költemény mind eszmeiségében, mind formájában ugrást jelent. A pályakezdés szabadversei után ez az első zártformájú verse, ugyanakkor már itt megfigyelhető néhány, később vissza-visszatérő költői eljárása: a szenvedélyes, s szinte már a választ is megadó kérdésfeltevés: ... „ön volna az?“, „csavargó lett kegyedből?!“, „Üres beszéd volt hát a régi káté!“

Korvin egyre közelebb kerül a „géptájak“ világához, élete egyre jobban összefonódik a proletáriátus szomorú hétköznapijaival. „Igen — írja egyik cikkében — ez mind a kolozsvári Hóstat, éjszaka. Fáradjanak csak ki ide Erdély Pantheon írói egy éjszakára ... Egy kis *couleur locale*-ért nem kell a szomszédba menni“⁵. Ő maga jól ismerte ezt a világot, ezért tudott olyan hiteles képet festeni róla a *Géptájakon* című versében.

Az embertelen kapitalista termelést, a „lelancolt munka honát“ leíró zárt sorok lehangoló érzést váltanak ki az olvasóban:

Itt csupa rengő lüktetés,
vad lendület zúdul tova.
Száz gép dübörg; száz véső vés,
csattogva zúg száz alkatrész.

Ebben a nyomasztó környezetben jelennek meg a görnyedő vállú munkások, akik jóformán csak egyszerű munkaeszközök:

„Nem oly nagy kár, ha odavész!“
Lám ez a sorsod munkáskéz.

A tőkés profitszerzésnek ez a költői megfogalmazása az az alap, amelyről az eléje táruló ipari tájat szemléli. A magasba törő füstös kémények, a víztornyok és a vassövények között haladó vágányok, a sűrű kötélpályák annyira átszönek mindent, — még az emberi lelket is —, hogy nyomát se lelni egy „maréknyi fűnek“, egy „tenyéryni pázsitnak“, egy csepp emberi melegségnek. (Ez az aprólékos megfigyelés, az értelmi és érzelmi elemeknek ez az összefonódása József Attila legnagyobb verseit, *A város-peremént*, a *Munkásokat* juttatja eszünkbe.) Ezután ismét általánosít

⁵ Korvin Sándor, *Külvárosi éjszaka* (riport). „Brassói Lapok“ 1934. XI. 3.

s egy szuggesztív költői képpel kiszélesíti, az egész társadalomra vonatkoztatja az itten látottakat:

A kor! — e könyörtelen század arculata ez; sem
rút, sem szép, ha nézed ím acélos homlokát
és rőt kürtök fölött ziláltan felkavargó szétborzolt,
sötétlő hajzatát...

Az óriás szerkezetek között sötét sorokban felvonuló munkássereg társadalmi elnyomatottságának érzékeltetésére az eddigi hosszabb, inkább leíró jellegű sorokat felsorolásszerű rövidebb sorok váltják fel, mintegy hangsúlyozva ezzel is a minden derútól mentes proletár-mindennapok egyformaságát.

Népkonyha, kocsmá, pincefok,
kórház és börtön: otthonok.

piszok és kór — és kurta bér;
az életük figyinet ér...

E „Szürke rajok“ — így nevezi Korvin a proletariátus életét kitöltő nehéz napokat — végtelenjében kevés az öröm. A munkásosztályt azonban kiszolgáltatottsága ellenére sem tekinti áldozatnak. Benne látja meg a jövőt formáló erőt, ezért váltja fel e vigasztalan képet a költő határozott optimizmusa. A robotra hívó gyárfütyty elhalkul és a méltóságteljes, ünnepeles sorokban felcsendülő, végül valóságos kórusná erősödő munkásdal a proletariátus közelgő győzelmének jelképévé nő. Ez az eszmei tisztánlátás adja meg a költemény felemelő fejezését:

És mégis!... az éjtszakában, mint a szikra villan!
szikrázó fütytyel munkásdal röpül...
zárt gyárkapukon oson, ím keresztül,
vagy börtönablakok rácsára települ.
Tűzfalak verik fel, visszhangos éllel;
baljós és zengő férfias beszéddel.
Szállong rabul, de soha el nem ül!
Míg láncát széttörve — villámló reggel! —
száz száguldó gyárfütyty közé vegyül!...

A „villámló reggel“ eljövételében ne csak bízik, nemcsak várja azt, de tenni is akar érte; Korvin — József Attilához hasonlóan — nemcsak hirdetője szeretne lenni a „tudatos jövő“-nek, hanem cselekvő résztvevője is. Ezért ajánlja fel dalát a küzdő munkásoknak:

Oh, fivéreim, ti küzdő férfiak! Nővéreim, kinlódó asszonyok!
Vegyétek át; vigyétek, daloljátok...
E korban csak tiértetek vagyok, —
Hogy értetek szálljanak fel szívemből,
e lüktető, nehéz munkásdalok!

A plasztikus költői képek a leírás és a költő dalszerű lírai vallomásának egységét az azonos területről (az ipari termelésből) vett szavak, kifejezések is érzékeltetik. A „géptájat“, a „füstbeburkolózó vonulatok“, a „süstergő gőz“ és „rőt kürtök“ teszik komorrá, a „leláncolt munka hónapja“. Az itt dolgozó munkások otthonában is csak „keserű szók röppennek szerte“. Végül a „villámló reggelt“ jelző, „visszhangos élel“ vissza-
verődő „zengő munkásdal“ oldja fel a nyomottságot.

Korvin már ebben a versében nyíltan kimondja a „kalapácsforgatók“ és a hozzá hasonló „tollfogók“ együvé tartozását. Ennek az együvé tartozásnak legszebb költői megnyilatkozása a *Dal a petróleumlámpáról* című költeménye, amelyet méltán tekinthetünk Korvin ars poeticájának.

A mondanivalót az asztalán világító lámpához fűződő gondolatok egybékapsolásával bontja ki.

Kemény éjszaka ül a tájon,
kátránysötét és nesztelen.
Idebenn petróleumlámpám
virraszt és füstölög velem.

Ugyanez a lámpa pislákol a külvárosi lebujokban, padlásszobákon és pincezugokban, a kocsmákban, és műhelyekben, s a költőben a külváros képeit a műhelyek világát idézi fel, ezért nevezi lámpását „külvárosi csillag“-nak, a lámpa üvegét pedig — nagyon kifejezően — „gyári kürtő“-nek.

Az egész környezet, a sötét külvárosi éjszaka nyomasztóan egyhangú. A szinte minden-sorban felbukkanó jelzők, tömör hasonlatok és metaforák fokról-fokra mélyítik ezt a hangulatot. A „kemény“ és „kátránysötét“ éjszakában „pároló hó köríti“ a költő „járati“ arcát, miközben keze „lankadó lejtéssel“ siklik a papíron és „fázón tört sorokat ró“. Még a cigarettája is „nedvedohányú“. „Bús lámpásnak“ fénye „hajszolt inasgyerekekre, varrógépek sápadt rabnőire, hánykódó betegek szemére hull“. Mégis: e „póri csillag“ a „fény követe az éjszakában“ s egyben a meggyötört proletariátus és a forradalmi hitet ébresztgető költő együvé tartozásának jelképe.

Nemcsak jelképesen, de nyíltan is hitet tesz:

És te vagy a tanúm is, hogy éber
lélekkel élem az időt,
hogy virrasztva szítom a hitem
és éléztetem itt a rőt

cikázást, mely majd szívünkben
és szavunk élén fellobog!
Mert mindig erről, erről van szó
akármiről is dalolok.

Valóban, a kora nagy társadalmi jelenségeit éber lélekkel figyelő Korvin még a legreménytelenebb pillanatokban sem veszítette el hitét.

Ezt bizonyítja a válságos lelkiállapotban írt *Gépvilág* is. A nyolc szakaszon végigvonuló hangulatot — ha lobbanásszerűen is — a költő optimizmusa váltja fel:

De élted sötétjében forr
a kép, mely holnap kilobog,
s e gépvilágra fénylő kor
acélos rendje felragyog!

Volt ereje virrasztani és vállalni a harcot, mert tudta, hogy „kora egy új universalizmus küszöbén áll: a szocializmus társadalmi universalizmusának küszöbén”⁶, s a kapitalista „gépvilágot” egy „fénylő kor acélos rendje” váltja fel. Ugyanakkor azt is tudta, hogy ennek megvalósítására a proletáriátus hivatott, benne látja az új társadalmi rendszer letéteményesét:

A mérték, döntés — mind tiéd!

írja *A néma számvető* című költeményében 1935-ben.

Művészi eszközeit tekintve legkiérettebb költeménye az 1936-ban írott *Ábránd egy városi udvaron* és *Az éj, vén szénhordó*. Eddigi képanyagának gazdagodása és finomodása, strófáinak egyszerűsödése, költői nyelvének teljes letisztulása figyelhető meg mindkét versben.

Az elsőt a városszéli szegénység életének ismerete, a saját élményéből fakadó lírai közvetlenség teszi hitelessé és széppé.

A bérházak nyomasztó egyhangúságába vezetnek be az első szakaszok finoman árnyalt költői képei:

A fukar házfalak között
az udvar szűkös álom.
Szunnyadó, hideg négyszögén
vergődik ifjúságom.

Figyeljük meg, hogyan érzékelteti a továbbiakban — a költői képek összekapcsolásával — a tartalmi és hangulati változást. Az elején az udvar még csak „szűkös álom” a „fukar házfalak” között. A következő szakaszban már pontosabban meghatározza: „szunnyadó hideg négyszög”. Ugyanígy az általánosabb jelentésű „szűkös”-ből „szűk” lesz, a „vergődésből” „bús alázat”. A levertséget fokozza a magasba emelkedő kőfal, amely még az emberi ábrándoknak is útját állja. Végül a „csöpp mosónő” meggyötört alakja még szomorúbbá teszi ezt a világot, s már a börtön képzetét kelti fel az olvasóban:

Hajába költözik az ősz;
s ő mos csak — összetörve.
A gyermek felnő, elbukik
s egy udvart sétál körbe —

⁶ Korvin Sándor, *Egy új universalizmus felé*. „Nagyvárad Napló”. 1933. X. 29.

körbe; mint élő mutató
rója a lassú percet.
És vele ifjak, öregek,
akiket vasravertek...

Itt azonban hangot változtat: úgy érzi, hogy e fájó megadást ő fonja életükre, a vasravert emberek nem ilyen tehetetlenek, nem ennyire beletörődők. Ebből a tudatból táplálkozik a költő hite, amely egyelőre még ábránd ugyan, de megvalósulásában nem kételkedik. Az utolsó szakasz pátosztól fűtött líraisága, a megismétlődő felkiáltó mondatok még erőteljesebbé teszik optimizmusát:

Oh, felhőkkel vetélkedő
ábrándom, büszke sárkány!
Te vagy a fénylő zendülés,
mely győz az udvar árnyán,

Sötétség és fény, meggyötörtség és forradalmi optimizmus — ez Korvin Sándor költészete.

Az éj, vén szénhordó bizonyos formaelemeit tekintve József Attila nagy versét, a *Külvárosi éj*-t juttatja eszünkbe. Vessük csak össze röviden a két verset: József Attila a környezet aprólékos leírásával, az egyes tárgyak megszemélyesítésével kezdi a költeményt. Ezután a külvárosra rátelepedő éjszaka bemutatása következik, majd megjelennek a külváros jellegzetes alakjai, tárgyai — a komor üzemek, a röpcédulákat hordozó elvtárs, a forradalmat éltető napszámos —, végül a vers a költő lírai állásfoglalásával zárul.

Korvin így kezdi versét:

Az éj, vén szénhordó ledönti zsákjait
s a városra hever, hol rongyát éles szél
cibálja eb gyanánt s rohan tovább, vonít.
Titkát az éj tudja, s az nem beszél.

József Attilánál ez a mozgás lassú, az éj fokozatosan telepszik rá a külvárosra: leül a város szélénél (Megindul ingón át a téren), a költő pedig a külváros minden jelenségét — a gépkolosszusoktól kezdve a palánkon kotorászó macskáig — aprólékosan számbaveszi. Korvin versében a „rohanó szél” elevenebbé teszi a mozgást, leírása általánosabb, nem is jelennek meg a külváros tárgyai. Az eljárása is fordított. József Attila az általánostól halad az egyedi, a konkrét dolgok felé, Korvin állandóan tágtíja látószögét:

Oly messzeségből jött! — Holdvágó tengerek
fürdették lépteit, s hol partok füstje int,
meghajszolt rakodók s hajósok rengeteg
fájó dalát szívébe zárta mind...

Az elnyomottak „titkát őrző“ éj „titka“ azonban mindkét költőnél a belenemtörődés, a szembeszállás. József Attila 1932-ben (a munkásmozgalom fellendülő szakaszában) határozottabban hirdette ezt a harcot, mint Korvin 1936-ban, amikor — József Attila szavaival élve — „az elnyomás csapatban károm“. A fasizmus fokozódó térhódításának idején antifasiszta költőink verseiben — így Korvin költészetében is — áttételesebben jelentkezett a küzdés vállalása. Ha resignált is Korvin hangja, a vívódás most sem lesz úrrá rajta, érzi, hogy

A népek sóhaja szítja e rejtett kint,
mely értük, értük ég — és nem felejt!

„Nem harcos kedve lankad, nem »kispolgári félelme undorítja« — írja egykori barátja — hanem az volt az emberi sors ezen a tájon, hogy hazudnia kellett az élni akarónak, a költő nem úgy mondhatta meg, amit akart, ahogyan érezte“⁷.

Valóban a megaláztatás és szenvedés íratja Korvinnal a *Magam ellen* megrázó sorait, amelyben benne van életének minden megpróbáltatása és keserősége:

Riadt vagyok s szelid, de látnátok csak
koravén arcom egyszer csupaszon.
Lehántva róla ildom, csak a gyilkos
szép gyűlölet tűz-karca ég azon.

A gyűlölet, — ez lett egyetlen gögöm.
Lelkem rablói tették ezt velem.
Ők, ők dúlták fel szüzi emberarcom,
teremtett énem, tiszta életem.

Utolsó befejezett versében is, amelyet 1942-ben ír a munkaszolgálaton, a testileg-lelkileg megalázott költő áll előttünk (*Mit tudjátok ti...*)

A megpróbáltatások okozta szégyenérzetét, amely a „por alá alázza“ és amely „nem oldható és nem tűr vigaszt“, nem tekinthetjük önmegaláztatásnak, magamegvetésnek. Még kevésbé tekinthetjük annak, ha figyelembe vesszük e vers megírásának társadalmi és politikai körülményeit. Az az idő ez, amikor a Horthy-fasizmus fajgyűlölő politikája egyre több áldozatot követelt, egyre több embert kényszerített erőltetett menetben a halálba.

A föld vagy már, a gonosz ős, a nemlét
s az elmúlás, a néma fürtelem.

Salamon Ernő szomorú búcsúverseire (*Búcsú, Szenvédések könyve*), az ukrajnai hómezőkre kihurcoltak élet-halál harcára emlékeztet e megrázó vallomás. Viaskodtak, mert mindenfelől halál meredt rájuk, tapaszt-

⁷ Jordáky Lajos, *Korvin Sándor*, „Utunk“ 1958, IV. 14 (493) sz. 1. l.

talniuk kellett, hogy csak „az tiszta, ami nem él”. Ezért olyan fájóak Korvin utolsó, már csak töredékekben ránkmaradt sorai:

Ez most a fagy kristályos évszaka,
a nap kihurlyt. S az elhagyott havas
határban lépdél: mennyei kakas
a holdtarajos éjszaka.

(*Téli éj*, töredék, 1942—1944)

Végső szava mégsem a lemondás. E gyászos kor fojtó légköre sem tudja kioltani egy boldogabb jövőbe vetett hitét. Salamon Ernőhöz hasonlóan, ő is erről dalolt az utódoknak:

Ti anyák, asszonyok,
s ti felserdülő lányok,
az eljövendő szebb napok
munkája vár itt rátok.

(*Ti anyák*, töredék, 1942—1944)

A megénekelt szebb napokat már nem érhetette meg, költői hagyatékát azonban magunkénak tekintjük.

POEZIA LUI KORVIN SÁNDOR

(Rezumat)

Scopul acestei lucrări este de a contribui la îmbogățirea moștenirii noastre literare socialiste prin cercetarea și valorificarea literaturii proletare dintre cele două războaie mondiale din țara noastră. Poezia comunistă și critica literară marxistă a lui *Korvin Sándor*, mort de tânăr, este o parte integrantă a acestei literaturi. Activitatea sa face parte din acea literatură pe care József Attila, Alexandru Sahia, Salamon Ernő, M. R. Paraschivescu au ridicat-o la un înalt nivel artistic.

În articol mă ocup numai de o parte a activității lui Korvin, anume de poezia sa.

Trăsătura caracteristică a poeziei sale este: prezentarea vieții și luptei proletariatului asuprit (pe care a cunoscut-o îndeaproape), optimismul revoluționar. De aceea este atât de valoroasă pentru noi poezia lui Korvin Sándor.

ПОЭЗИЯ ШАНДОРА КОРВИНА

(Резюме)

Коммунистическая поэзия и критическая деятельность Шандора Корвина являются органической частью пролетарской литературы нашей страны периода между двумя мировыми войнами.

В данной статье я занимаюсь только поэзией Корвина. Эта поэзия отражает жизнь и революционную борьбу пролетариата до освобождения.

LA POÉSIE DE KORVIN SÁNDOR

(Résumé)

La poésie communiste et l'activité de critique littéraire de Korvin Sándor font partie intégrante de la littérature prolétarienne de notre pays entre les deux guerres mondiales.

Dans son article l'auteur traite seulement de la poésie de Korvin. Cette poésie reflète la vie et la lutte révolutionnaire du prolétariat avant la libération.

CERCETARI PRELIMINARE PENTRU CONSTRUIREA UNEI LIMBI
INTERMEDIARE A TRADUCERII
CU MAȘINA ELECTRONICĂ DE CALCUL

de

PAUL SCHVEIGER și IACOB MATHÉ*

În cursul lucrărilor de elaborare a algoritmului de traducere s-a constatat că traducerea din și în mai multe limbi este mai economică și prezintă o serie de avantaje. Andrew D. Booth a demonstrat mai de mult că traducerea din N limbi între ele presupune $N(N-1)$ programe de traducere; or introducerea unui program special — a unei limbi intermediare — presupune doar $2N$ programe. Dealtfel în însuși procesul de traducere bilingvă, în partea operațională a memoriei mașinii se formează o structură care conține elementele comune ale celor două limbi, structură care cuprinde în germene constituentele unei limbi intermediare.¹ Cu atât mai mult se impune necesitatea construirii unui asemenea aparat lingvistic pentru traducerea în și din mai multe limbi.

Necesitatea traducerii prin intermediul unei limbi intermediare apare mai clar dacă luăm în considerare definiția modernă a traducerii: „Traducerea poate fi considerată ca un fel de dublă codare — conținutul identic este exprimat în două coduri de limbă.”²

În vederea construirii unei limbi intermediare un colectiv format din autorii acestui articol și tov. V. Drondoi, Kovács E. și Székely S. au efectuat o cercetare preliminară luînd ca bază un text economic în limbile rusă, romînă și maghiară. Calculele s-au efectuat pe următorul text: V. I. Lenin, Raport prezentat la Congresul general al reprezentanților secțiilor financiare ale Sovietelor, „Opere”, vol. XXVII, p. 368—372.

*

Pentru a putea defini, cel puțin în vederea lucrării noastre, noțiunea de limbă intermediară (L. I.) este necesară lămurirea noțiunii de limbă în diferitele sale accepțiuni. „Limba” este concepută de teoria informației ca

¹ Comunicare personală, E. Domonkos. Vezi și *Current research and development* în „Scientific documentation”, nr. 8, pag. 27.

² G. Herdan, *Type-token mathematics*, 1960, 'S Gravenhage, pag. 196.

* Unele calcule au fost efectuate de tov. asist. Vera Drondoi și Székely Sári, de la Catedra de limba rusă. Le aducem pe această cale mulțumirile noastre.

orice mijloc (engl. device) de comunicare (coduri, telegrafie, diferite semnale, scris pictografic și ideografic, etc.). Ea este mai generală și mai cuprinzătoare decât noțiunea cotidiană de limbă (scrisă sau vorbită), conținând toate modalitățile de transmitere a mesajelor. Limba naturală (umană) servește numai la transmiterea diacronă sau sincronă a experienței umane, avînd o structură mai simplă decât „limba”.³

Dacă „limba” prezintă o unitate generală (ca logica), limba naturală se prezintă într-o infinitate de forme — limbile particulare (în cazul nostru rusa, romîna și maghiara).

Traducerea dintr-o limbă în alta presupune existența unui stadiu intermediar de comparare (fie și subconștientă, în cazul traducerii umane) a elementelor limbilor aflate în procesul traducerii. Cu atît mai mult este necesar acest stadiu intermediar în cazul elaborării algoritmului de traducere pentru mașina electronică de calcul; această fază elaborată de om poartă numele de limbă intermediară. L. I. este totalitatea trăsăturilor comune a $L_1, L_2, L_3 \dots L_n$ pentru care se construiește L. I. Ea cuprinde structura gramaticală tipologică identică a limbilor, instrucțiuni cu privire la adresa cuvintelor în limbile corespunzătoare, etc. L. I. nu ține cont în prima parte de trăsăturile distinctive ale limbilor, care sînt tratate prin instrucțiuni speciale.

În traducere fiecare limbă poate ocupa două poziții distincte în ce privește rolul său: limbă inițială (L. In.), sau limbă finală (L. F.). L. In. este limba din care se traduce, iar L. F. este limba în care se traduce. Ambele sînt date și nici una din ele nu este un produs al traducerii, ci adaptarea ei (a traducerii) la o limbă naturală anterior existentă. Aceste două limbi se află una față de alta în raportul

L_1/L_2 prin t_1, t_2 , astfel ca pentru k_1 și k_2 să existe $t_1(k_1)$ echivalent pentru $t_2(k_2)$, în care

t_1, t_2 — reguli gramaticale
 k_1, k_2 — elemente lexicale.⁴

În limba intermediară, pe care intenționăm s-o construim, fiecare din limbile studiate va putea ocupa ambele roluri (de L. In. sau L. F.).

Pentru a putea construi limba intermediară a traducerii cu mașina electronică de calcul am efectuat unele calcule statistice referitoare la textul mai sus amintit. În calculele noastre ne-am folosit de metoda analizei statistice elaborate de Gustav Herdan⁵ a raportului de tip (T)/semn (S), în care prin *tip* se înțelege forma lingvistică, iar prin *semn*, frecvența de apariție a tipului.⁶ Raportul se notează RTS, în original TTR. Din calcule au rezultat următoarele date:

³ G. Herdan, *op. cit.*, pag. 154. Vezi și L. Hjelmslev, *Linguistique structurale*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague”, vol. 12, pag. 25.

⁴ Yehoshua Bar-Hillel, *The Present Status of Automatic Translation of Languages*, în „Advances in Computers”. N. Y. 1960, pag. 156.

⁵ G. Herdan, *op. cit.*, și Papp Ferenc, *A stíluselemzés egy mennyiségi mutatókra épített módszerre*, în „Filológiai Közlöny”, 1961, nr. 1—2.

⁶ G. Herdan, *op. cit.*, pag. 15.

	Rusă	Română	Maghiară
T.	466	474	519
S.	1020	1410	1087

Deci RTS va fi respectiv pentru

Rusă: 0,4558

Română: 0,3361

Maghiară: 0,4774

Pe părți de vorbire avem următoarea situație:

	R U S Ă		R O M Î N Ă		M A G H I A R Ă	
	T.	S.	T.	S.	T.	S.
Substantiv	158	336	189	403	197	327
Adjectiv	89	157	72	131	119	168
Pronume	26	125	33	110	25	116
Verb	110	147	98	263	88	130
Infinitiv					23	26
Prepoziții	24	100	25	200	—	—
Diverse	59	155	61	277	75	320

O altă caracteristică a textului o dă frecvența cuvintelor de o anumită lungime exprimată în numărul de litere.

	Rusă	Română	Maghiară
Cuvinte din 1 lit.	92	60	128
" 2 lit.	97	336	135
" 3 lit.	101	102	49
" 4 lit.	81	138	119
" 5 lit.	117	137	76
" 6 lit. și mai multe litere	583	613	638

Concluzia analizei statistice, care se impune cu necesitate, este că structura statistică a celor trei limbi, sub aspect probabilistic nu diferă esențial; există o oarecare deosebire în ce privește preferința limbii române pentru cuvintele de două litere și cea a limbii maghiare în ce privește cuvintele formate din șase și mai multe litere. Explicația ambelor fenomene o găsim în marea frecvență a instrumentelor gramaticale de formă foarte scurtă în limba română și cea a preferinței limbii maghiare pentru grupele de litere ca *sz, zs, gy, ty*, etc., care desemnează un singur sunet, ca și marele număr de cuvinte compuse din limba maghiară.

Din analiza de mai sus a reieșit că originalul este mai scurt decât cele două traduceri. Fenomenul este normal. „Se poate presupune că orice proces de traducere este legat de o relativă lungire a textului, care este provocată de faptul că conținutul textului nu rămâne neschimbat în traducere... orice traducere devine în parte o interpretare.”⁷ Această este în legătură, în cazul nostru, cu natura specifică a celor trei limbi.

Elementul specific este de natură nu atât statistică, cât structurală.

În cele ce urmează vom compara anumite aspecte ale structurii gramaticale a celor trei limbi, fără a trata toate părțile de vorbire în toate formele lor, aceasta intrând în sarcina lucrării de mai mare anvergură, care va fi terminată în următorii câțiva ani.

Cele trei limbi posedă un număr diferit de cazuri ale declinării substantive: 6 în limba rusă, 4 în limba română și 17 în limba maghiară.⁸

Nominativului din paradigma declinării nominale ruse îi corespund în ambele limbi cazurile nominative, care pot fi articulate și nearticulate, după cum urmează:

<i>стол</i>	<i>masă</i>	<i>asztal</i>
	<i>o masă</i>	<i>egy asztal</i>
	<i>masa</i>	<i>az asztal</i>

În timp ce pentru exprimarea posesiei la cazul Nominativ, limbile rusă și română folosesc numai adjectivul posesiv, în limba maghiară această relație poate fi exprimată și printr-o dezinanță posesivă:

мой стол — *masa mea* — (*az*) *asztalom*, iar la plural
мои столы — *mesele mele* — (*az*) *asztalaim*

Genitivul din limba rusă poate exprima o mare varietate de relații. Vom studia redarea unora din ele:

01. *книга отца* — *cartea tatălui* — *az apa könyve* (*az apának a könyve*)
02. *от дома* — *de la casă* — *a háztól* (rom.: Ac. cu prepoziție; magh.: ablativ)
03. *с крыши* — *de pe acoperiș* — *a tetőről* (rom.: Ac. cu prepoziție; magh.: delativ)
04. *без денег* — *fără bani* — *pénz nélkül* (rom.: Ac. cu prepoziție; magh.: Nom. cu postpoziție)
05. *из школы* — *din școală* — *az iskolából* (rom.: Ac. cu prepoziție; magh.: elativ), dar
06. *у отца* — *tatăl are* — *az apának van* (transformare de structură), însă
07. *у окна стоит человек* — *la fereastră stă un om* — *az ablaknál áll egy ember* (rom.: Ac. cu prepoziție; magh.: adesiv)

⁷ О. С. Ахманова, И. А. Мельчук, Е. В. Падучева, Р. М. Фрумкина, *О точных методах исследования языка*, Издательство Московского Университета, 1961, pag. 136.

⁸ Deși lingvistica tradițională maghiară nu a ajuns la concluzii definitive în această problemă, noi considerăm justă opinia lui Antal László, *A magyar esetrendszer*, Budapeșt, 1961, pag. 49. De aceeași părere este și К. Е. Майтинская, *К вопросу о категории падежа*, pag. 226 și urm., în „Вопросы грамматического строя” Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1955.

Cazul dativ al substantivelor rusești se poate reda în limba română prin dativ:

ученику — elevului,

prin acuzativ:

по книге — cite o carte

к ученику — la elev, iar în limba maghiară prin dativ: tanulónak,
formal: *könyvenként,* sau
alativ: *tanulóhoz.*

Cazul acuzativ al substantivelor din limba rusă se traduce prin acuzativ în ambele limbi:

Вижу ученика — îl văd pe elev — látom a tanulót, sau

Иду на фабрику — merg la fabrică (Ac.) — megyek a gyárba (ilativ),
sau *через мост — peste pod (Ac.) — a hídon át (superesiv cu postpoziție), etc.*

Traducerea instrumentalului substantivelor depinde și de sensul în care este folosit cazul:

01. *мелом — cu cretă (Ac.) — krétával (instrumental)*

02. *за столом — la masă (Ac.) — asztalnál (adesiv)*

03. *с другом — cu prietenul (Ac.) — a barátal (instrumental cu deziniență comitativă).*

04. *над зданием — deasupra clădirii (dativ) — az épület fölött (nominativ cu postpoziție).*

Prepoziționalul se traduce din limba rusă fie

о человеке — despre om (Ac.) — az emberről (delativ), fie

на фабрике — la fabrică (Ac.) — az üzemben (inesiv).

Dacă L. In. este limba maghiară, analiza constituentilor substantivului permite o programare simplă a sintezei în oricare din cele două limbi care pot fi L. F.:

embereiből, prin înlăturarea treptată a deziniențelor obținem toată informația gramaticală necesară:

-ből — elativ redat prin rus. из, rom. din

-ei — deziniență de posesiv plural redat prin rus. ego, rom. al(ai) lui.

Deci sinteza va fi rus. *из ego людей,* rom. *din oamenii lui.*

Situația statistică a pronumelor este următoarea:

I. Pronumele personale

	T.	S.
Rusă	11	59
Română	14	32
Maghiară	13	26

II. Pronumele posesive

	T.	S.
Rusă	3	9
Română	3	12
Maghiară	—	—

Limba maghiară folosește în acest caz o schimbare de structură:

мои столы — *mesele mele* — *az én asztalaim* (raportul de posesie se exprimă prin dezințele posesive ale substantivului).

Verbele au în cele trei limbi următoarele valori de frecvențe

	T.	S.
Rusă	111	147
Română	98	262
Maghiară	88	130

Datele cu privire la celelalte părți de vorbire prezentînd un tablou aproape asemănător, nu le mai cităm.

*

L. In., după cum am mai arătat, este etapa traducerii în care se programează veriga ce leagă analiza de sinteză.⁹ Această G. D. (diagrama generală) cuprinde analiza și sinteza elementelor și relațiilor sintactice de bază.

Cuvintele se dispun în propoziție fie în raport de coordonare, fie în raport de subordonare.

- I. *Книга и тетрадь лежат на столе*
Cartea și caietul stau pe masă
A könyv és a füzet az asztalon fekszik

⁹ Vezi „Current research...” pag. 27.

II. Raportul de subordonare poate fi acord, regim sau nelegat (indiferent).

1. *новый дом — новая дача*
нового дома — новой даче față de:
otul nou — casa nouă
otului nou — casei noi și
új ház
új háznak a . . . , etc.

Acordul în limba rusă este deplin: gen, număr și caz. În limba română acordul se realizează cu anumite excepții. Dacă în fața expresiei cu adjectiv apare un articol, acesta preia exprimarea relației de acord: *Unei case noi*. În limba maghiară acordul nu se face în gen (categoria genului neexistând), iar atributul nu primește dezinențele substantivului la care se referă (deci nu avem nici acord în caz).

2. Regimul în limbile română și maghiară este mai restrâns decât în limba rusă. Aceasta ușurează traducerea din limba rusă în cele două limbi, îngreunând programul invers.

3. Raportul nelegat (indiferent) nu pune probleme de traducere.

În traducerea din limba rusă se pune problema redării verbului în cele două limbi: a absenței verbului copulativ la prezent *Он учитель — El este învățător* și *Ő tanító* (în limba română trebuie introdusă copula); a rolului infinitivului în propoziție

Он учит меня писать — El mă învață să scriu — Ő írni tanít engem.
Он хочет писать — El vrea să scrie — Ő írni akar

În românește în ambele cazuri infinitivul se traduce prin conjunctiv în timp ce în limba maghiară se păstrează construcția infinitivală ca în original.

*

Elaborând algoritmul de traducere prin L. I., trebuie găsite instrucțiuni adecvate pentru analiza omonimelor. Credem că o formulă, deși incompletă, o prezintă analiza transformațională propusă de N. Chomsky.¹⁰ Ea nu este însă satisfăcătoare în cazuri ca

Ведущий участок, față de Ведущий ребёнка в школу
Era era avocaților.
Ezért az árért nagy árat fizettem.

Problema redării și analizei „omonimelor” se mai află în studiu. Y. Lecerf¹¹ a propus introducerea transformărilor geometrice pentru rezolvarea acestor probleme. Credem că soluția o va aduce formularea suficient de complexă a problemei care să reflecte situația din limbă, care este nu numai o sursă de informație ci și o forță creatoare.

¹⁰ Vezi Paul Schveiger, *Unele probleme ale traducerii cu mașina electronică de calcul (I)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series IV, Fasciculus 2”, 1960.

¹¹ Y. Lecerf, *L'adressage intrinsèque en traduction automatique* în „La Traduction Automatique”, 1961, nr. 2—3, pag. 40 și urm.

În opoziție cu părerea lui Yehoshua Bar-Hillel, care scria că singura posibilitate de a construi o L. I. este aceea de a folosi o limbă naturală,¹² noi credem, pe baza celor mai sus arătate, că L. I. trebuie să fie o medie a opiniilor lui N. D. Andreev și I. A. Melciuk, care afirmă, primul că L. I. este constituită din suma trăsăturilor tuturor limbilor și al doilea, din trăsăturile comune ale limbilor.¹³ Deci L. I. este un arbore de instrucțiuni cu privire la trăsăturile comune ale N limbii, la care se leagă instrucțiuni de analiză-sinteză specifice.¹⁴

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЛЯ ПОСТРОЕНИЯ
ЯЗЫКА-ПОСРЕДНИКА ПРИ МАШИННОМ ПЕРЕВОДЕ
(Резюме)

Статья является результатом предварительных исследований о возможности построения языка-посредника при машинном переводе для русского, румынского и венгерского языков. С этой целью авторы изучили научный текст по политической экономии.

Изучается статистическая структура текста, сходства и различия в процессе перевода.

На основе статистических данных авторы пытаются доказать возможность и необходимость построения языка-посредника для этих языков.

Авторы считают язык-посредник деревом общих характеристик со специальными указаниями для типологически неконвергентных структур.

PRELIMINARY STUDIES FOR CONSTRUCTING AN INTERMEDIARY
LANGUAGE OF THE AUTOMATIC TRANSLATION

(Summary)

The article is the result of a preliminary study for constructing an intermediary language of the automatic translation from russian, rumanian and hungarian languages. It was examined a scientific text in political economy.

The authors studied the statistical structure of the text, the resemblances and the divergencies which appear in the translation process.

On the basis of statistics, the authors try to demonstrate the possibility and necessity of constructing an intermediary language for the considered natural languages.

The intermediary language is considered as a tree with common traits and special instructions for the typologically divergent structures.

¹² Y. Bar-Hillel, *op. cit.*, pag. 127.

¹³ Comunicări personale.

¹⁴ L. I. în acest mod va trebui să fie elaborată în așa fel încât să exprime formal relațiile dintre L. În și L. F. Se vor putea preciza aceste raporturi doar în cursul lucrărilor efective de elaborare a L. I.

DOCUMENTARE

DIN POLEMICA LUI I. SLAVICI CU A. MUREȘEANU ȘI GH. BARIȚ

de

IOSIF PERVAIN

În condițiile vitrege ale dualismului austro-ungar, românii din Transilvania își intensifică lupta împotriva asupririi naționale. Această luptă se duce cu mare avînt mai ales pe tărîm politic, economic și cultural. Cu privire la viața culturală, este demnă de remărcat activitatea tenace a unor elemente aparținînd intelectualității burgheze de a scoate un cotidian adevărat. Înainte de dualism au existat în Transilvania numai ziare românești ce se publicau o dată, de două sau de trei ori pe săptămînă. Efortul de a schimba această situație nefavorabilă intereselor noastre imediate și de viitor ajunge la izbîndă în 1884, de cînd încep să apară zilnic „Gazeta Transilvaniei“, la Brașov, și „Tribuna“, la Sibiu. Bariț salută evenimentul și îl comentează: „Avem acum două ziare cotidiene, ... care nu ne îndoim că — susținînd același program și avînd aceleași aspirațiuni naționale — vor rivaliza întru a satisface așteptările și pretensiunile publicului mare românesc . . . .

Se prea înțelege că tot așa este acum datorია publicului celui mare și impacient de a dezlega în mod mulțumitor problema, dacă el este în stare a susține două ziare cotidiene de concurență paralelă¹.

Concurența „paralelă“ și vederile politice intrucitva deosebite ale lui Slavici, Mureșeanu și Bariț au dat naștere, în anii 1885—1886, unei polemici înverșunate, purtată între „Gazeta Transilvaniei“ și „Tribuna“, de unde s-a ramificat și în coloanele altor periodice („Telegraful român“, „Luminătorul“, „Epoca“, „Observatoriul“ etc.).

„Gazeta Transilvaniei“, condusă de Aurel Mureșeanu, a atacat cu vehemență, de mai multe ori, „Tribuna“ și pe Slavici. Ieșită din „găoace“ abia de ieri, alaltăieri, „Tribunei“ îi plac — susține pe nedrept „Gazeta“ — „espectările“ și vorbăria seacă; cotidianul sibian cîntă în struna stăpînirii și apără ideile adversarilor neamului românesc. Vinovat este, în primul rînd, Slavici, un om compromis politicește, insidios și gata oricînd să scrie, pentru plată, cărți păgubitoare romînilor. Dovadă e lucrarea *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina (1881)*. „Pagini întregi“ din această carte ocărăsc nația romînă, situîndu-l pe Slavici alături de Hunfalvy, un negator al continuității romane în Dacia. Mureșeanu încheie șirul acuzărilor cu o frază războinică: „Cît pentru noi, cei de la „Gazeta Transilvaniei“, declarăm că cu-n asemenea om nu numai că nu putem fi solidari, ci vom stărui cu toată energia de-a combate periculoasa și perversa direcțiune poli-

¹ În „Observatoriul“, 1884, nr. 33, p. 128. Redactorul „Tribunei“ este pentru Bariț „cunoscutul literat și publicist român“.

tică a organului ce, din nenorocire, încă și astăzi [ianuarie 1886], după atâtea dovezi de incapacitate și de rea credință, este condus de d. Ioan Slavici².

„Tribuna“ și Slavici au tăcut un timp. Reacțiunea lor s-a dezlănțuit abia atunci când atacurile din „Gazeta Transilvaniei“, „Telegraful român“, „Kolozvári-Közlöny“, „Nemzet“ ș. a. au apucat să degeneze în calomnii și „insolențe“, generate de „interese murdare“. Lapidar, Slavici arată că Mureșeanu, un „maniatic“ care „și-a pierdut sărita“, l-a insultat „în cel mai ordinar mod“, socotindu-l prost și mișel; că „Telegraful român“, o „fițuică“, a dat năvală asupra „Tribunei“, care a criticat pe mitropolitul Miron Roman și atitudinea sa progubernamentală; că redactorii de la „Kolozvári Közlöny“ văd în el un agitator plin de smerenie, „venit acasă ca să-i administreze constituțiunii maghiare otravă în niere“ și să propage intoleranța națională. Invinuirile ce i se aduc, afirmă Slavici, sînt neîntemeiate, iar campania furibundă a cotidianului brașovean în contra „Tribunei“ prieste exclusiv dușmanilor poporului nostru. De aceea „Tribuna“ ține ca cearta să înceteze și uitînd necuviințele proferate despre ea, întinde o mînă amicală confrăților de sub Tîmpa: „Cît pentru „Gazeta Transilvaniei“ îndeosebi, interesele comune cer ca publicul să fie cruțat și pe viitor, și dacă colegii noștri de la Brașov nu au voit să țină seamă de aceste interese, le vom avea noi în vedere și vom trece, ce-i drept cu adîncă mîhnire, dar vom trece cu spirit îngăduitor peste nemotivatele insolente, care compromis reputațiunea noastră literară mai mult decît puteau să ne atingă pe noi“.

„Tribuna“ nu s-a limitat însă la gestul acesta mărinimos, ci a răspîndit niște „blanchete de dezavuare“ a denigratorilor și de încuviințare a politicii pentru care militau Slavici și colaboratorii săi. O astfel de blanchetă s-a trimis și celor din Șimleul Silvaniei, unde se afla vicar „foraneu“ Alimpiu Barbolovici, „nepot“ (sufletesc?) și „client“ devotat al lui Bariț. Barbolovici și Bariț corespondau. Am văzut patru scrisori ale vicarului: din 11 noiembrie 1883, 18 februarie 1884, 7 februarie 1886 și 1 martie 1886. A treia se raportează la „urîta“ polemică și la blanchete, față de care Barbolovici și cărturărimea din Șimleu, „depărtați de focalariul romînismului, adică Brașov și Sibiu“, nu știau ce atitudine să adopte. Solicitat să le fie mentor, Bariț încearcă să clarifice „starea adevărată a cauzei“ (vezi anexa 1)². Lămuririle sale privesc discuțiile care au precedat publicarea „Tribunei“, măsurile abuzive ale stăpînirii împotriva „Telegrafului român“, pe unii romîni bogați,

² Arăt bibliografia de bază privitoare la polemică: „Ateneul român“, institut tipografic în Sibiu, în „Gazeta Transilvaniei“, 1884, nr. 27; V. Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Bariț și Iosif Hodoș*, Sibiu, 1942, p. 98—99; Brașov, 3 noiembrie 1885, în „Gaz. Trans.“, 1885, nr. 267; *ibid.*, nr. 279; *Principiile și politica „Tribunei“*, *ibid.*, nr. 282, 283, 285 și 289; *Incapacitate ori rea credință*, *ibid.*, 1886, nr. 5, 6, 7, 8 și 9; Co., *Unelirile „Tribunei“*, *ibid.*, nr. 15; „De vreo cîteva zile jurul Sibiului este cutreierat de agenții „Tribunei“, cari, umblînd cu niște blanchete tipărite, silesc pe toți de a le subscrie, declarîndu-se și afirmîndu-se prin aceea că ar fi aderenții „Tribunei“ și că voiesc a respinge obiecțiunile „Gazetei“; *ibid.*, nr. 11, citate din textul dezavuării: «„Subscrișii aprobăm rezerva ce-o păstrează „Tribuna“ față cu atacurile nemotivate ale „Gazetei Transilvaniei“ și procedura „Gazetei“ dăunează „cauzei naționale“; I. Slavici, *O lămurire*, în „Tribuna“, 1885, nr. 297; *ibid.*, 1886, nr. 3, p. 9, nr. 4, p. 13, nr. 6, p. 21 și nr. 11, p. 42; *Cestiuni bisericesti*, *ibid.*, nr. 7; I. Slavici, *O lămurire*, *ibid.*, nr. 8; Cuceritorul Curtius [= Petru Petrovici], „Metamorfoze“ (*Lămuriri-luminătoare*), *ibid.*, nr. 12; *ibid.*, nr. 13 (articolul de fond); *O rectificare*, *ibid.*, nr. 15; *Publicațiuni false*, *ibid.*, nr. 16; *Cestiuni bisericesti*, *ibid.*, nr. 23; *Tipografia arhidiecezană din Sibiu*, *ibid.*, nr. 24; Curtius, *Cestiuni bisericesti. Consecuențele metamorfozelor. (O excelență și o magnificență față cu un „bloj“)*, *ibid.*, nr. 33 și 34; *id.*, *Un postscript*, *ibid.*, nr. 37 și 38; *id.*, *Ultimul meu cuvînt*, *ibid.*, nr. 44; *Un lucru urît*, *ibid.*, nr. 40; I. Slavici, *Un lucru urît*, *ibid.*, nr. 64; „Ateneul român“, institut tipografic în Sibiu, în „Observatoriul“, 1884, nr. 15; „Ateneul român și ziar cotidian“, *ibid.*, nr. 18; *ibid.*, nr. 19, 24, 27, 28, 30 și 33 (aici, la Știri diverse); „Telegraful român“, 1886, nr. 29 (o scrisoare a lui Partenie Cosma); *ibid.*, 1885, nr. 136 (articolul de fond). Vezi și G. Bogdan-Duică, *Mici studii istorice: fragmente despre George Barițiu. Cîte ceva despre „Gazeta“*, în „Revista teologică“, 1934, nr. 174 și pass.

care „nu dau în viața lor un florin pe lucruri tipărite“, pe Slavici și A. Mureșeanu. Din loc în loc, aprecierile lui Bariț sînt lipsite de obiectivitate.

Cu autorul nuvelei *Pădureanca* Bariț va intra în conflict și în 1887. „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român“ (Astra) deschisese la Sibiu, în septembrie 1886, o școală civilă de fete. În edificiul acesteia se adăposti și școala elementară pe care o patrona „Reuniunea femeilor române“, condusă citva timp de Elena Tănăsescu, viitoarea soție a lui Slavici³. Școala civilă a funcționat în primul ei an de existență slab, stîrnind numeroase critici. Atacurile cele mai susținute se datoresc „Tribunei“, în care Slavici publică, în 1887, două articole nimicitoare, sub același titlu: *Criza școlii de fete din Sibiu*⁴. În esență, scriitorul reproșează direcției școlii, „Reuniunii femeilor“ și „Astrei“ educația în spirit „aristocratic“ a elevelor, atitudinea de loc binevoitoare față de elementele „ieșite... din plebe“ și molestarea profesorilor aplecați să propage prin școală un învățămînt „oarecum mai democratic“. „Mi-e greu să spun aceste lucruri, scrie Slavici, dar trebuie să le spun, pentru ca noi toți, care sîntem ieșiți din popor și mai păstrăm încă iubirea și venerațiunea către opincă și cătrînță, să punem umăr la umăr și să stîr-pim din inimile copiilor noștri asemenea fumuri bolnăvicioase și urite“.

Articolele lui Slavici au iscat o furtună nemaipomenită, care a prins în vârtejul ei pe mulți, inclusiv pe Iacob Bologa și pe Bariț (vezi anexele 3 și 4)⁵. Este neîndoios că dezvăluirile din „Tribuna“ i-au produs lui Bariț o amărăciune cu atît mai profundă, cu cît el însuși luptase „nouă ani de zile“ pentru înființarea școlii de fete⁶. Amărăciunea i-o tălmăcește refuzul spontan de a combate în public „îngîmfările“ și „metehnele“ lui Slavici. Dar Bariț nu s-a menținut pînă la sfîrșit pe această poziție și astfel, la vreo șase săptămîni de la ivirea „calumniilor“ în „Tribuna“, îl execută pe „îngîmfat“ în *Școlile civile de fete (polgári iskolák, Bürgerschulen)*⁷, din care citez: „Precum arată însuși numele acestor școale, scopul lor este ca să dea fetelor ieșite din clasa mijlocie a țării, adică din clasa de orășeni și cetățeni sau așa numita burghezie (bourgeoisie, Bürgerschaft), instrucțiune și educațiune care să corespundă chemării și datorințelor impuse lor prin însăși pozițiunea clasei burgheze în stat. Aceia cari confundă aceste școale cu nu știu ce școale aristocratice, nu știu ce vorbesc și sau fantazează ei înșiși, sau că țin de fan-taști pe legislatorii atîtor staturi, cari au luat măsuri mult mai înainte de unguri, ca să dea și femeilor burgheze ocaziune de a se cultiva și lumina fiecare după puterile sale. Dar apoi acuma ne-am deșteptat noi, pe la anul Domnului 1887, ca să tragem linii despărțitoare între burghezie și aristocrație și chiar între orășeni și săteni?“ Răspunsul dovedește că Bariț s-a ferit să discute pe viu incriminările lui Slavici, care nu puteau fi înlăturate, în nici un caz, prin argumente și fraze ca cele de mai sus. „Tribuna“ și Slavici s-au considerat, nu în deșert, biruitori. Victoria lor semnaleză, în fond, triumful în Transilvania al unor laturi pozitive din ideologia tribunistă⁸.

³ Date bogate despre școala „civilă“ se găsesc în „Transilvania“ din 1885—1887.

⁴ „Tribuna“, 1887, nr. 213, p. 850—851, nr. 220, p. 878 și nr. 225, p. 897—898. Vezi și *ibid.*, nr. 217, 218, 219, 221, 223, 224 și 226. *Rezumat*-ul din nr. 226 este, cred, al lui Slavici.

⁵ Vezi *Criza școlii de fete din Sibiu și Afacerea școlii de fete din Sibiu*, în „Gazeta Transilvaniei“, 1887, nr. 213, 214, 215, 216, 220, 228, 229 și 230. Din nr. 230: „Suntem convinși că publicul român este sătul a mai vedea spălîndu-se în public rufe murdare ale acestei regretabile afaceri“, „donchișoteria“ ziarului „Tribuna“.

⁶ Vezi anexa 4; G. Bariț, *Opiniune motivată a subscrisului relativă la planul de învățămînt pentru școala de fetițe, cu internat, a Asociațiunii transilvane etc.*, în „Transilvania“, 1886, nr. 5—6, p. 40—43; G. B.[arițiu], *Internatul și școala romînă superioară de fete din Sibiu, ibid.*, 1887, nr. 1—2, p. 9—11; *id.*, *Discurs despre școala superioară romînă de fete din Sibiu, ibid.*, nr. 17—18, p. 160—164; I. Breazu, *Gheorghe Bariț și mișcarea teatrală romînească din Transilvania*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, 1956, nr. 1—2, p. 234—235.

⁷ În „Transilvania“, 1887, nr. 21—22, p. 202—203.

⁸ Vezi și *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Buc., 1961, p. 255 și urm;

ANEXE

Simleul Silvaniei, la 7/2 1886

Prea stimate, spectate domnule!

Prea amate bade!

Azi, cînd fusesi fericit a vă primi scumpa epistolă, mi s-a înfățișat icoana dulcii noastre națiuni, dimpreună cu ranele ei, încungiuurate de laurii învingerilor și luptelor eroice; pentru că de n-am fi avut noi bărbați mari în trecutul cel dezastros, azi n-am avea națiune, nu limbă, nu religie strămoșească. Însă trămișindu-ne providința din cînd în cînd Moisi și Aroni, cari au avut inimă iubitoare de poporul și națiunea romînă, azi suntem mîndri a sta în fața Europei ca o națiune carea însuflă respect și îngrijire și impilatorilor, dar totodată după luptă va emerui [= cîștiga] și reputațiunea sororilor națiuni din Europa. Dar, durere; noauă, cari suntem depărtați de foculariul românismului, adevă Brașov și Sibiu, deși susținem tare și înalt că națiunea romînă se află cu noi pretutindinea unde răsună dulcea limbă romînă, ne-a venit foarte neașteptată, prin urmare dureroasă, împregiurarea fatală pentru națiune, că frații de la „Gazeta“ se ceartă cu frații de la „Tribuna“, două sentimente romîne, pe a căror drapel noi cești din depărtare am cețit cu bucurie deviza: „Solidaritate în luptă!“ Oh! de cîte ori s-a certat frații, totdeauna a învins inimicull

Dar oare acolo am ajuns, ca să se poată aplica și pre purtarea noastră ziuaristică: „Perirea ta din tine, Israel!“?

Scumpe bade! Eu am primit de la direcțiunea „Institutului tipografic“ din Sibiu un apel, ca să dezavuăm prin subscrieri cearta înscenată între „Gazeta“ și „Tribuna“ și să aprobăm tăcerea „Tribunei“. Vă mărturisesc că și eu și oamenii noștri, romîni corași, stăm uimiți față cu această aparițiune înfiorătoare înscenată în sinul mamei noastre națiuni, pre carea destul de dureros l-a sfășiat și spintecat neîndurații inimici. Dar acolo am sosit, ca și fiii să-și încrunte minile sacrilege în sîngele inimei maicei lor!

Deci, ilustre bărbate cărunți — cărunți de furtunele luptelor, apelăm la tribunalul inimei și sufletului prea stimat [al] d-tale, ca să ne areți cale[a] cea ducătoare la scop, și vă rog, în numele meu și a colegilor mei, scîrbiți și amăriți pînă în suflet de cearta născocită între reprezentanții cauzei romîne, ca să aibă bunătate a-mi notifica *starea adevărată a cauzei*, și că consult și folositoriu va fi pentru salvarea reputațiunei cauzei noastre naționale romîne, ca să subscriem și trămitem direcțiunei „Tribunei“, la recercarea aceleia, declarațiunea poțtită? Pentru că dacă nu ne ajung puterile să ajutăm cauzei, vă asigurăm că n-am voi — apere Dumnezeu! — să stricăm prin conlucrarea noastră, fie cît de neîsemnată.

Cu reînțoarcerea poștei, vă rog prețuitul răspuns.

De altmîntrea, dimpreună cu consoția-mi salutîndu-vă cordialmînte, pre lîngă espreșiunea distinsei stîme și sincerei amoare, perseverez al scumpului bade sincer devotat nepot,

Alimpiu Barboloviciu, vicariul⁹

⁹ Originalul scrisorii în Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, fond. Bariț. A. Barbolovici s-a bucurat de oarecare popularitate, ca orator. Reproduc dintr-un discurs al său un pasaj caragialesc: „Care dintre noi nu știe? nu vede? nu simțește? că trăim în secolul progresului, cînd cine stagnează, regresează, și cine rămîne îndărăpt, orișicît se va opinti, nu mai poate ajunge pre cel care l-a întrecut“ (în „Transilvania“, 1886, nr. 1—2, p. 10).

Sibiu, 14 febr. n[ou] 1886

Reverendissime dominel

Ieri vă răspunsei numai pe scurt la frățeasca și totodată dureroasă scrisoare din 7 ale l.c. Ședința a doua de ieri ne ținu 3½ oare. Venind acasă cu totul oboșit, îmi fu preste puțință a mai lucra ceva serios pînă astăzi. Apoi căștiunea ce ne stă dinainte este una din cele mai serioase, totodată însă și nespuse de grețoasă, care a degzgat și împlut de amărăciune sufletele tuturor romînilor adevărați, iară domniile voastre din depărtare voiți să aflați *starea adevărată a cauzei*, pentru ca să știți dacă e consult a subscrie dechiarațiunea cerută de cătră direcțiunea „Tribunei“.

Mie nu mi s-a întîmplat să văz textul recercării care auz că cerculează din partea „Tribunei“; tocma însă de aș cunoaște acea recercare și dacă cei de la „Tribuna“ sau oricare altul mi-ar fi cerut opiniunea mea, eu unul nu aș ști să le răspund între împregiurările actuali altceva decit: *oricine a provocat și urzit această ceartă publică* și orice cauze grave ar fi avut el la aceasta, în sufletul meu a produs numai durere și amărăciune, iară în inimele vrăjmașilor bucurie infernală; iară continuarea acelei certe ar putea să aibă urmări și mai fatali. Atîta și mai mult nimic.

De altmintrea, spre informațiunea dd-lor voastre despre „adevărata stare a cauzei“ s-ar cere ca să intru mai afund în materie și încă așa precum zic, mi se pare, canoniștii: ex certa scientia et conscientia; ceea ce însă e un lucru preste măsură delicat, pentru că între anumite împregiurări oricît și-ar cumpăni cineva expresiunile, totuși ele s-ar putea interpreta ca livoare [= pizmă], invidie, calumnie. După ce însă noi ne cunoaștem, ne stîmăm și iubim dintru alte timpuri mai puțin critice și fatali, iată ce poci eu să vă comunic despre starea cauzei celor doi colegi publiciști.

Vă aduceți aminte că înainte încă cu 5—6 ani se *părea* că ar fi dorința generală a tuturor lectorilor romîni din această monarhie, ca să avem tandem [= în sfîrșit] și noi, aici dincoace, măcar un ziaru cotidian. Așa se *părea* că este dorința *generală*. Se poate că a fost așa. Oare [?] însă puțință? Un prelat mare gr. catolic, inspirat de aceeași dorință nobilă și frumoasă, ne provocase, pe mine și pe dr. Rațiu, ca să-i comunicăm un comput anuale din care să aște cît ar costa *redactarea și edițiunea* unui ziaru cotidian de mărime *moderată*, cu toate speșele accidentali. Era să coste 30 mii fl. v. a. pe an, aici în Ardeal, unde tipariul romînesc este mai ieftin decît airea. Mult, foarte mult. Prelatul însă nu s-a oprit aicea, ci a pus altă întrebare: — „Cum ar fi cînd „Observatoriul“ s-ar contopi cu „Gazeta“? Răspuns: — „Ar fi foarte frumos, însă sub o condițiune care este nerealizabilă, iară aceea este ca redactorii să aibă mult, puțin același temperament, încă și educațiune cam homogenă, să țină la aceleași principie și opiniuni politice etc., să lucre după un metod uniform“.

Așadară nu se poate? Nu.

Intr-acăea, se *părea* că dorința se manifestă tot mai mult și acuma se puse în fruntea doritorilor Visarion Roman, care o pășise cu „Albina Carpaților“. Dară pînă să închiage Roman un consorțiu, iată că mitropolitul Miron primește de la ministeriu porunca rotundă ca să dea afară pe Nic. Cristea din redacțiunea „Telegrafului“, ceea ce se și întîmplă într-un răstimp de la 10 oare a. m. pînă la 4 d. a., fără judecată, fără sentințe, decît așa precum scoate cineva din curtea sa pe un slugoi blestemat. Voiața din urmă a mitropolitului Andrei suna că Cristea poate rămînea redactor cît va voi el.

Acea lovitură și insultă o simțiră amar toți amicii de opiniuni ai lui Cristea sau adecă; toți cei dezamăgiți și păcăliți cumplit prin perfidia unguerească [citește: perfidia burgheziei și a moșierimii maghiare], mai vîrtos de la 1878 încoace. În fruntea lor, însuși vicariul Popea. Cristea ține de soție pe sora bună a comerciantelui — foarte activ și bogat [adaus în notă: Avere preste 300 mii fl., 1 fecior și 2 fete, una măritată cu un medic romîn, fiu de preot] — Diamandi I. Manole, care-și iubește mult pe soru-sa și pe pruncii ei. Cristea avea, pe lîngă salariul de asesor consistorial, 2000 fl. ca redactor. Ce, să facă? Să deschidă un ziaru nou cotidian? Hei, dară mitropolitul spuse verde lui Cristea: — „Dacă vei redacta ziaru de opozițiune, ai să perzi funcțiunea de asesor și dreptul de pensiune“. Așa sunase porunca a doua. Atunci membrii noului consorțiu se adresară la Aureliu Murășianu, carele venind la Sibiu intrase cu ei în negoțieri, după a mea părere, foarte bune pentru el: dezdăunare de 2500 fl. pentru încetarea „Gazetei“, pare-mi-se 3000 fl. pe an plată garantată și mai alte emolumente [= foloase, cîștiguri], pe care le-am

uitat. Aureliu își ceru timp câteva zile de meditat, plecă la Brașov și anunță ieșirea „Gazetei“ pe fiecare zi. Noul consorțiu ținându-se înșelat, se înverșună și decide ca să scoată și el ziarul cotidian. Așa cheamă pe Slavici de la București, care primi ca de probă.

Mi se pare că acilea este momentul în care mă poate întreba-cineva: cine este acel Slavici și ce caracter, căci după „Gazeta“ el ar fi un drac împelițat sau adecă, de ex., după cum mă tăvălise pe mine tot în „Gazeta“ Aron Densușianu, cu suflet răzbunătoriu, după ce o pățise și el cu „Orientul latin“, cu care era să se înalțe în noiri.

Slavici și Murășianu sunt mai tot de o etate; au stat la universitatea din Viena, cela vreo 7 ani, cesta vreo 10 [...] Adecă-mi place de el [= de Slavici], că nu e cercibos, e tolerant cătră opiniunile altora.

Aureliu e crescut romînește în familie, dară țeara noastră și pe popor nu cunoaște decît foarte superficial, dară nici opiniuni de ale altora nu primește. De ex., chiar cu această ocaziune blăstemată l-au rugat brașovenii în tot modul ca să încete cu furiile, să nu facă bucurie vrăjmașilor ș.a.ș.a.: toate îndeșert, a voit să-și răzbune.

Încă numai o împregiurare, apoi fie de ajuns. În 31 dec. 1884 „Tribuna“ a încheiēt cu deficit de 3000 (trei mii) florini; în 31 dec. 1885, cu alt deficit de 1600 fl. Consorțiu l'nsă, avînd capital 40 mii, a coperit acelea daune; iară cu tipografia nouă le merge binișor, au de lucru, le vin și de la Romînia cărți de tipărit. La „Tribuna“ abia au 900 de abonați, iară eu zic, după experiența mea, că le trebuiesc cel puțin 1200 ca să scoată speșele, și 1400, ca să și cîștige ceva.

Despre „Gazeta“ mi s-a spus la Brașov că abia are 800 de abonați.

Din acestea cifre dd-le voastre veți trage ușor corolarie. Așa, de ex., iacă ce valoare au dorințele fără *voiață tare* sau fără *putință*; și iacă la ce sunt reduse telegramele de felicitare ale „Gazetei“ din aprilie-mai 1884. Este ieftin a plăti 1—2 fl. pentru cîte un telegram subscris de cine știe cîte persoane, să vedem însă cîte din acelea primumără cu 14 fl. v.a. pe an?

Ar fi și puțință mai multă. Eu cunosc destui romîni cu averi curate de la 20 pînă la 50 mii și mai mult, cari nu dau în viața lor nici un florin pe lucruri tipărite, cel mult dacă cumpără un călindariu cu 20—30 cri[țari]. La noi lipsește mai mult gustul de citit și, în mulțime de cazuri, oameni trecuți prin școale se în de foarte procopsiți, pentru ca să nu mai simță lipsă de lectură nici pe trei minute. Sunt și de aceia carii, fără de a fi renegați, desprețuiesc orice lectură romînească.

Să mai vie acuma și cele două ziarie cotidiene să se ia la ceartă țigănească, pînă ce vor ajunge pe urma „Federațiunei“ și „Albinei“, care mai mult prin certele lor au înștrăinat pe lectori. Dară, vai, ce rușine înfricoșată ar fi pentru noi toți, dacă aceste ziarie ar apune în urmarea părăsirei lor de cătră public. „Tribuna“ mai poate să o ducă cu sprijonirea consorțiului încă vreo doi ani, dară apoi cine să tot arunce la mii pentru publicațiuni care n-au public de ajuns? Despre „Gazeta“ nu știu dacă mai are ceva din vechiul fond de 7000 fl., înființat între anii 1862—1865.

Facă cum vor ști; în etate sunt, cum zice s. scriptură. Eu unul trăiesc și voi muri cu acea consolațiune sufletească, cum că în cazul cel mai sinistru, chiar fără nici un ziaru romînesc, aici dincoace, pe un timp oarecare, semințele aruncate în zecimi de ani răsar și prind rădăcini pe unde nici eu, cu tot optimismul miu, nu aș fi crezut că se vor prinde.

Vă luați timp cam mult cu atîtea înșirături, dară mă știam și datoriu; dete D-zeu de mă mai lăsară unii și alții astăzi, duminecă, în singurătatea mea.

Vă rog, reverendissime, să nu vă pregetați a împărtași doamnei, soției d-voastre, că doresc prea mult să mai prînzesc o dată în Șemleu un curechii, așa cum îl știu face femeile noastre, și să cinez o mămăligă cu lapte dulce, care-mi place și acuma ca și cînd îmi dedita mama mea. Iară și pînă atunci, vă rog să primiți călduroasă strîngere de mîna de la al rever. voastre cel mai devotat,

Ge. Bariț m.p.¹⁰

¹⁰ Originalul în Biblioteca Academiei R.P.R. Filiala Cluj, fond. Bariț. Unele părți din scrisoare necesită explicații suplimentare. „Ședința a doua de ieri“: este vorba fie de o ședință a „partidului național român“, fie a „Astrei“. — „Un prelat mare...“: prelatul era Vancea, mitropolit. În legătură cu discuțiile pe tema scoaterii unui ziar. citez dintr-o

Viena, 7 octobrie n. 1886

Venerate amicel

Deși această călătorie a mea științifică este întreprinsă, ca și celelalte două, de an și anțerț, din inițiativa Academiei¹¹, ea însă corespunde și scopului „Asociațiunei noastre”, încît și aceasta, sărmana, e destinată a înainta la noi știința și literatura. Considerînd activitatea mea încă și din acest punct de vedere, eu cred că m-aș putea adresa cu această scrisoare a mea către tine, ca către v. președintele „Asociațiunei noastre”, și chiar către comitet. Am însă temeieri de ajuns pentru ca să-mi înfrîn această părere, care, între micile noastre împregiurări din Sibiu, mi s-ar putea esplica [= interpreta] ușor de curată vanitate. Așa, tot ce am să-ți scriu se reduce la o conversațiune între amici.

scrisoare a cuiva din Blaj, adresată, presupun, lui Bariț (scrisoarea se găsește tot în Bibl. Academiei R.P.R. Fil. Cluj, fond Bariț):

Blaș, 11 ianuarium 1874

Prea stimate d-le!

Cuprinsul de tot interesante al epistolei cu care m-ați onorat în 5 ale curentei dă materie de tot amplă de cugetat. Aveți tot cuvîntul, cînd ziceți că fără un ziuariu independent nu ne putem apăra cauza nice cu demnitate, nice cu efect. Planul de a întemeia pe acțiuni un atare ziuariu este prea corespunzătoriu în thesi [= în principiu, în teorie]. Noi însă, cari avem a face mai tot numai cu romîni în stare materiale restrînsă, ne temem să nu fie prea greu a aduna la un loc cel puțin 20.000 fl. spre scopul acesta [...].

D-voastră petreceți întru alte împregiurări și fără îndoială cunoașteți mai esact starea materiale și ficiații romînului, prin urmare puteți calcula mai fără periclu oare în cazul acesta afla-s-ar între romîni 200 inși cari să pună pre altariul națiunei cîte 100 fl., sau 400 cari să pună 50 fl.? [...]

Am vorbit și cu d. C.[ipariu] despre cestiunea ziuarului. Combinînd toate, judecă mai salutarium, voiam să zic mai cu scop a lua la cură bătrîna „Gazetă”, a-i pune un redactoriu cu numele, cum e Steinhasen, carele să răspunză, și în caz de lipsă ușor să poată fi înlocuit prin altul. — iar directoriul [...] să rămînă afară din joc. Afară de ace[e]a, să aibă cîțiva colaboratori *buni*, cari să fie oameni cu pricepere și rutină [...] și să aibă instrucțiunea strînsă de a nu da cu barda în lună. Colaboratorii aceștia să fie remunerați în mod convenit.

Publicul nostru e mic și de ar fi un ziuariu cît de bine redactat, în cești îndeaproape 5—10 ani nu crez să poată ajunge la 3000 de abonați. Apoi cu 1000—1500 anevoie merge, afară decît restrîngînd speșele de întreținere cît se poate mai tare. Ei, să nu ne uităm nice ace[e]a că numai fiind prețul moderat se poate spera 1000 și mai binișor prenumerați la un ziuariu romînesc cît de bun. „Gazeta” are un mic fund al său, „Gazeta” are un număr de abonați, din cari unii o țin din dedare. Toți aceștia ar rămînea și pre venitoriu și încrederea în direcțiunea nouă mulți ar mai cîștiga pre lîngă ei.

Cugetați asupra acestui espediente și vedeți ce se poate“ [...]

„Dară pină să închiage Roman un consorțiu” și „membrii noului consorțiu”: ambele consorții s-au format la Sibiu în 1884. Din cel dintîi făceau parte V. Babeș, Bariț, Partenie Cosma, G. Pop, I. Rațiu, V. Roman. G. Secula și Anania Trombitașiu, care s-au unit pentru „a înființa o societate pe acțiuni sub firma „Ateneul romîn”, institut tipografic, cu scopul de a dezvolta și înavuși literatura romînă și a forma un ziar cuotidian..., organ al partidei naționale romîne”. Al doilea consorțiu fusese inițiat de I. Bechnitz, A. Brote, N. Cristea, Diamandî I. Manole, I. Slavici ș.a. Ei urmăreau, de asemenea, să întemeieze o tipografie „națională independentă” și să scoată un ziar. Pentru detalii, vezi „Observatoriul”, 1884, nr. 15, 18, 24 și 30.

¹¹ În 1884 Academia Romînă l-a însărcinat pe Bariț cu scrierea unor studii de istorie, iar el și-a alcătuit fără întîrziere „un plan de călătorii pentru adunări, decopieri sau și cumpărări de documente istorice”, vezi „Transilvania”, 1887, nr. 21—22, p. 193 și G. Bariț, *Muzeul istoric și arheologic din Temeșoara. Călătorii în interesul științei. Cercetări ulterioari în Oradea Mare, ibid.*, nr. 3—4, p. 17—22 și nr. 5—6, p. 33—35. Originalul anexelor 3 și 4 se găsește la Sibiu, în Biblioteca orașenească, mapa XXI.

Am stat 16 zile în B.—Pesta, unde am studiat 5 zile expozițiunea istorică¹², după aceea ruinele minunate de la Aquincum, unde m-a condus și informat însuși d-n C. Torma, însărcinat cu săpăturile; în fine, am lucrat în Arhivul statului, unde am descoperit acte, mai vîrstos din sec. 18, relative la suferințele noastre naționale și per eminentiam confesionali, pe care pînă acum scriitorii noștri le căutaseră îndeșert, iară despre unele nici că visau. Pe urma lor m-au dus cele descoperite în 1884—1885 la Oradea.

După ce am înaintat un raport lung Academiei, în 29 sept. am plecat la Viena, unde în 5 zile nu am putut face nimic, din cauză că esc. sa d-n Arneht, directorul Arhivelor imperiali, absentase și s-a întors numai în 4 oct. Intr-aceea, m-am prezentat la d-n consil. de curte și v. director Figler, care m-a primit cu multă bunăvoință și, ca mare cunoscătoriu al arhivelor statului, unde lucră pare-mi-se de vreo 30 de ani, îmi dete multe informațiuni prețioase; m-au asigurat însă că cele mai multe acte relative la romîni și sirbi ungurii le-au scos chiar și din arhivele statului austriac și le-au dus la B.—Pesta. Eu i-am transpus o listă cu întrebări despre mai multe acte, pe care le caut pe un period cam de ani 80, din sec. 18 și pînă pe la 1824 din sec. nostru.

Ieri, miercuri, am fost primit la escel. să d-n Arneht, care iarăși îmi dete sfaturi bune și mă încrezu conducerei d-lui Figler.

De aci încolo voi vedea ce voi mai face; dară trebuie să facem foarte mult pentru întregirea istoriei noastre politice și bisericești, care și aceasta din urmă e nespus de săracă, încît, cum zicea și d-n ministru Dim. Sturdza în zioa plecării sale de la B.—Pesta, ne este rușine de atîta sărăcie istorică față cu popoarale europene. Am să merg iarăși pe la vreo doi episcopi de ai noștri, să-i rog ca să dispună cercetări serioase în arhivele vechi ale diecezelor, bunăoară cum e la Arad, din periodul sîrbesc și mai dinainte.

M-am bucurat din suflet că deschiderea școliei de fete a decurs așa neted, cel puțin pentru ochii lumii din afară, și că intoleranța nu s-a rînjit mai tare din vreo parte. Am scris îndată tipografului, ca discursurile voastre să le pună în fruntea foaiei din octobrie¹³. Astăzi remît de aici corectura, pentru ca foaia să poată apare pe 15 oct. În această privință am o rugare cătră tine, ca președinte: să binevoiești a trimite pe servitoriul cancelariei ca să întrebe, ca din senin, din partea prezidiului, cînd va fi gata și cînd se va împărți foaia „Transilvania“ pe oct. Eu am lăsat la Binder m[anu]s[cri]pt și pe noiembrie, dară o parte din acela îl poate folosi numai sub condițiune, dacă nu sunt procese verbali și alte acte de la comitet, care nu trebuie să întîrzie niciodată. Sper că acelea se vor trimite la timp de la cancelarie.

Pe lîngă strîngere de mînă frățească pentru tine, cu toți membrii familiei tale, pentru fratele Elie Măcelariu și pentru toți cîți mă iubesc, sunt al tău frate devotat,

G. Bariț.

Orăștie, vineri în 7 oct. n. 1887

Iubite frate Iacobel

Am primit telegramul tău din 4 și scrisoarea ta dureroasă din aceeași zi la timp, în Blaș; în altă zi dimineața am cetit și atacul de răzbunare al lui Slavici¹⁴, după ce marți seara apucase a-l citi mitropolitul [I. Vancea] cu atîta luare aminte încît, venind la cină, îndată la mîncarea a doua fu în stare a ne împărtași un rezumat dintr-însul, și apoi mă întrebă că, anume, cu privire la educațiunea aristocratică, care poate fi adevărul la acea școală de fete. De aci se încinse o discuțiune ferbinte, la care luarăm parte toți trei sibienii, iară ceilalți meseni, și maie vîrtos on. d-n Ios. Hossu de la B.—Pesta, ascultară cu atențiune încordată aproape una oară, pînă cînd d-n baron¹⁵, întorcîndu-se cătră mine,

¹² Vezi id., *Expozițiunea istorică de la Budapesta din a. 1886*, *ibid.*, nr. 21—22, p. 193—198.

¹³ Discursurile *ibid.*, 1886, nr. 19—20, p. 157—159 (*Deschiderea școliei romîne de fete din Sibiu*).

¹⁴ *Crița școlii de fete din Sibiu*, în „Tribuna“, 1887, nr. 213 (4 octombrie), p. 850—851.

¹⁵ Probabil David Ursu, căruia a XXVI-a adunare generală a „Astrei“, din august 1887, îi mulțumește pentru „fatigiile aduse supraveghind zidirea școliei“, vezi „Transilvania“, 1887, nr. 17—18, p. 159.

zise între altele: — „Minte Slavici, mint și alți ziaristi, căci așa cere interesul lor sau al partidei la care servesc; a mînțit și Bariț destule, cît a ținut „Observatorul“.

Tu mă cunoști; dacă nu așa fi fost la masa aceluia mitropolit, care merita să fie cruțat cu atît mai vîrtos, cu cît însuși ne spuse, tot la masă, că ce informațiuni sinistre i se trimisese de la Sibiu, m-aș fi depărtat la moment și cu trenul cel mai de aproape așa fi și plecat din Blaș.

Tu și alții îmi veți zice că eu prea sunt coleric, prea iute la mînie, chiar și acuma la bătrînețe. Așați însă că pînă marți seara au preces alte două dispute ferbinți, adevăc duminică seara și luni după masă, tot în prezența mitropolitului și a altora, între mine și d-n baron, tot în cauza școalei de fete, după ce mitropolitul premisese și *atunci* că informațiunile care-i vin de la Sibiu, anume despre maiorisări confesionale, îl supără mult și deci dorește cu atît mai vîrtos ca să aște odată adevărul curat. Diatribele ni se întinseră pe timpul trecut înapoi pînă și la chemarea lui dr. Silași, despre care i s-a zis mitropolitului, în prezența noastră, că omul ar fi venit dacă l-ar fi voit toți membrii Comitetului, dară Cosma, Pușcariu și alți doi (nu au fost numiți), pe sub mînă, nu l-au voit. Atunci eu am pretins ca să se producă toată corespondența avută cu Silași, la care mitropolitul însuși reflectă, zicînd: — „Considerînd chemarea lui Silași din punct de vedere politic, nu era bine dacă venea la acea școală“.

Vezi dară că obiectele disputelor mele avute în Blaș cu această ocaziune, din cauza școalei de fete, au fost triple: confesionale, de dimisiunile date și asupra invecivilor lui Slavici. Tu, om domol și cumpătător, zici că ești scîrbit din suflet. Te rog pune-te cu spiritul în pozițiunea mea și-mi vei crede ușor că eu în Blaș, la o cină și la un prînz, mai bine să fiu mîncat numai pîne neagră și să fiu beut apă stătută, decît să fiu luat parte la o masă bogată a unui prelat, spre a-mi auzi atîtea muștrări, prepusuri pesimiste, vîsate, hipocondre, întru nimic justificate. Deci, miercuri dimineața declarai celor doi sibieni, înainte de plecare, că eu nu voi să mai știu nimic despre școala de fete a „Asociațiunei Tr[ansilva]ne“. Nouă ani de zile preparasem spiritele pentru scopul acela; în a.c. atît în adunarea gener., cît și în „Transilvania“ am combătut din puteri obiecțiunile ridicate asupra ei și oareșicum am chiar anticipat invectivele lui Slavici, precum vă puteți încredința comparînd operatul meu cu invectivele lui. La etatea mea de aproape 76 de ani, să-mi și mai fie de ajuns cu atîta.

Tu însă îmi ceri ca să combat tot eu, cît mai în grabă, în public, îngîmfările și mehelele aceluia om îngîmfat. Te rog foarte ca un amestec ulterior în această cauză să nu-l mai ceri de la mine. Observați bine că de trei săptămîni încoace cauza școalei de fete a luat un caracter eminent *familiar*. Voi știți foarte bine, că încă cu ocaziunea domnișoarei Urechie adversarii strigaseră asupra acelor mame care o voiseră pe aceea, cu doamna Cosma în frunte. Intrebați pe cei trei bărbați trimiși „ad audiendum verbum“ la persoanele dimisionate, ce-și auziră despre cutare mamă cu cîteva fete. Preste aceasta, voi știți mai bine decît mine care fusese adevărata cauză că „Reuniunea [emeilor] r[omîne]“ a dimisionat pe d-na Slavici. Cum poci eu, la bătrînețele mele, să-mi bag peana într-un cuib de vespi cum este acesta? Aceea ce-mi ceri tu de la mine sunt datori să o facă cu toată energia, împreună cu prudența, capii familiilor atacate, ca a dd-lor Cosma, Popescu, dr. Moga ș.a. Adu-ți aminte că chiar despre inocentele tale nepoțele avuseră obrăznicia să scorească prin păsămii, că acestea ar fi zis celor venite de aiea: — „Noi avem drepturi mai mari decît voi la școalele acestea, căci părinții noștri le-au făcut“. Eu le-am spus blășanilor că se află și în Sibiu, ca și ne aiea, oameni blăstemați prăsiți acolo, cari dacă nu-și pot ajunge scopul de a monopoliza totul, încep să lucre după maxima făciunilor: Arză moara, numai să arză și șoarecii.

Dar apoi unde voii voi să combateți calumniile acelea? Nu cumva credeți că „Tribuna“-și va deschide coloanele sale? Familiile atacate să-și aleagă organul. Deocamdată cred eu că nu ar strica dacă disertațiunea mea din „Tr[ansilva]nia“¹⁶ s-ar reproduce înluminat în „Gazeta“, în vreo foaie ca „Familia sau ca cea din Gherla [= „Preotul român“].

Mersurile trenurilor mă siliară ca miercuri d. am. și preste noapte, pînă la 3 oare, să stau în Alba Iulia, unde convenii cu un civil fruntaș și cu doi căpitani. Toți trei citiseră „Tribuna“ și erau foarte scîrbiți. Le-am dat toate informațiunile cerute. Aici [la Orăștie] încă fusei întrebat. Fiecare se simte scîrbit, unii și descuragiați.

¹⁶ 1887 nr. 17—18, p. 160—164: *Discurs despre școala superioară de fete din Sibiu*.

Tu-mi ceri ca să mă întorc cît mai curînd. Preste puțință. [...] La Blaș a fost de lucru îndoit mai mult decît se prevăzuse. La Turda și la Cluș încă sunt silit să merg Scurt, pînă cătră 15 nov. mi-e preste puțință să mă întorc la Sibiu.

Încît pentru scrisoarea ta, fii odîhnit.

Al tău frate iubitoriu și stimătoriu,

G. Bariț.

P. S. Nu am nimic în contră, dacă vei comunica scrisoarea aceasta cu persoane de încrederea ta *deplină*, numai nu cu fanatici și afit mai puțin cu intriganți, dacă se află și de aceia, cu cari ne va fi bătut D-zeu pentru păcatele noastre.

ИЗ ПОЛЕМИКИ И. СЛАВИЧА С А. МУРЕШАНУ И Г. БАРИЦ

(Резюме)

В тяжелых условиях, созданных австро-венгерским дуализмом (2-ая половина XIX века) румынское население Трансильвании упорно борется против национального гнета, в особенности в области политики, экономики и культуры. Ссылаясь на эту борьбу, автор указывает на те условия, которые привели к созданию газеты „Трибуна“, руководимой известным писателем-прозаиком Иоаном Славичем.

Деятельность „Трибуны“, имея много положительных сторон, положила начало одной из самых острых полемик между Славичем, Ауриелем Мурешану — редактором „Газеты Трансильвания“ и Георгием Барич. Правда была на стороне Славича. Он критикует воспитание молодежи в реакционном духе и требует отказаться от вражды и мелких личных интересов в пользу идеала национального освобождения.

SUR LA POLEMIQUE DE I. SLAVICI AVEC A. MUREȘEANU ET GH. BARIȚ

(Résumé)

Dans les conditions difficiles créées aux Roumains de Transylvanie par le dualisme austro-hongrois à partir de 1867, ceux-ci luttèrent avec ténacité, surtout dans les domaines politique, économique et culturel, contre l'oppression nationale. En rapport avec cette lutte, l'auteur signale les circonstances qui conduisirent à la création du journal „Tribuna“ (Sibiu), dirigé par le prosateur bien connu Ioan Slavici.

L'activité de „Tribuna“, qui présente de nombreux aspects positifs, donna naissance à une polémique acharnée entre Slavici et, d'autre part, Aurel Mureșeanu, rédacteur de „Gazeta Transilvaniei“ et Gh. Bariț. Le bon droit était du côté de Slavici. Il critiquait l'éducation d'esprit rétrograde donnée à la jeunesse et demandait qu'on renonçât aux intérêts individuels mineurs et aux hostilités personnelles, dans l'intérêt de l'idéal de libération nationale.

MUTATVÁNY A „FELSŐ MAROS MENTI TÁJNYELVI ATLASZ“-BÓL

BALOGH DEZSŐ, TEISZLER PAL

A felső Maros menti tájnyelvi atlasz szerves folytatása a kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvtudományi tanszékének nyelvjáráskutató munkaközösségétől 1954-ben megkezdett Székely tájnyelvi atlasznak.¹ Az 1958-ig összegyűjtött anyag tanulmányozása alapján szükségesnek mutatkozott a székely és a mezőségi nyelvjárás közé beékelődő, a keleti között tulajdonképpen átmenetet képező felső marosszéki és nyáradmenti községek nyelvjárásának tanulmányozása. E munka végső célkitűzése egyrészt az, hogy megközelítő pontossággal kirajzolódjék a székely nyelvjárásra jellemző sajátosságok területi elhatárolódása, másrészt az, hogy egyre közelebb jussunk a tanszék távlati tudományos tervében a hazai magyar nyelvjárások anyagának összegyűjtésére vonatkozó előírás mielőbbi megvalósításához.² 1959 tavaszán ketten vállalkoztunk e munka elvégzésére.

A kijelölt területről nyelvjárási szempontból keveset tudtunk, mivel a szakirodalomban erre a vidékre vonatkozólag csak egy-két átfogóbb jellegű munkát találunk. Az itt-ott megjelent kisebb közlések mellett az egyetlen idevágó monografikus jellegű munka az Incefi Gézaé (*Abaája és vidékének nyelvjárása*, Bp., 1938).³ Ez azonban, mint a század eleji monográfiák általában, éppenséggel csak utal a nyelvjárás néhány fontos sajátosságára. Nem állott módunkban tehát az ilyen gyűjtéshez utbaigazításul szolgáló előtanulmányokat végezniük.

A gyűjtést 1959 nyarán kezdtük meg. A kiszállást a tanszék nyelvjáráskutató tevékenységében már hagyományossá vált előkészítő munka vezette be.

Mind a gyűjtés előkészítésében, mind magában a gyűjtésben meg a feldolgozás során hathatós segítséget kaptunk a munkálatokat irányító Márton Gyulától és Gálffy Mózes-től. A gyűjtés módja egységességének biztosítását célozta Gálffy Mózes részvétele a kiszállás első három napján.⁴

Az előkészítő munka során a lejegyzés egységesítése, a szakirodalom áttanulmányozása, a kutatópontok kijelölése, valamint a kérdőív összeállítása alkotta munkánk magvát. Elsődleges feladatunknak tekintettük tehát a lejegyzés minél nagyobb fokú egységességének a kialakítását. Ezt egyrészt a tanszéken szervezett, minden kiszállás előtt rendszeresen megtartott lejegyzési gyakorlatokon, másrészt a kettőnktől végzett szöveg-lehallgatásokon igyekeztünk elérni. A magnetofonszalagról lehallgatott nyelvjárási szövegeket különböző nyelvjáróterületekről válogattuk össze. A gyűjtésben a Deme

¹ L. erről: Gálffy Mózes—Márton Gyula, *A Bolyai egyetem magyar nyelvészeti tanszékének nyelvjáráskutató tevékenysége a Magyar Autonóm Tartományban*. A Kolozsvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei I. [1956], 253 kk.

² A Nyárad mentén 1961-ben kezdtük meg a gyűjtést, eddig 22 faluban jártunk kérdőívünkkel.

³ A vidék nyelvjárasi irodalmára vö. Lőrincze Lajos—Benkő Loránd, *Magyar nyelvjárasi bibliográfia*, Bp., 1951. 110—117.

⁴ Aldozatkész támogatásukért ezúton is köszönetet mondunk,

László tól kidolgozott és a magyar nyelvjáráskutatásban meghonosodott hangjelölést alkalmaztuk.

Mint már fentebb jeleztük, a vidék nyelvjárási sajátosságainak részletesebb megismerése nem állt módunkban. Éppen ezért a kutatópont-hálózat kijelölésében a mezőszégi nyelvjárással szomszédos falvak felvételét a helyszínen kellett eldönteniünk. Ily módon a néprajzi és nyelvészeti szempontból már teljesen mezőszégi terület széléig toltuk ki kutatási területünk határát.

Gálffy Mózes és Márton Gyula a gyergyói nyelvatlasz anyagának gyűjtése során 1958-ban Maroshévizig jutottak el. Ezért helyszíni munkánkat a Maros völgyén lefelé haladva, közvetlenül a Maroshéviz után következő falvakban kezdtük. 1959 nyarán Gödemesterházától (301) a kimondott Maros völgyében a Marosvásárhely közelében levő Nagyernyég (318) terjedő területen dolgoztunk. 17 faluban kérdőívünk teljes anyagát, egy faluban (Fickó, 306/a) az úgynevezett „150”-es kérdőívet kérdeztük ki, minthogy Magyaró (306) viszonylag fiatal kirajzása. Palotailván (302) csak példamondatos anyagot gyűjtöttünk, mert fafeldolgozó telep lévén, nincsen tősgyökeres bennszülött lakossága, az itt lakó magyar ajkúak nemrég költöztek be különböző vidékekről.

1960 nyarán a Marosnak a Régen és Marosvásárhely közötti szakaszától nyugatra fekvő területen folytattuk a gyűjtést. Ez alkalommal 19 faluban kérdeztük ki a kérdőív teljes anyagát, egy ponton (Marosszentanna, 330) a 150-es kérdőívvel dolgoztunk, mivel egybe van épülve a várossal, és a Marosvásárhelyhez tartozó Marosszentgyörgyön (320) már kikérdeztük a teljes kérdőívet. Felső Marosszéken tehát összesen 39 helységet kerestünk fel gyűjtőmunkánk során. E 39 kutatópontot magába foglaló terület, mint említettük, a Maros felső folyásán Gödemesterházával (301) kezdődik. Ettől egészen Régenig csak a közvetlen Maros menti falvakat öleli fel. Régentől északnyugatra három (Kistülpös, 310; Nagyfülpös, 311; Beresztelke, 309), délkeletre egy (Görgényüvegcsúr, 313) falut foglal magába. Régen és Marosvásárhely között a keleti határvonalat a Maros menti falvak, a nyugati határvonalat a Póka (323), a Szabéd (327) és a Mezőbánd (338) között meghúzható vonal alkotja.

Az említett kutatópontok mellett a mutatónyként közölt térképlapokra felkerült Maroshéviz (197) és Gyergyóhódos (189) is. E két faluban Gálffy Mózes és Márton Gyula gyűjtötte fel a kérdőív anyagát. Az innen gyűjtött adatok felvételével a nyelvjárási jelenségek területi elhatárolhatóságát szándékoztunk még inkább érzékelteni.⁵

Mivel a Maroshéviz (197) és Disznajó (304) közötti szakaszon a románlakta helységek között mindössze három olyan település van, amelyben laknak magyarok is, tanszékünk évek óta kialakult hagyományainak megfelelően a nyelvi kölcsönhatás tanulmányozása céljából a román falvakban is fogunk gyűjteni. Ez a tervünk vonatkozik természetesen az egész területre.

A kérdőív. Minthogy gyűjtésünk a Gálffy Mózes től és Márton Gyulától ismertetett székely nyelvjárási gyűjtésnek szerves részét alkotja, ezért a tőlük használt 438-ig sorszámozott és 724 adatot tartalmazó kiskérdőívet minden változtatás nélkül kérdeztük ki ezen a területen is.⁶ E területen azonban a székely nyelvjárásoktól egészen elütő hangtani sajátosságokkal találkozunk, ezért szükségesnek láttuk a kérdőívet kiegészíteni. Így került be a Teiszler Páltól 1957-ben a szamosháti tájnyelvi atlasz gyűjtéséhez összeállított *i-ző*, meg a Murádin László tól a mezőszégi gyűjtéshez elkészített *a-zó* rész. A zárt *i-zés* tanulmányozására a következő címszavakat vettük fel: *kér, kérnek, kértétek, kérjétek, kérjék, kérnél, kérnénk, kertész, pénzért, gombalyék, szedjék, elébe, köél, herél, cserél, ajándék, feledékeny, termény, feleség, végén, kévét, vér, béka, édes, jósvény, kemény, sörénye, beszél, húsvét, kövér, kövéret, kés, kést, földműves*. Az *a-zás* területi elterjedésének a felderítésére a következő címszavakkal egészült ki a kérdőív: *bot, botok, botot, mond, mondok, mondoi, csont, csontos, ott, rozs, dob, dobos, bor, boros, most, lop, lopott, sok, kolló, hosszú, bogár, borbély, vonat, vonatot, bosszant, bosszantom, gomba, gombát, szombat, szombaton, olvas, ol-*

⁵ Az adatok szíves rendelkezésünkre bocsátásáért köszönetet mondunk.

⁶ A kiskérdőív részletes ismertetését l. Gálffy Mózes—Márton Gyula, i. m. 259—263; ugyancsak tőlük: *Mutatóny „Csik és Gyergyó tájnyelvi atlaszá”-ból*, Nyírk. I, 70—71.

*vasok, bolha, bolhák, korom, kormot, bolond, bolondos, orvosság, bokor, bokrot, homlok, homlokon, korog, koporsó, szotyor, szotyrot, konkoly, vacsora, gyalog, gyalogos, abrosz, haszon, hasznos, katona, lapos, malom, szalonna, kacor, templom, tulok, hurok, unoka, kovács, dohány, kolkodácsol, város, álmos, patkol, patkolás, károsodik, károsodott, házasodik, házasodott, vásárol, lakodalom, harangoz, harangozó.*⁷ Megjegyezzük, hogy az *i*-zö részből a *gombalyék* nem bizonyult alkalmasnak, mivel sok helyütt *gombolyag* köznyelvi alakváltozatban él. Az *a*-zö részben levők közül a *bosszant* és a *vásárol* szóföldrajzi szempontból nem semleges, a *mond u*-zö alakú is lehet, a *kacor* szintén ilyen, a *tulok* nem mindenütt ismeretes, a *patkol, vasal* változatban is előfordul. Mindezek arra indítottak bennünket, hogy az *a*-zö részt menet közben lerövidítsük, s csak a könnyen kérdezhető és mindenhol ismert szavakat kérdeztük ki.

A *gyűjtés módja*. A helyszíni előkészítés során minden kutatóponton legelső teendők volt a községi néptanács meg az iskola igazgatóságának a felkeresése és munkánk céljával való megismeretése. Mind a néptanács, mind a tantestület részéről készséges támogatást kaptunk feladatunk zavartalan véghezviteléhez. Munkánkban a községi néptanács valamelyik alkalmazottja, nem egy esetben maga az elnök vagy a titkár, máskor pedig az iskolaigazgató vagy egy más tanszemélyzeti tag nyújtott segítséget.

Adatközlőinket mindig a helybeli születésű, a nyelvjárást jól beszélő és nem szegénylő idősebb, középiskolát nem végzett férfiak és nők közül válogattuk ki. Sikereült is minden kutatóponton a faluban született adatközlővel dolgoznunk, kivéve Palota-ilyt (302), mivel itt, mint fentebb mondtuk, frissen letelepedett lakosság él. Amennyiben a tájékozódás során kiderült, hogy a felkeresett adatközlő nem bizonyult megfelelőnek valamilyen szempontból, rövid beszélgetés és néhány címszó kikérdezése után, megköszönve szíveségét, más adatközlőt kerestünk. Ez rendszerint akkor történt meg, amikor a bennünket vezető tanító vagy néptanácsi tisztviselő nem értette meg világosan munkánk célját, és olyan adatközlőhöz vitt bennünket, aki sokat olvasott, világot látott ember. Ilyen esetben még egyszer elmondottuk, hogy milyen helybeli születésű lakosra van szükségünk, s néhány kérdést és rá kapható feleletet be is mutattunk neki kérdőívünkben. Megjegyezzük, hogy a mezőgazdaság szocializálása óta sokkal több és megfelelőbb forma kínálkozik, mint azelőtt. A kollektív gazdaság székházában vagy a gazdaságban nem egyszer egész embercsoport gyűlt körénk, megkönnyítve a legmegfelelőbb adatközlők kiválasztását.

A kérdőívben Gálffy Mózes⁷től és Márton Gyulától ismertetett módon mi is az 1—189-ig számozott részt férfi, a 189—380-ig terjedőt pedig női nyelvmestertől kérdeztük ki.⁸ A zöldségtermesztésre vonatkozó pótlást meg az *i*-zö részt a férfi, a kenderfeldolgozást meg az *a*-zást tartalmazó kiegészítő részt a női adatközlőtől gyűjtöttük fel. Ily módon minden faluban legkevesebb két lakostól kaptuk meg a feleleteket.

Adatközlőinket főleg az idősebb nemzedékből válogattuk ki, egyrészt azon megfontolás alapján, hogy inkább megőrizték a nyelvjárást sajátosságait, másrészt pedig a mezőgazdasági munka teljében könnyebben rendelkezésünkre állhattak.

A nyelvmesterek kor szerinti megoszlása a következő:

30 éven aluli:	3
30—40 év közötti:	5
40—60 év közötti:	17
60 éven felüli:	70

A kérdőíves gyűjtést minden alkalommal az adatközlővel való rövid beszélgetés előzte meg. Ennek során elmondottuk, kik vagyunk, miért jöttünk ide, és ismertettük munkánk célját. Erre a legtöbb adatközlő elmondotta, hogy ezen vagy azon a területen „milyen másképpen” beszélnek a magyar nyelvet, s legtöbbször valamilyen katonaelményét, más vidéken tett látogatását mesélte el. E rövid beszélgetés alapján már

⁷ A kérdőív e részére vö. Murádin László, *Mutatvány az „Aranyosszéki tájnyelvi atlasz”-ból*, NyLrK. II, 178.

⁸ Vö. Gálffy Mózes—Márton Gyula, *A Bolyai egyetem magyar nyelvészeti tanszékének nyelvjáráskutató tevékenysége a Magyar Autonóm Tartományban*. A Kolozsvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei I. [1956], 269.

eldönthettük, alkalmas-e adatközlőnek az illető vagy sem. A kérdéses során, nem ragaszkodva a kérdőívbeli sorrendhez, elsőként néhány szóföldrajzi és nyelvtani kérdést tettünk fel, és csak ezután térünk rá a hangtani kérdésekre is, mivel az adatközlők általában az első kérdéseknél mindenképpen a köznyelvi ejtésre törekedtek.

A kérdéses módjában *A Magyar Nyelvatlasz munkamódszerében* ismertetett eljárás-módokat követtük.⁹

Megjegyzések a térképlapokhoz. Mutatványunkba a kérdőívben szereplő címszavak megoszlási arányának megfelelően, 17 hangtani, 3 alaktani és 4 szóföldrajzi térképlapot vettünk fel. A nyelvjárási anyagnak a térképezési módjában a nyelvjárási szakirodalomban meg a tanszékünkön is leginkább meghonosodott adatbeírást használtuk. Emellett megpróbáltunk mind hangtani, mind alaktani, mind pedig szóföldrajzi jelenséget egy-két térképlapon pontszerű szemléltetéssel ábrázolni. E célra olyan címszavakat válogattunk ki, amelyek viszonylag kevés és egyszerű jellel szemléltethetők. Ugyancsak szemléltetéssel próbáltuk meg bemutatni egy térképlapon két hangtani, egy-egy térképlapon pedig két-két alaktani jelenség földrajzi elterjedését.

A térképezendő hangtani jelenségeket úgy válogattuk ki, hogy a már Incze finél vázolt (i.m. 6—17.) legfontosabb hangtani sajátosságok mindegyikét szemléltessük.

Térképeink között a vidék egyik legjellegzetesebb sajátosságára, az *a*-zásra egyaránt szerepel egytagú és többtagú hangsúlyos meg hangsúlytalan, *a* nélküli és *a*-t tartalmazó szó. Adatainkból világosan kitűnik, hogy a székely és a mezősségi nyelvjárás-terület közötti átmeneti sávban az *a*-zás Ratosnyán (303) jelentkezik. Mindössze egyetlen adatunkban (*mogyoró* 1. sz. térkép) terjed át a jelenség egészen Gyergyó északi részébe. Ez, és még jónéhány adatunk azt mutatja, hogy bár a hangtani jelenségek nincsenek meghatározott szóhoz kötve (a jelenségek helyzetbeliek és megterheltségiek), mégis nem egy eset arra enged következtetni, hogy ugyanaz a hangtani sajátosság azonos hangtani szerkezetű szavakban falvanként különbözőképpen jelentkezik (l. pl. a *katona* és a *szalonna* 22. sz. térképlapját). A *magyaró* ejtésváltozat átterjedését az *a*-zás határan túlra minden bizonnyal ezzel magyarázhatjuk, hogy éppen a székely nyelvjárás-területhez közel fekvő részen van Magyaró nevű falú, másrészt pedig a *krumli* névnek az *o*-ész vidéken elterjedt *magyaró* változata is befolyásolhatta a jelenségnek e szóval való terjedését. Az *a*-zásra vonatkozó adataink meg a mutatványban közölt térképlapjaink független és asszociatív helyzetben egyaránt az *o*-s alakokkal változható teljes fokú *a*-zást tükröznek. (Vö.: a *csont*, *katona*, *szalonna*, *szomszédok* térképlapjai.) Hogy mikor jelentkezik egy bizonyos helyzetben az *a*-zás, szavanként és egyenként változik. Ennek ellenére mégis megfigyelhető bizonyos főrvényszerűség, mégpedig az, hogy az *a*-zás többnyire többtagú szavak hangsúlytalan szótagjában, ezek közül is az *a*-t tartalmazókban a leggyakoribb.

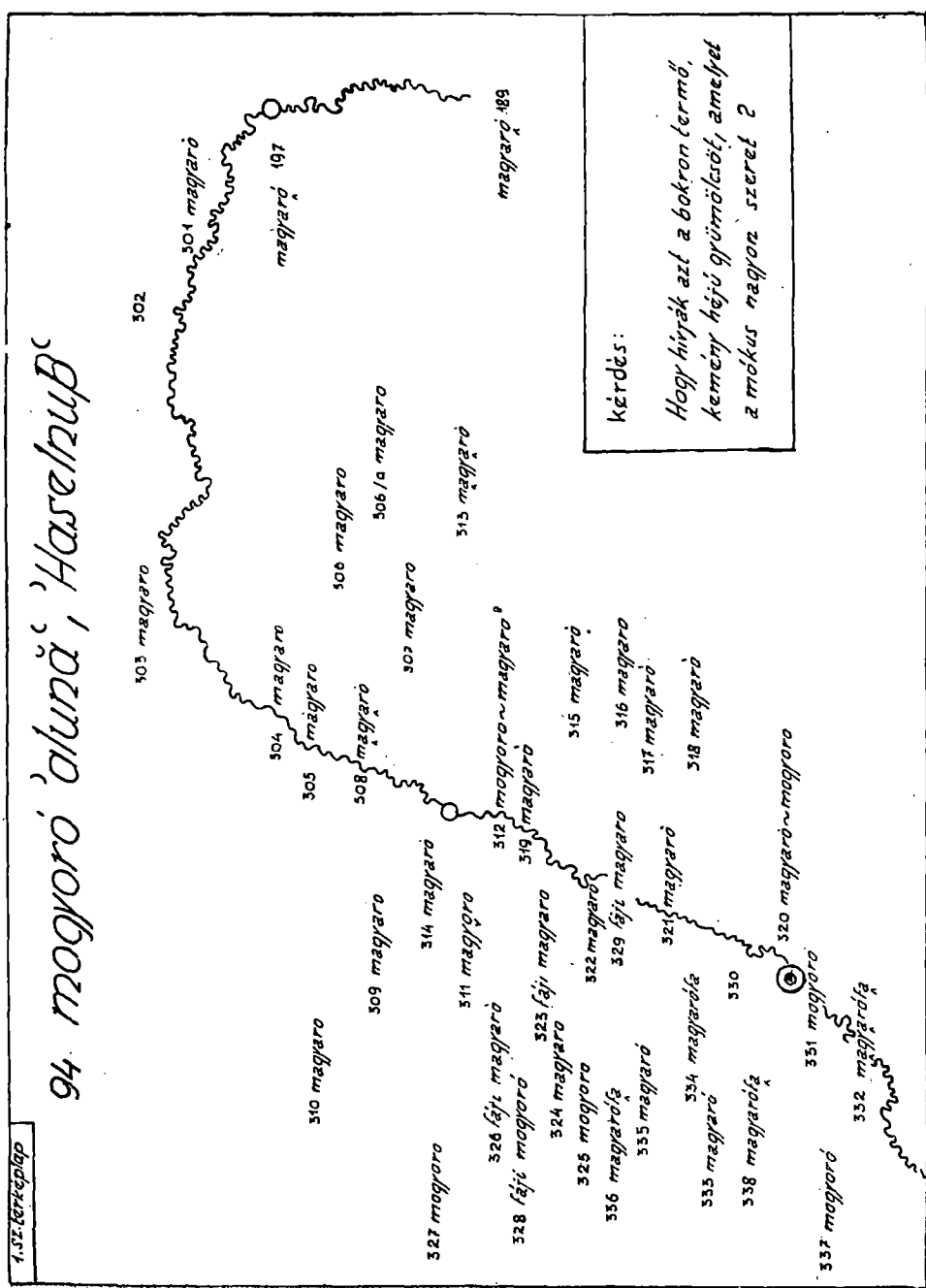
Az *i*-zés sokkal kevésbé elterjedt és kisebb erősségű sajátossága a vidéknek, mint az *a*-zás. Elszórtan mind az egytagú szavakban, mind a többtagúak hangsúlyos és hangsúlytalan szótagjában, mind szuffixumokban és szuffixumok előtt fordul elő *i*-zés. Ennek ellenére ugyanúgy, mint az *a*-zás esetében, a jelenség is a köznyelvi formával bármikor váltakozhatik, s adataink többségében éppenséggel *e*-s alakok szerepelnek. A hangsúlyos és a hangsúlytalan helyzetbeli szórványos *i*-zés rendszerszerűben két göcön jelentkezik: a Régentől északkeletre levő Disznajó (304) közvetlen környékén, meg a Régen és Marosvásárhely között fekvő Marossárvatakon (319) és a körnevező falvakban. Jól kiviláglik ez a *négy* (3. sz. térkép), *csépelni* (4. sz. térkép), *földműves* (6. sz. térkép) és a *szomszédok* (2. sz. térkép) címszavakat ábrázoló térképlapokból. Mindössze a szuffixumok előtt álló köznyelvi *é* birtokos személyragot találjuk meg a mondhatni már köznyelvi esedett *i*-s változatban (l. a *kebelébe* 5. sz. térképlapját).

Az *e*-zés még ma is elég elevenen él *e**, igen gyakran *é* változatban, máskor viszont *ö*-n keresztül közeledik a köznyelvi eljtésformához. Ezt szemlélteti az *ökrük* (12. sz. térkép), *ökrötök* (13. sz. térkép), *öröltök* (14. sz. térkép) térképlapja.

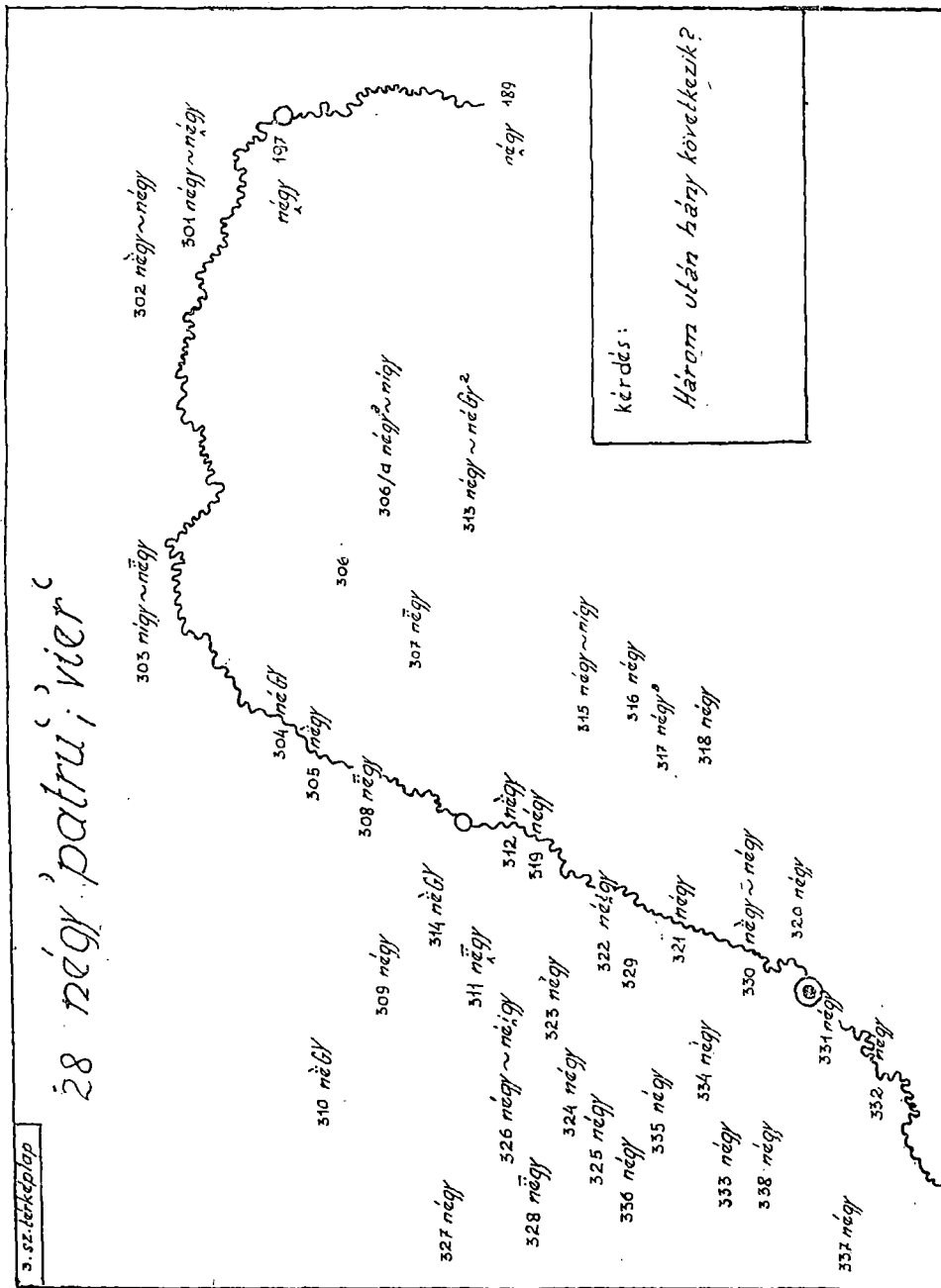
A székely nyelvjárásra jellemző *é* és *e* többnyire csak az említett nyelvjárással közvetlenül határos falvakban fordul elő. Az *e* fonéma e két változata a terület egészen

⁹ Vö. Lőrincze Lajos, *A Magyar Nyelvatlasz anyaggyűjtésének módszere*. Megjelent a Bárczi Gézától szerkesztett: *A Magyar Nyelvatlasz munkamódszere* című kötetben Bp., 1955. 146—156 l.

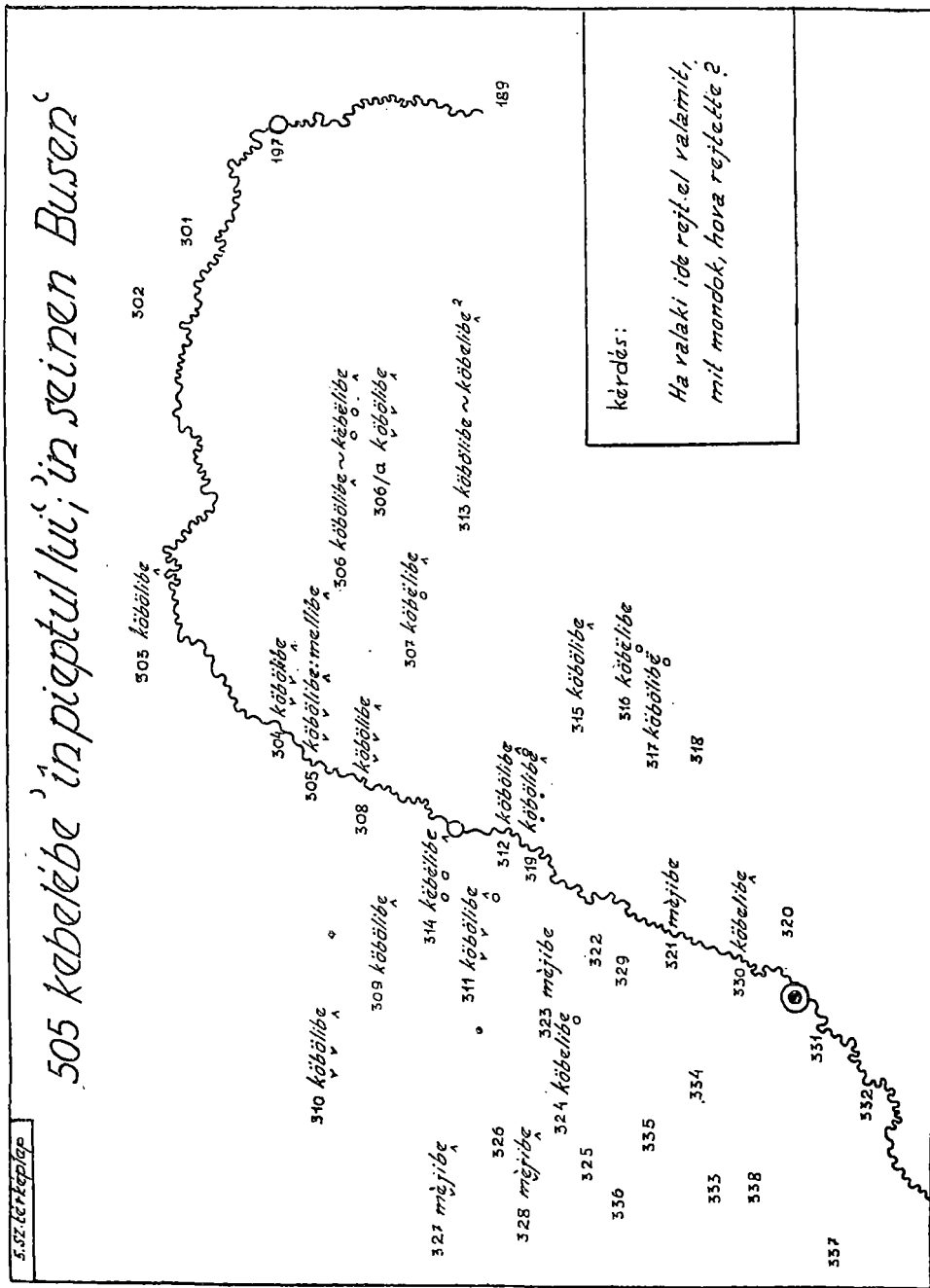
* A diakritikus jelek nyomdatechnikai okokból elmaradnak.

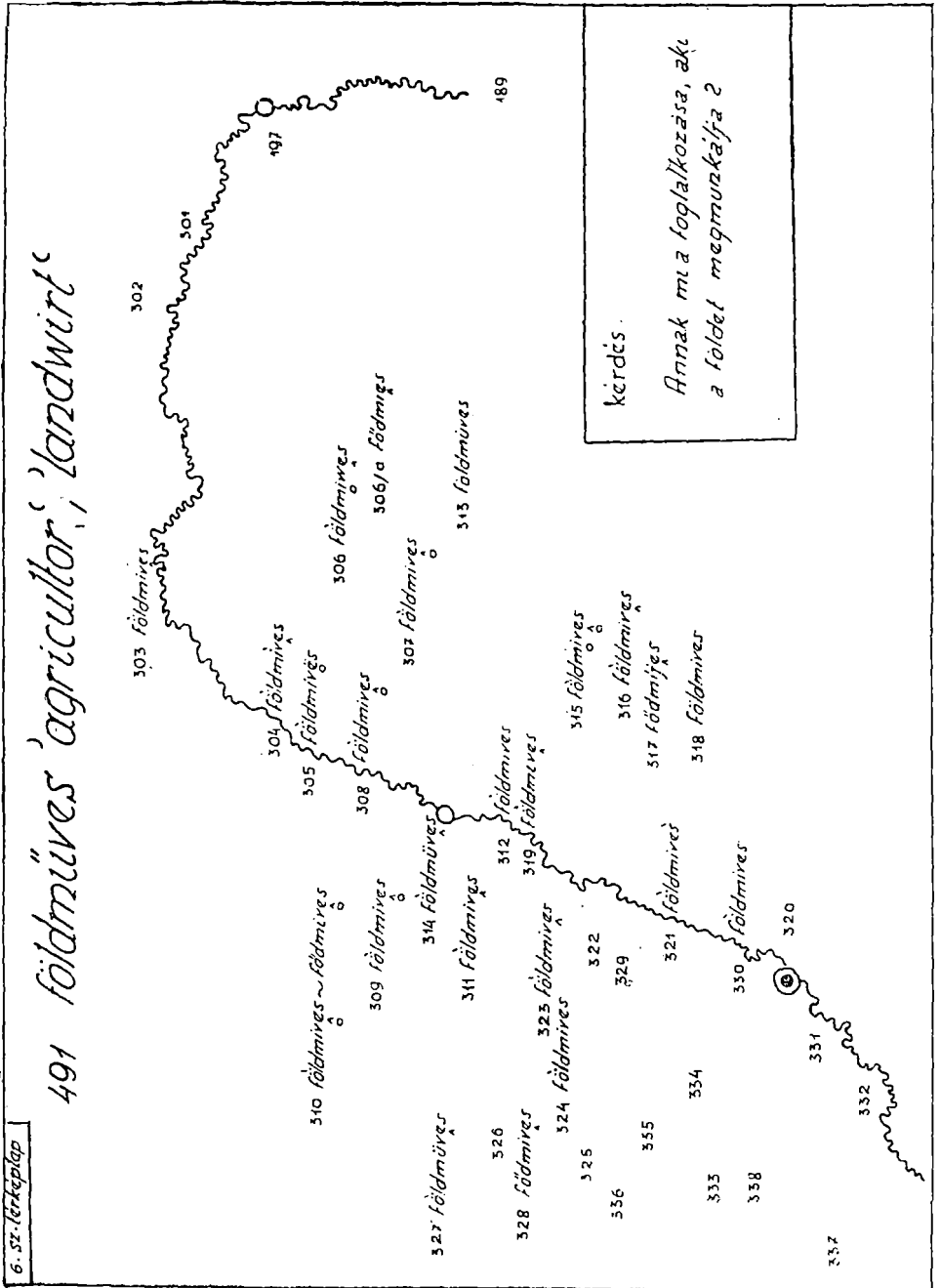

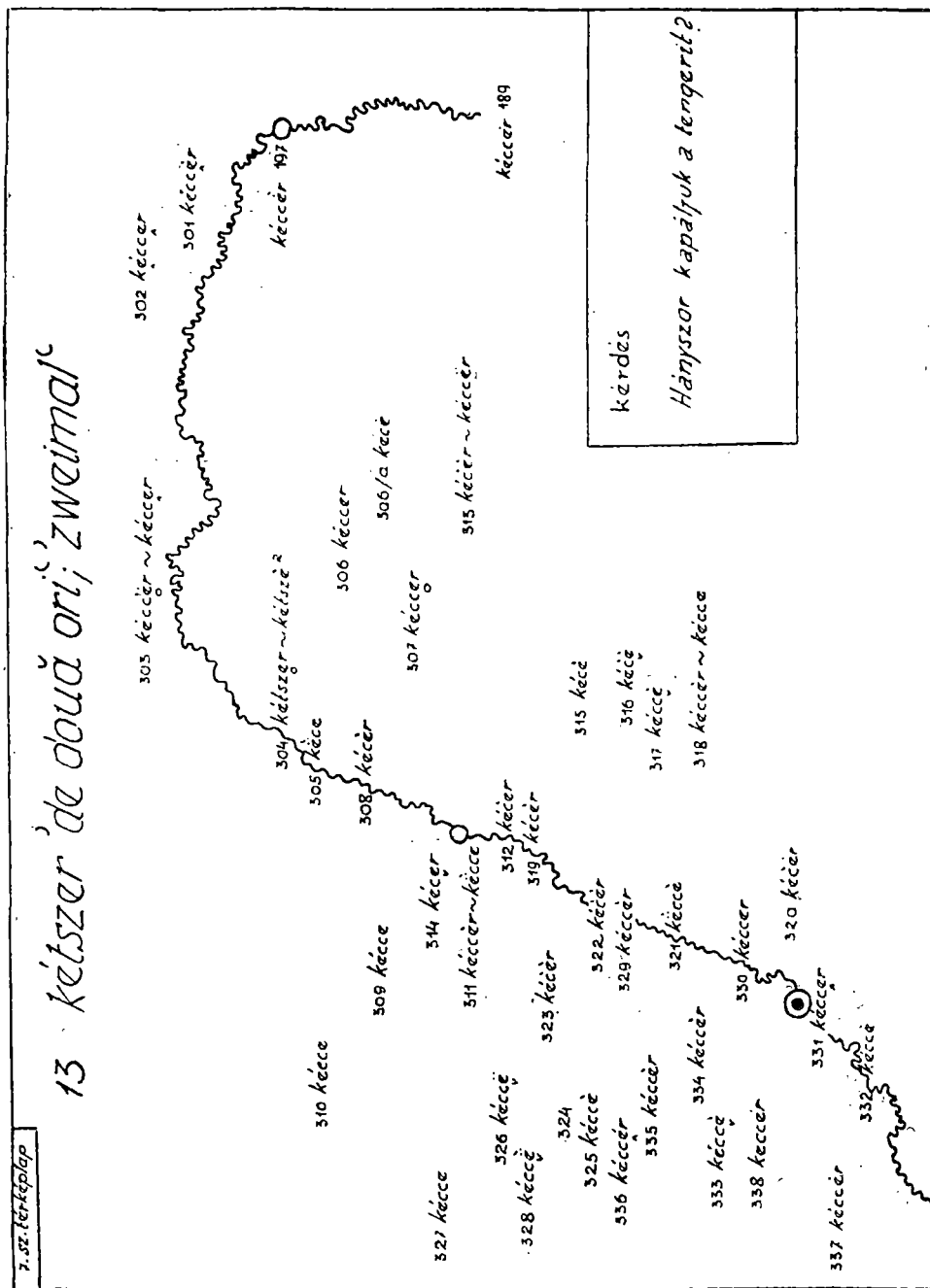

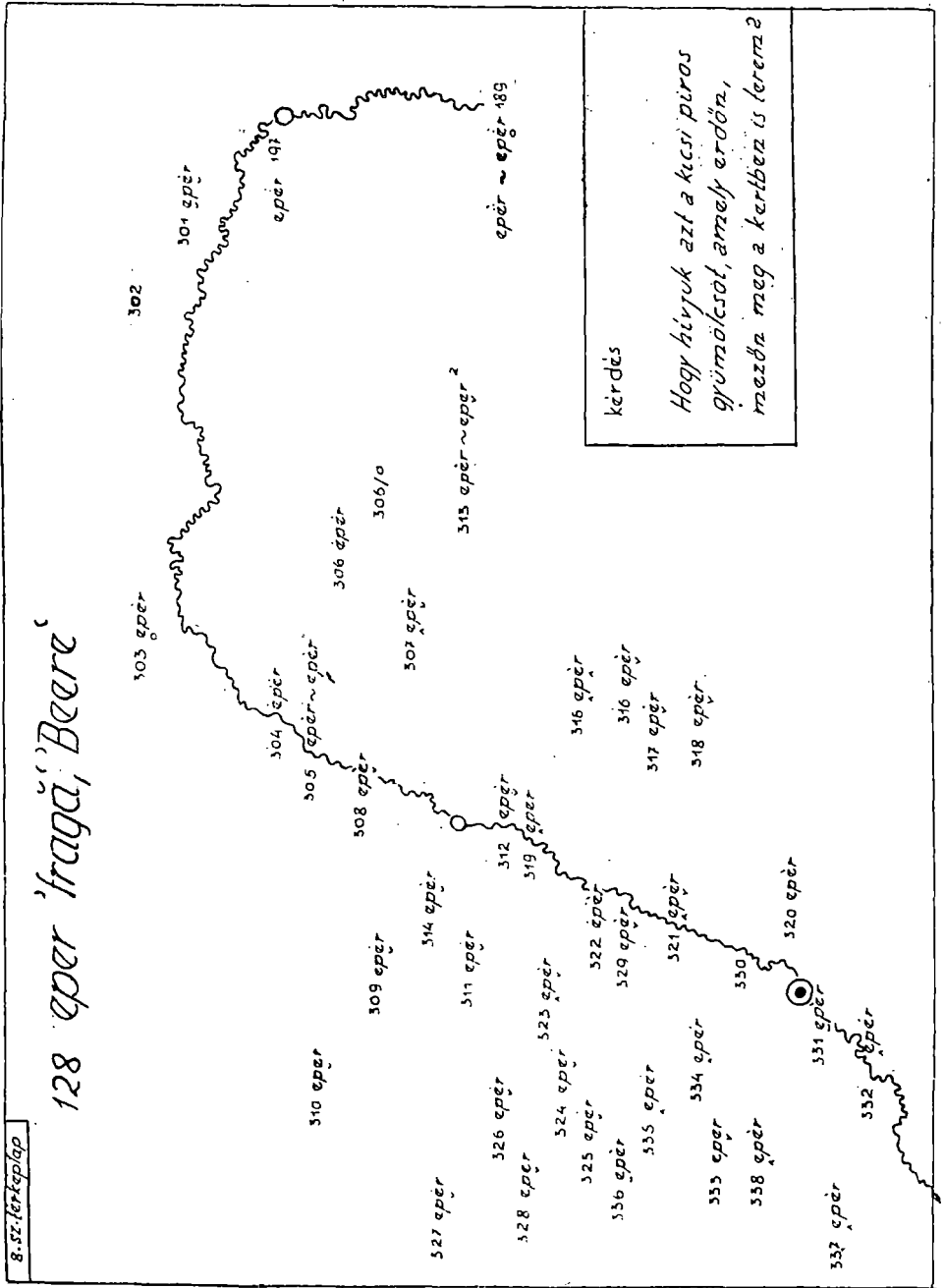

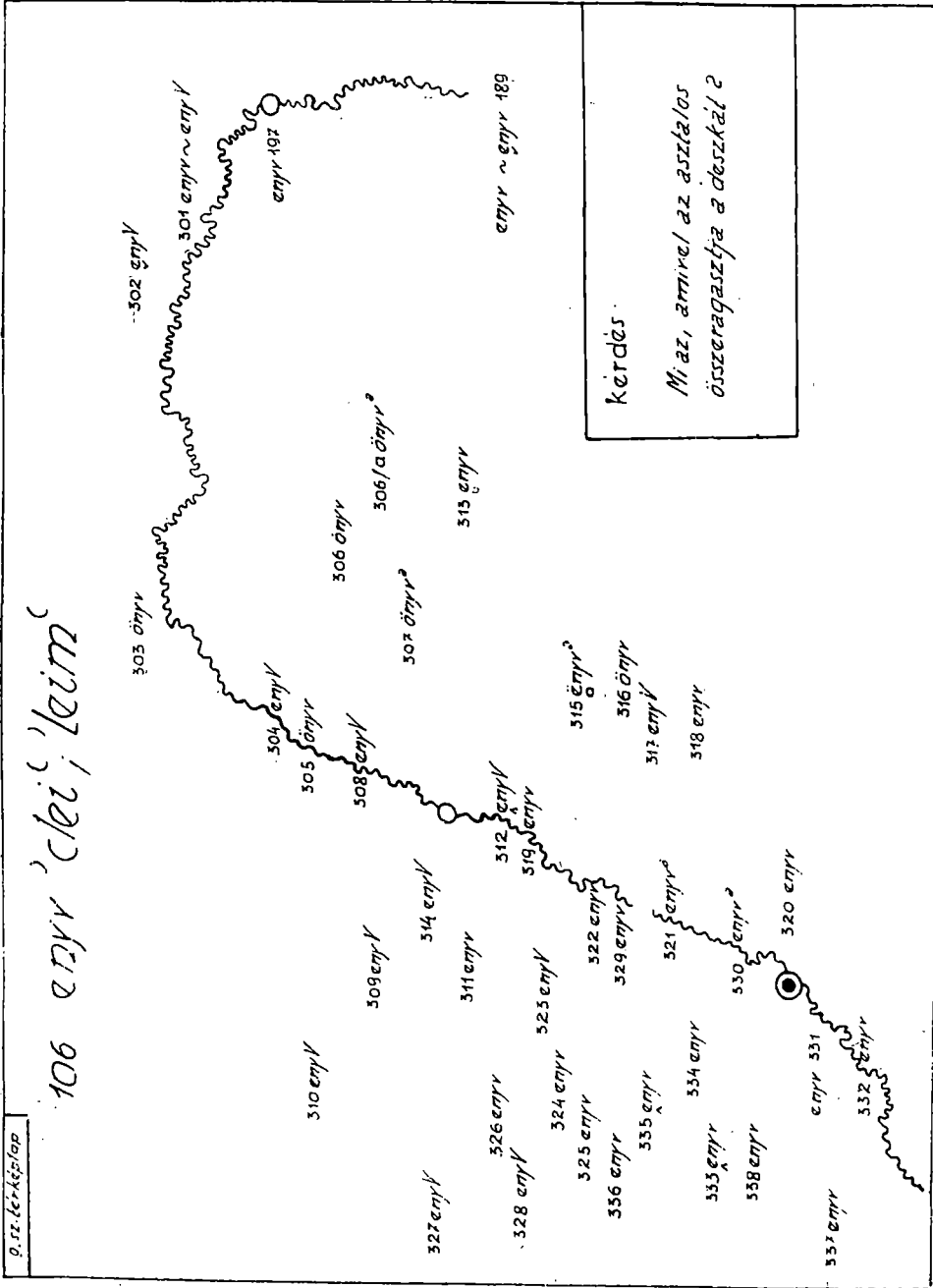

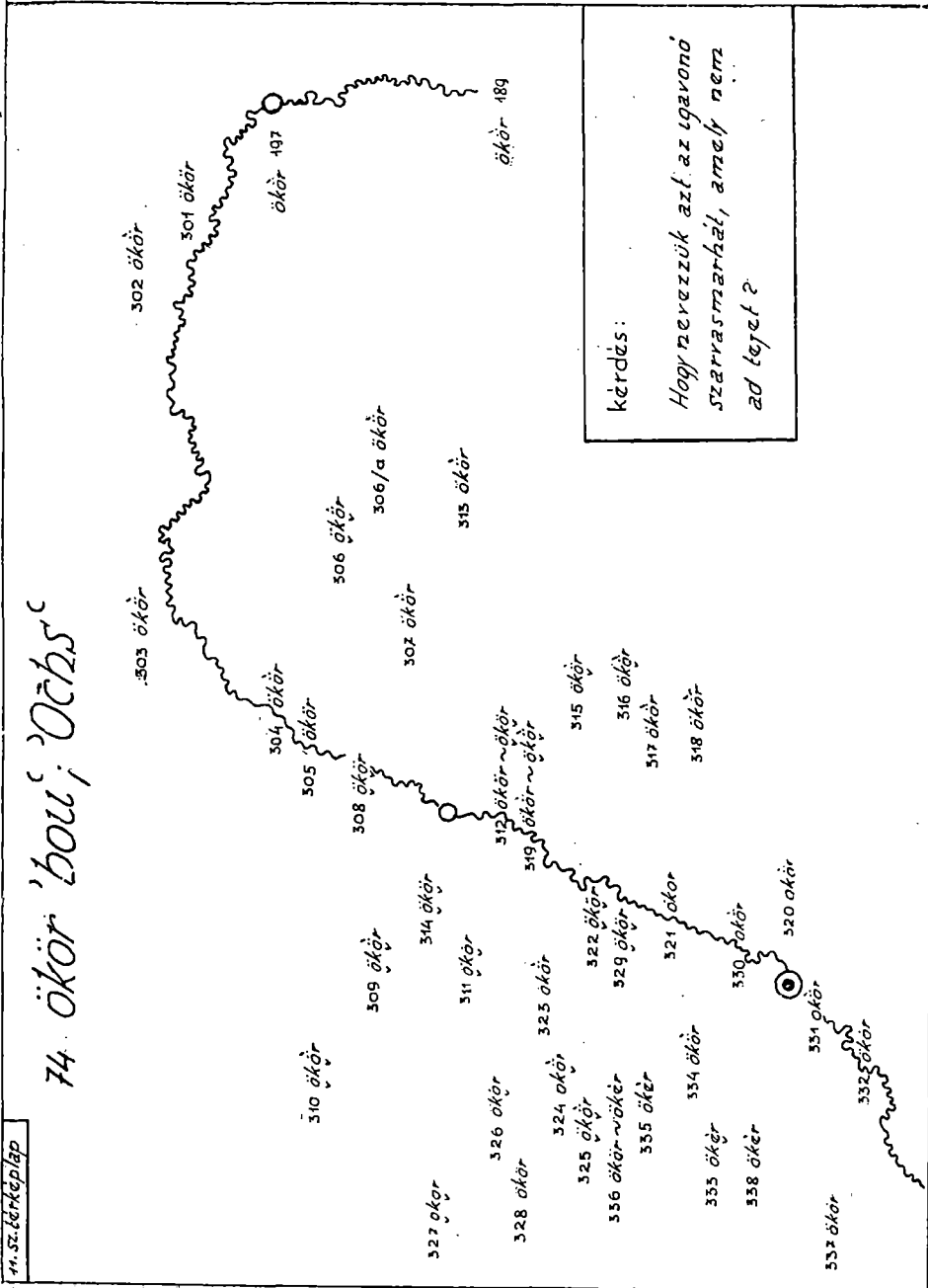

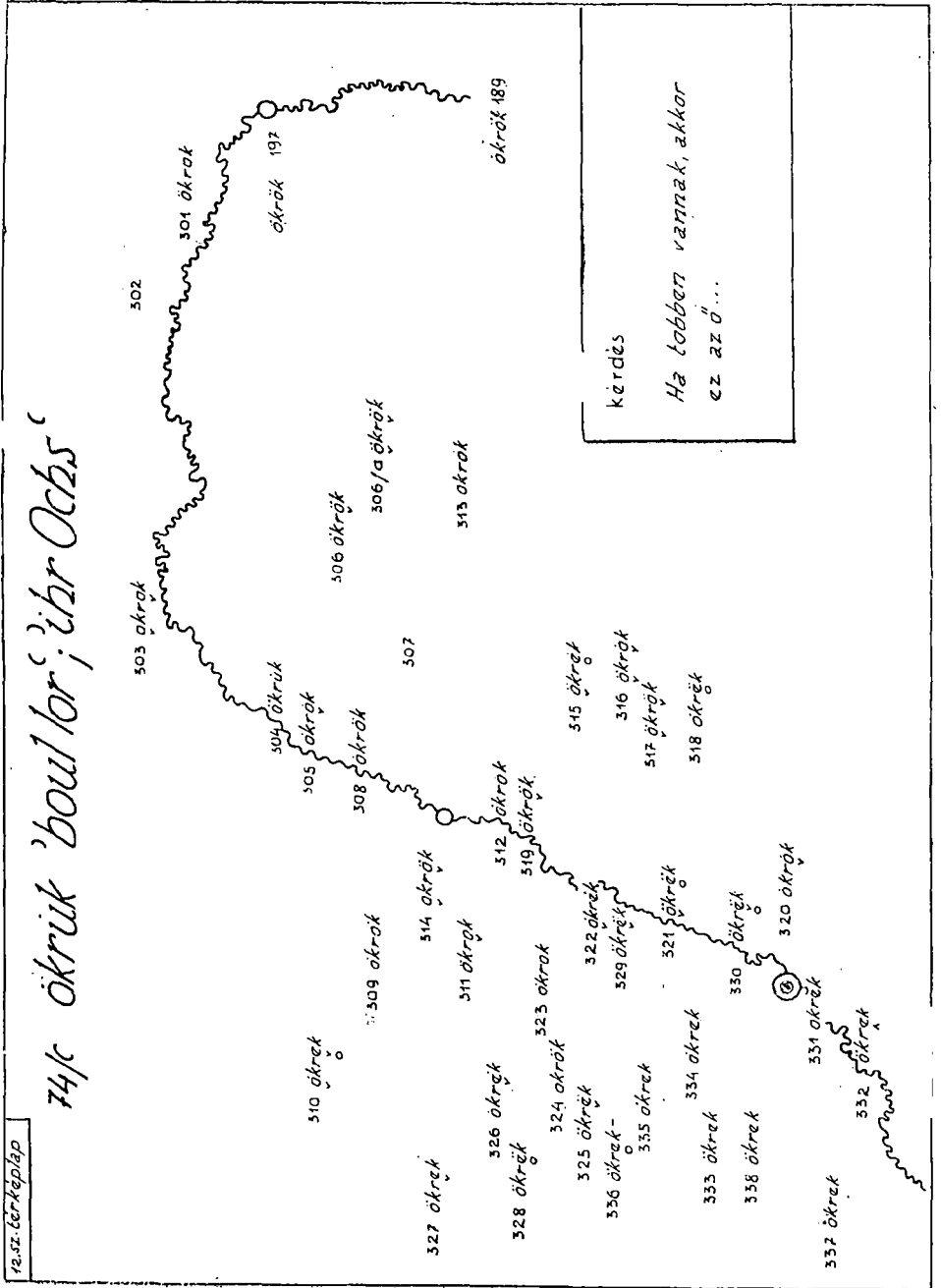

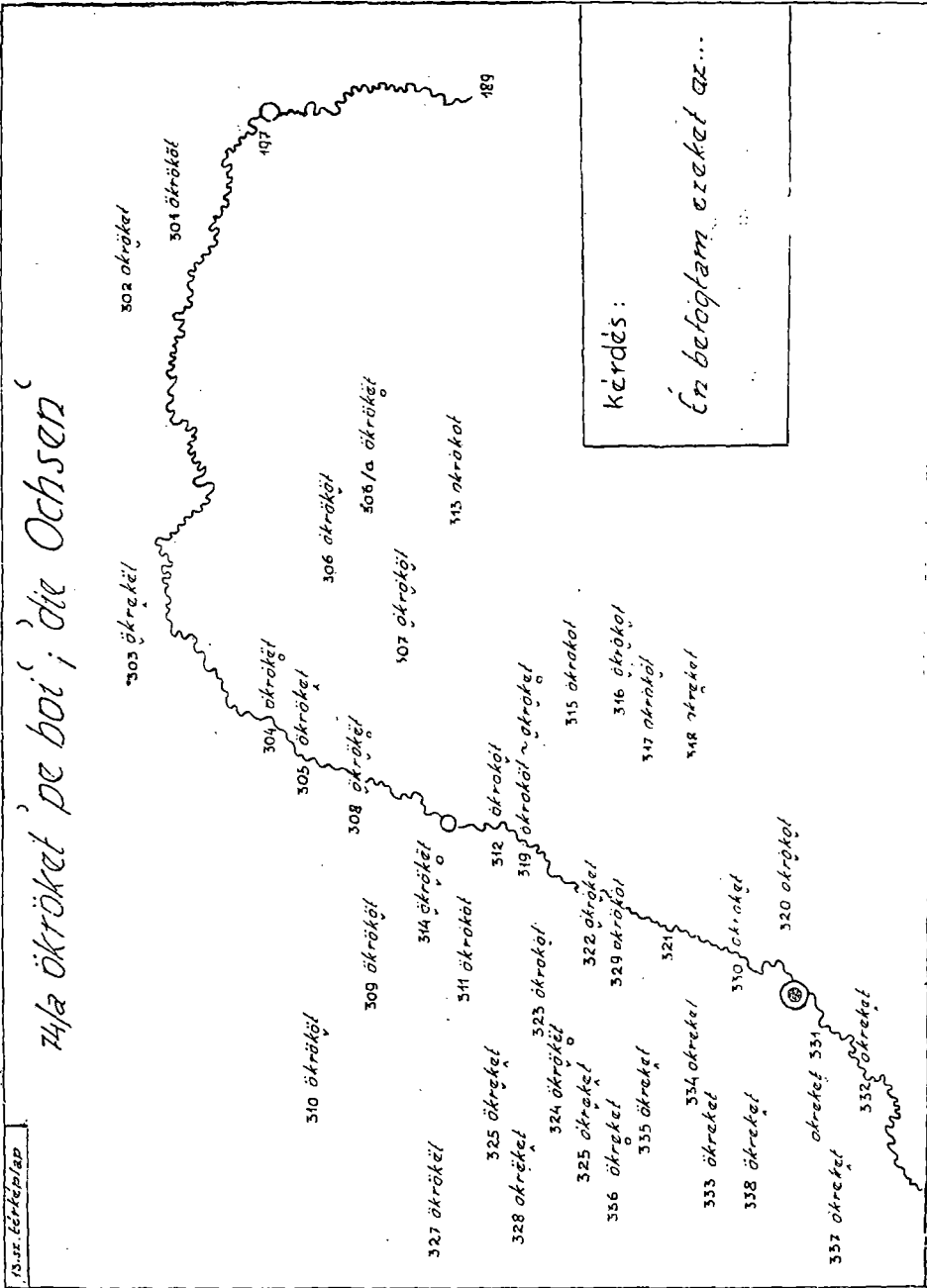

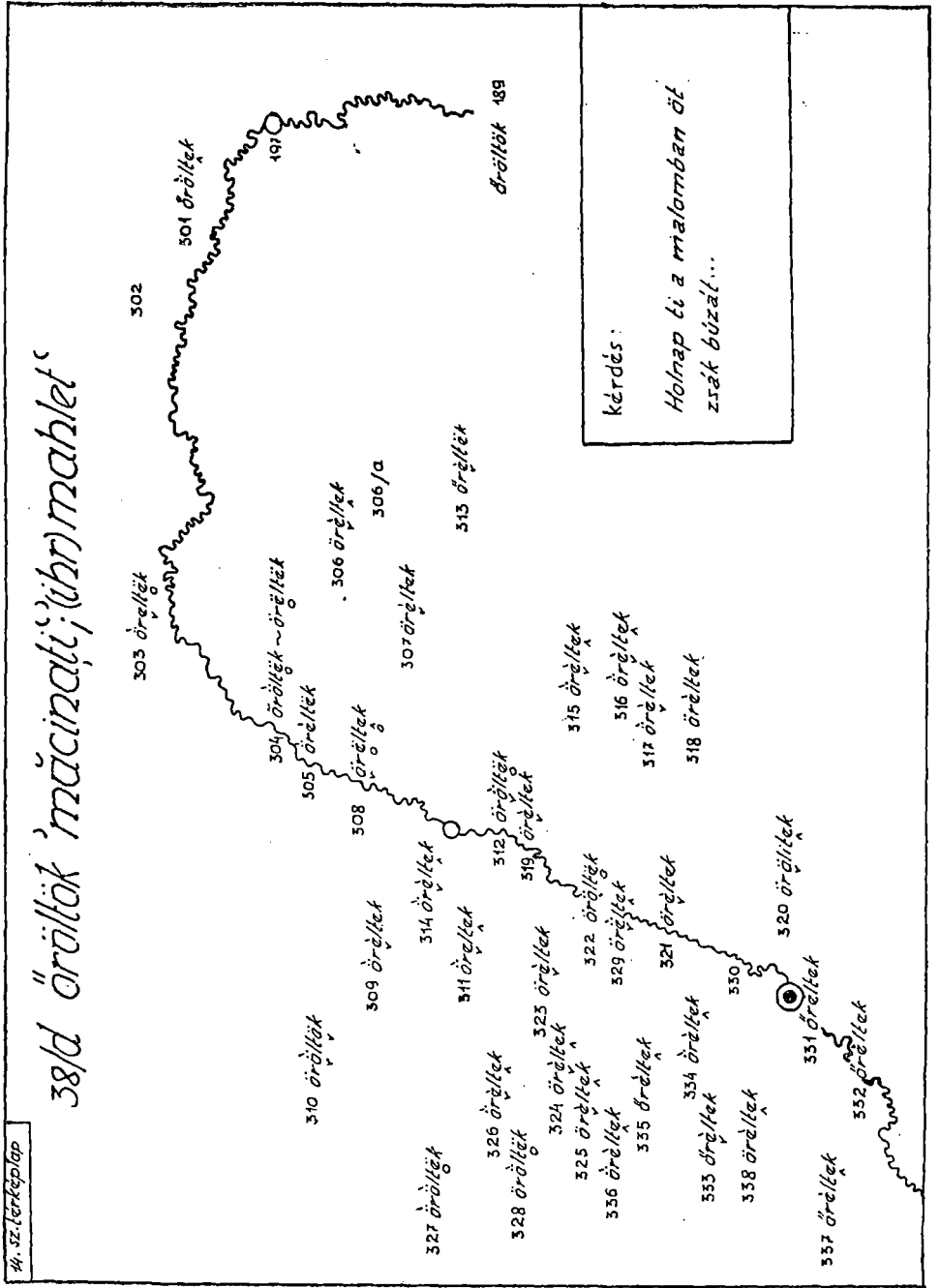

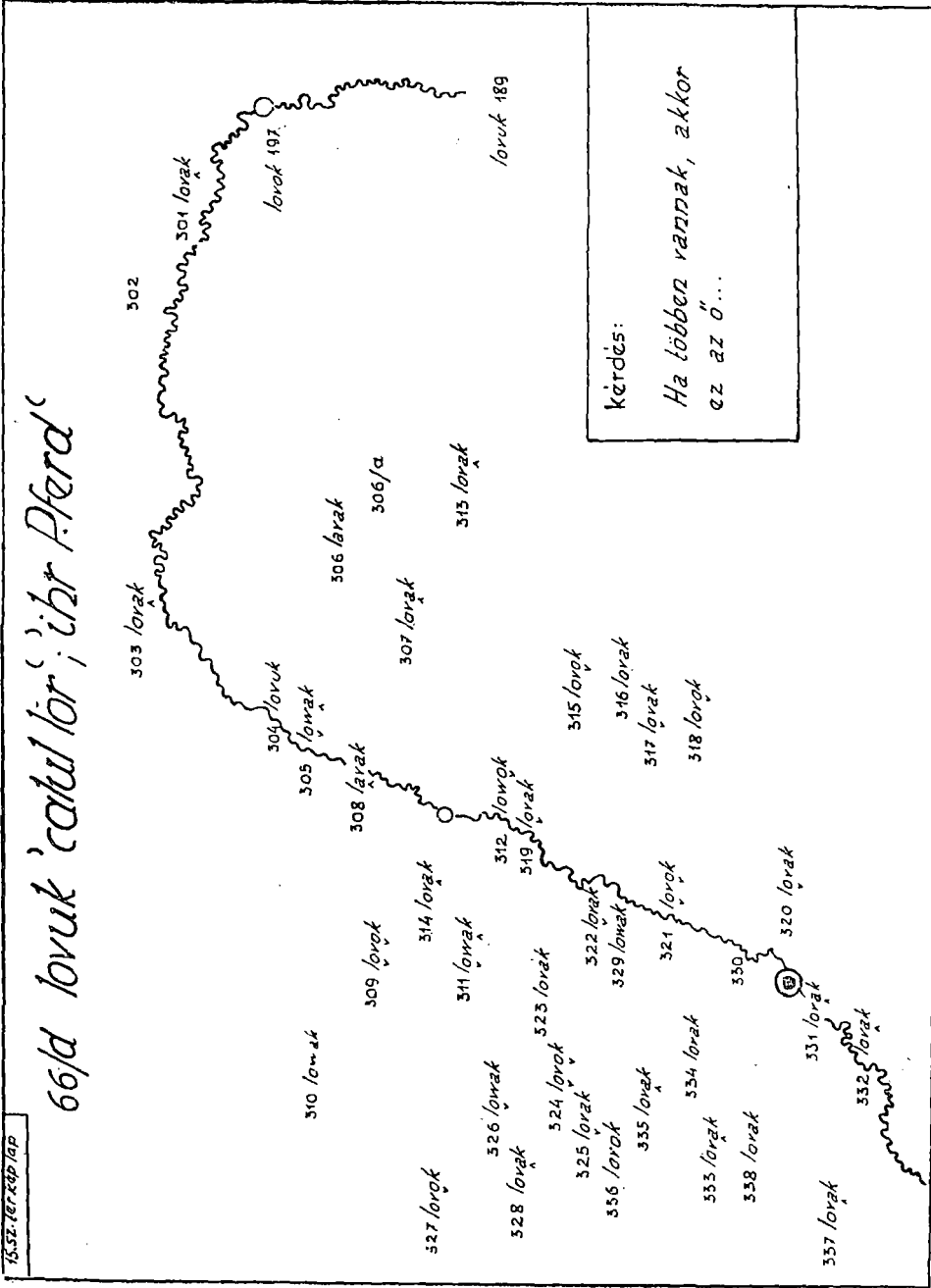

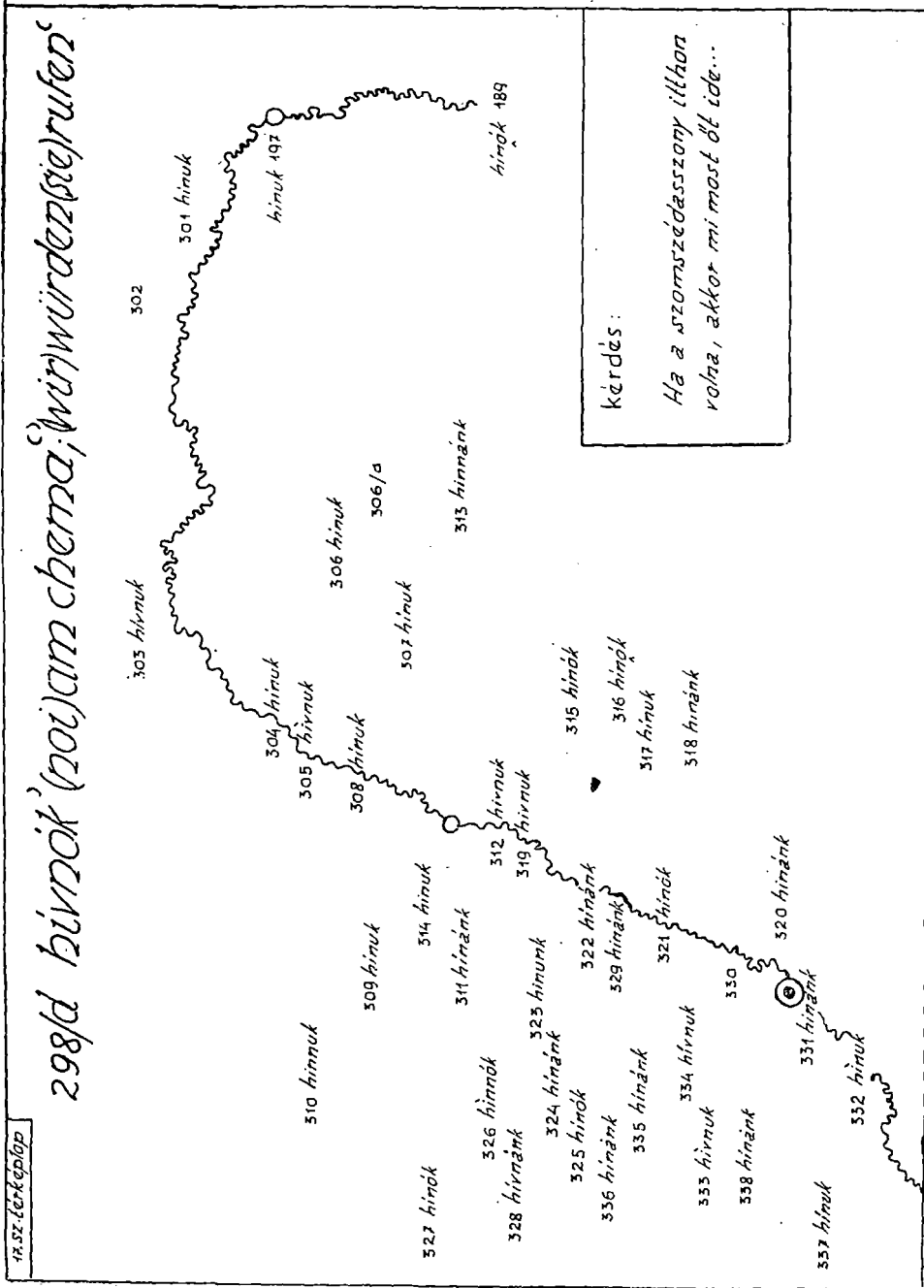

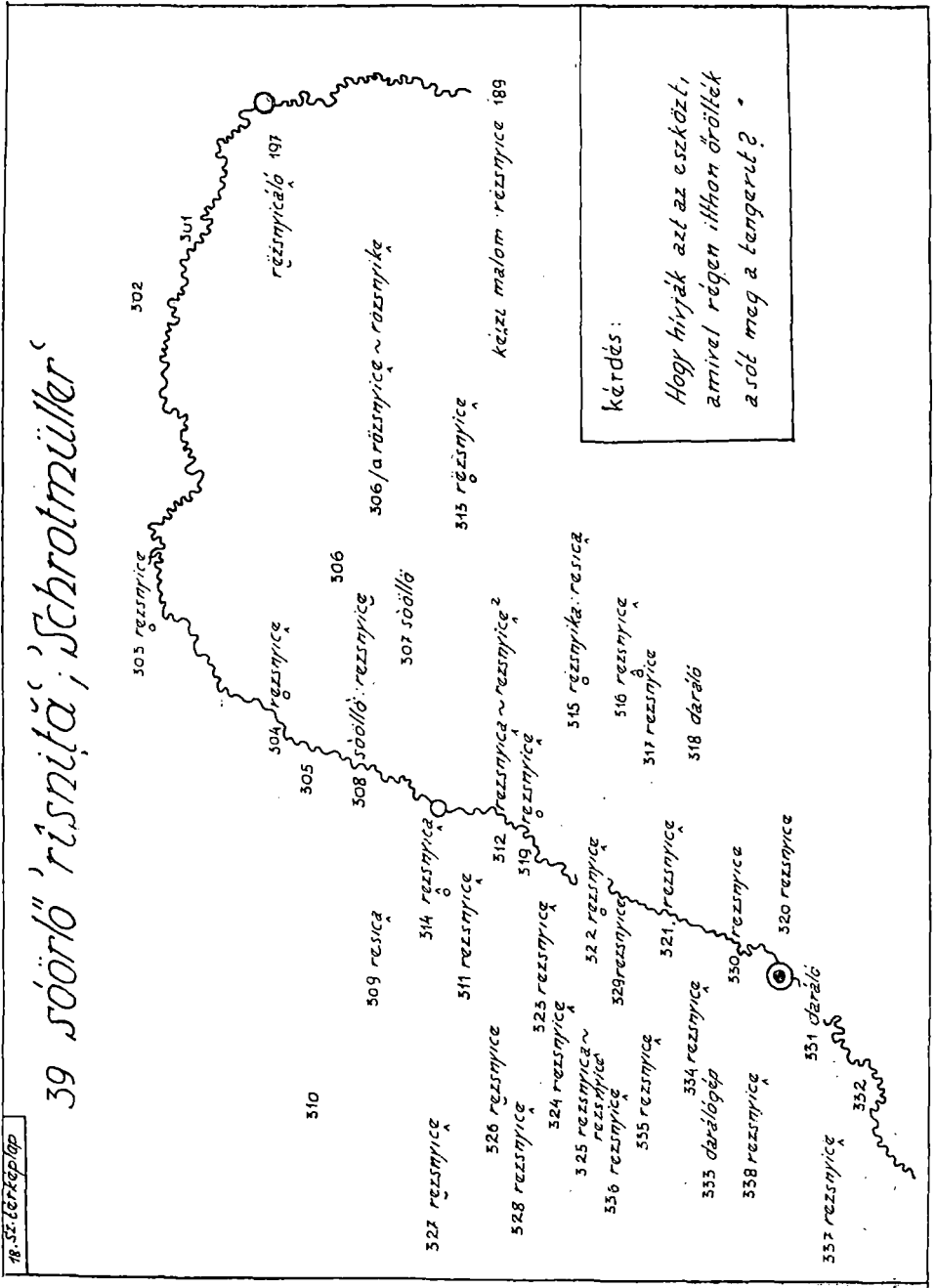

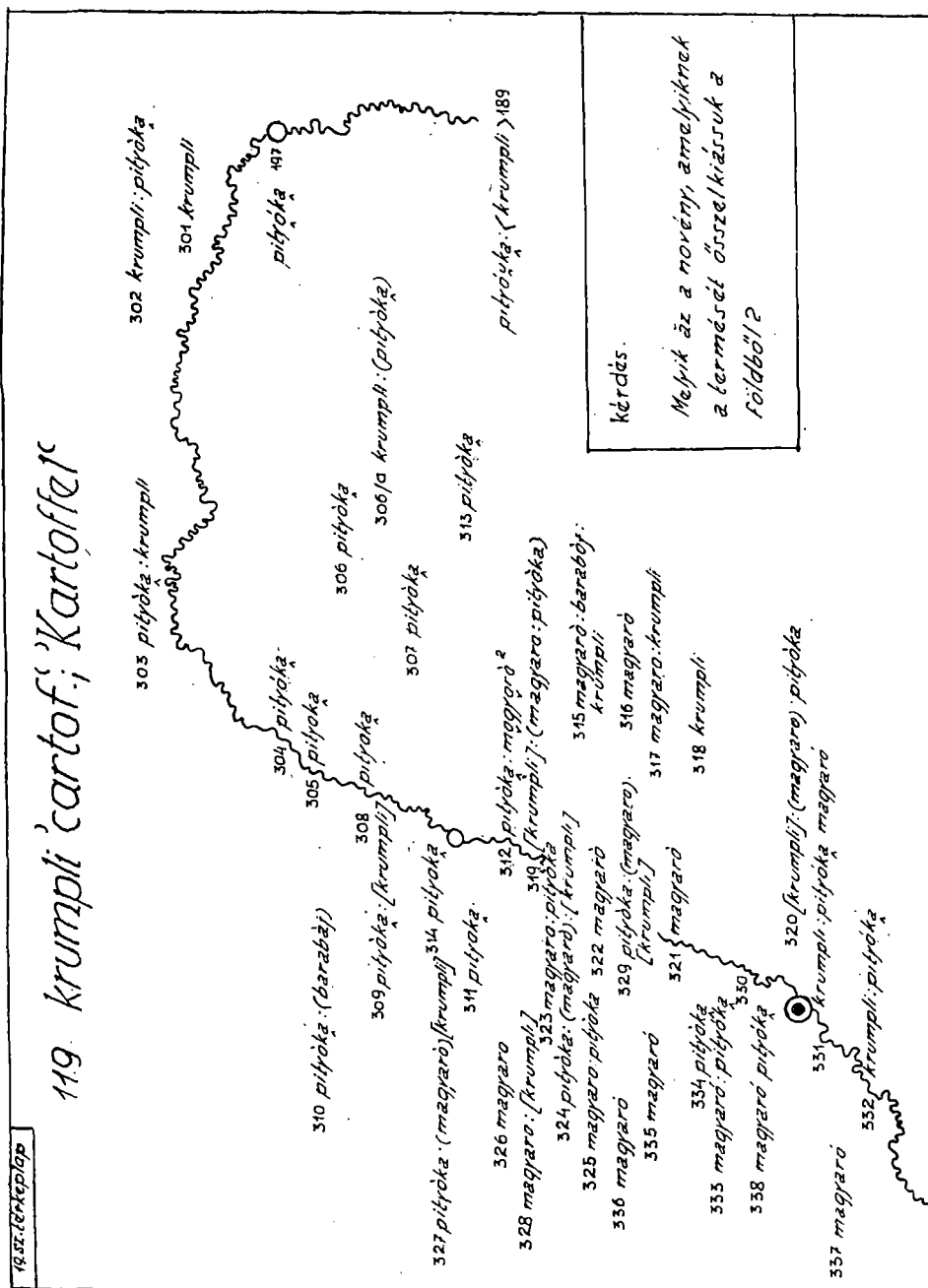

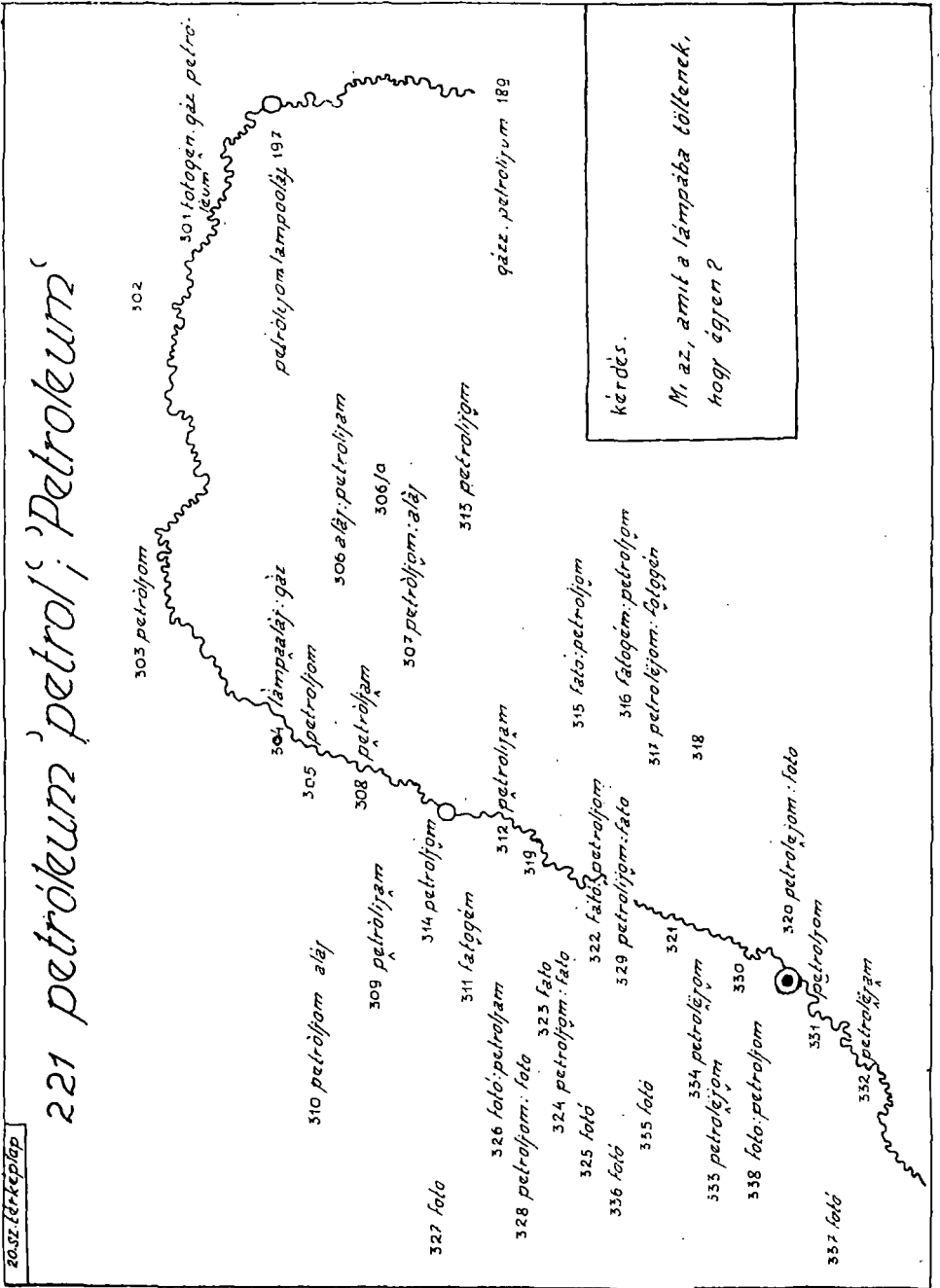

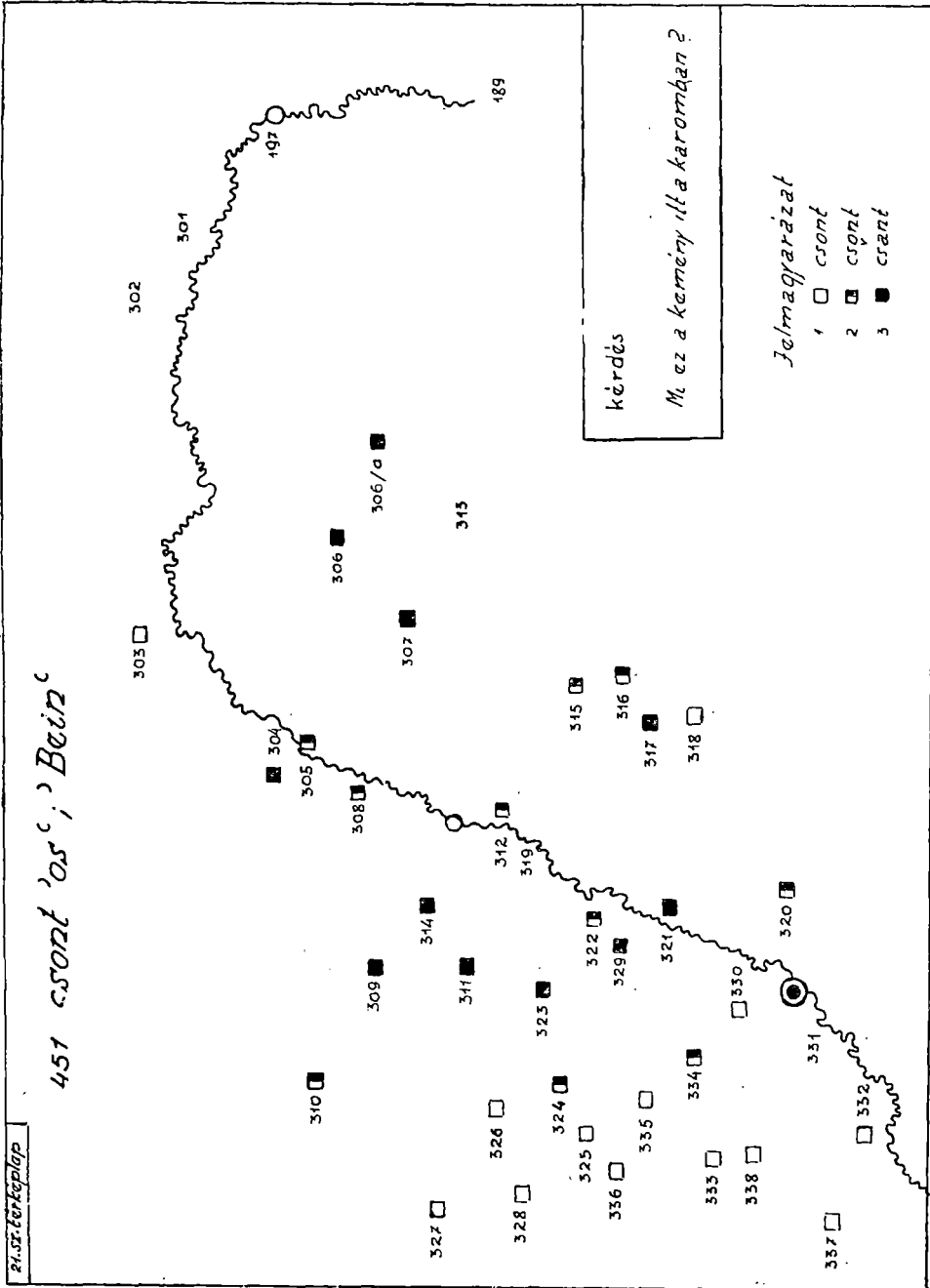

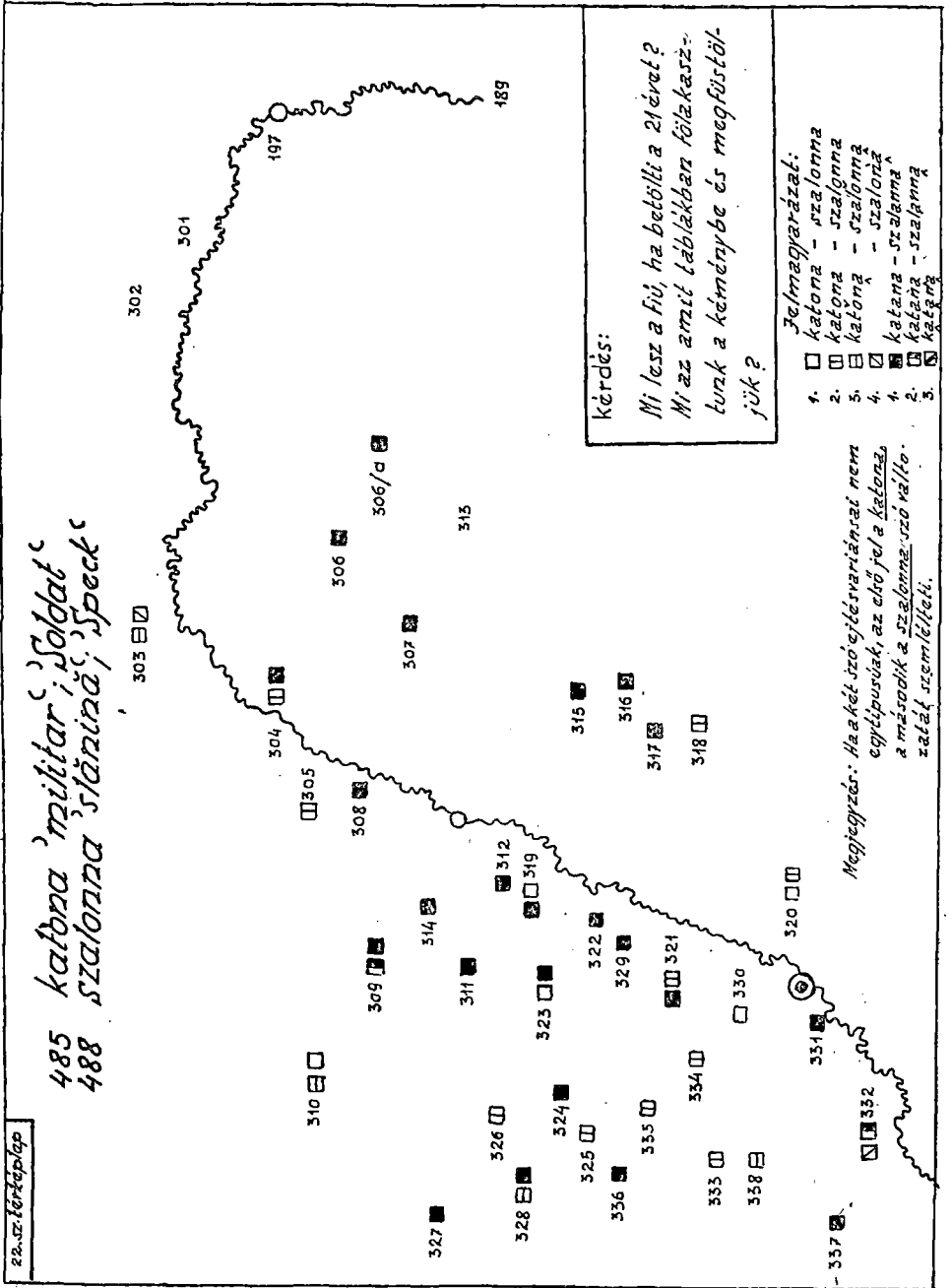

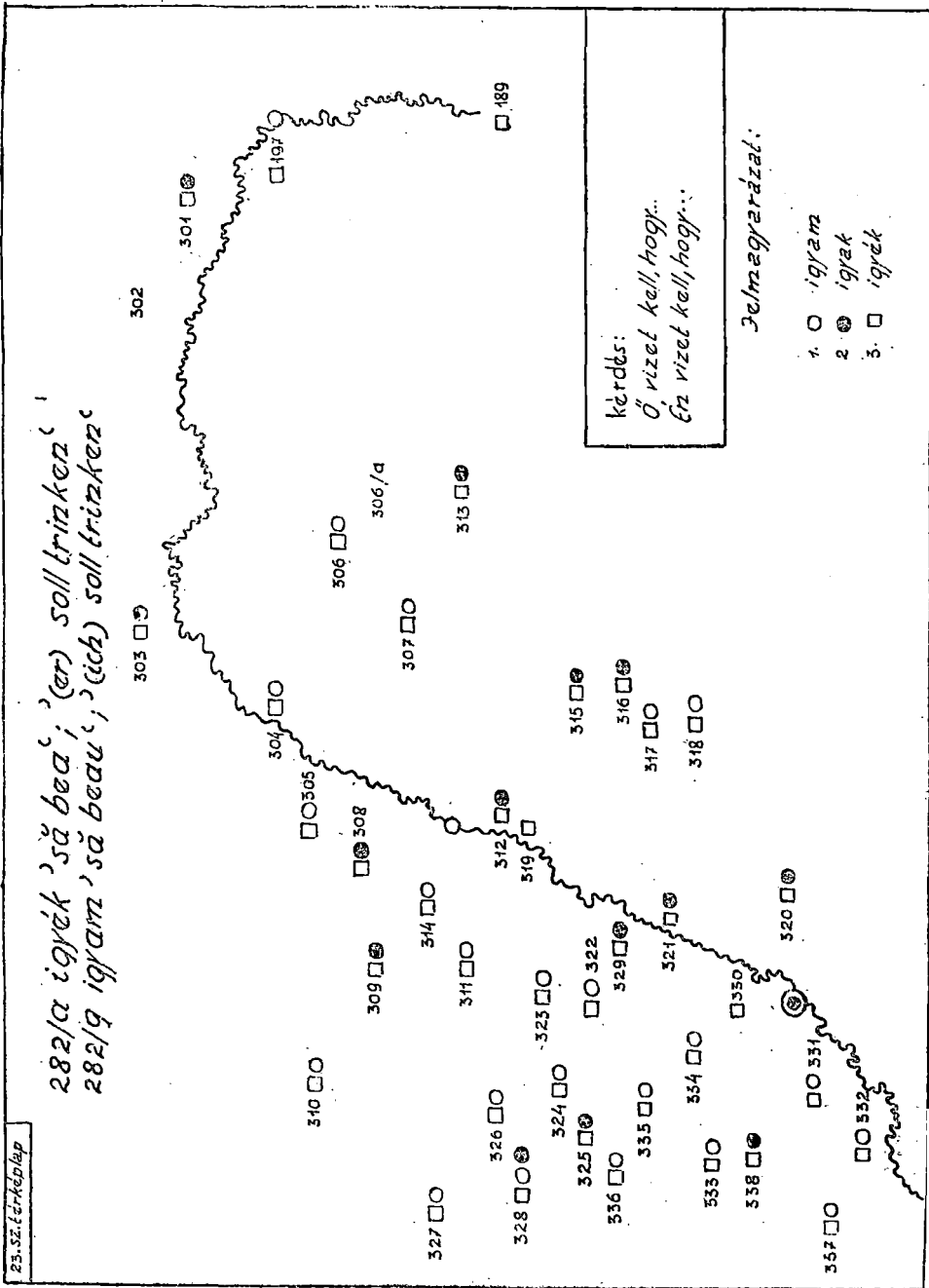

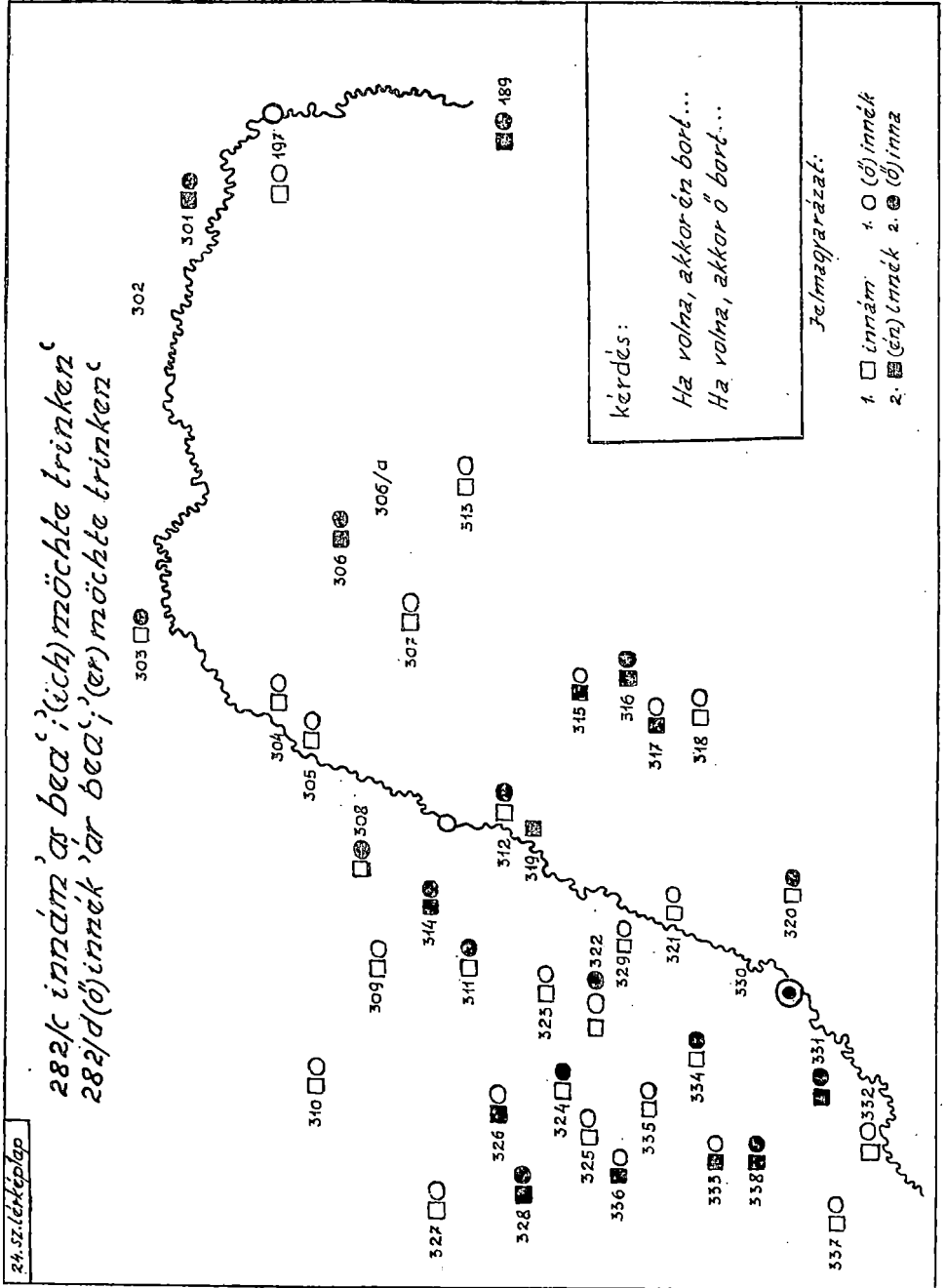

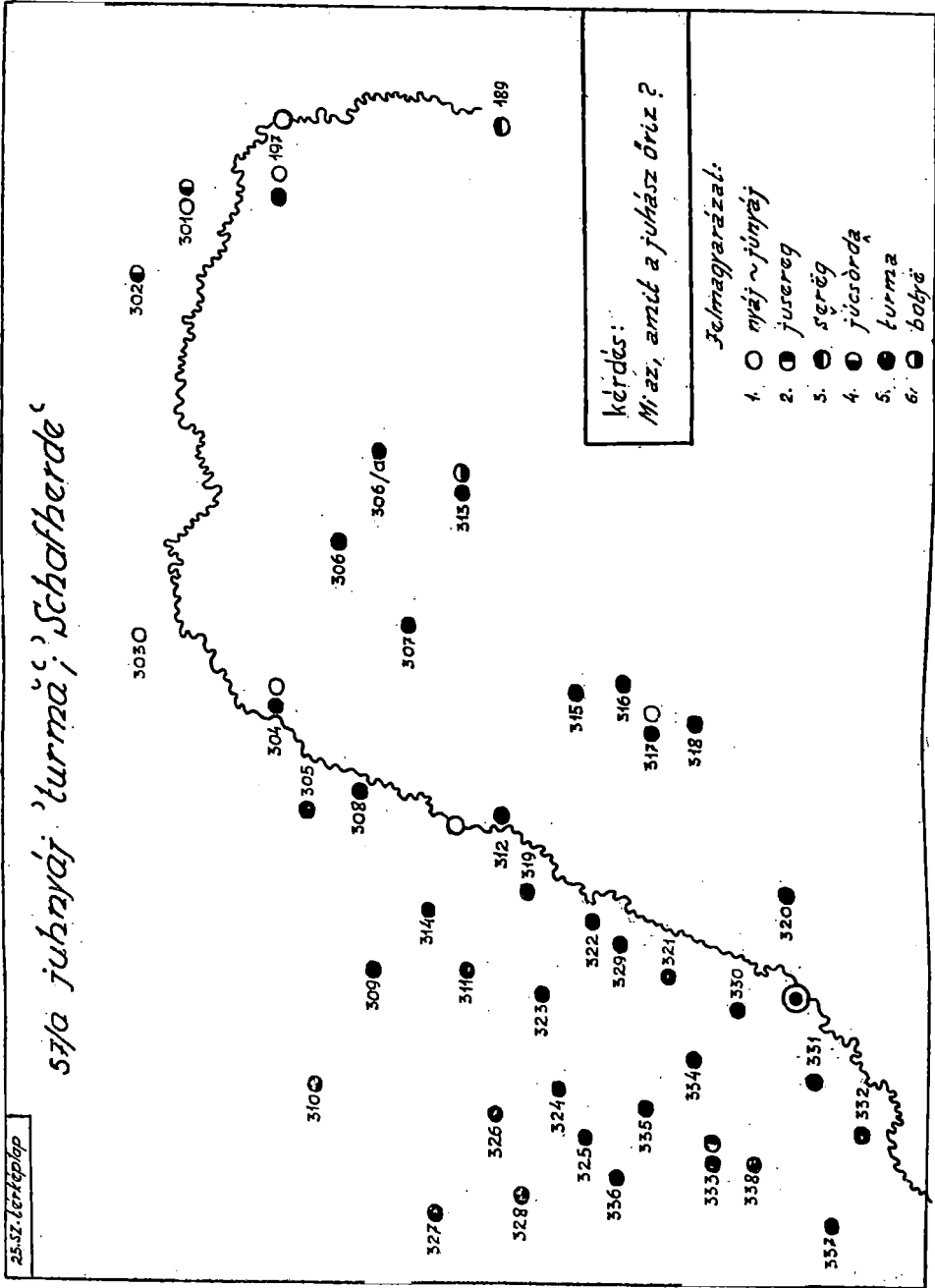

csak néhány szóban jelentkezik: a *ë* egytagú szavakban és a *pendely* szóban, a *e* a *kert* alakváltozataiban, a köznyelvi *ö* helyett álló *e* helyén, valamint a *-szer* képzőben. Az *e* hangok állapotát az *eper* (8. sz. térkép), *enyv* (9. sz. térkép), *kertje* (10. sz. térkép), *kétszer* (7. sz. térkép), *csépelni* (4. sz. térkép), *földműves* (6. sz. térkép), és a *petróleum* (20. sz. térkép) térképlapjain található szavak *e* változatai mutatják be.

A hangok időtartamát tekintve a kutatott terület nyelvére jellemző a szóvégi hosszú magánhangzó megrövidülése és bizonyos esetekben az első szótagbeli hangsúlyos magánhangzó félhosszúvá való megnyúlása. Megfigyelhető továbbá az azonszótagú *l, r, j*, nyújtóhatásának gyakori hiánya. Számos adatot szolgáltat erre a *csépelni*, *földműves*, *kertje*, *ökör* meg a *kiöül* térképe. Itt jegyezzük meg, hogy a folyamatos beszédben mindig, a kérdésre adott egyszavas feleletekben pedig többnyire hiányzik a szóvégi toldalék *r*, illetőleg *l* hangja, és az előtte álló magánhangzó félhosszú, nem egyszer rövid (l. a *kétszer* 7. sz. térképlapját).

Kérdőívünk alakítani kérdéseinek zöme az igeragozás állapotának a feltárását célozza. Mint térképlapjaink jelzik, (1. a 23. sz. és a 24. sz. térképlapot), az ikes ragozás egészének egységességéről egyáltalán nem beszélhetünk. Egymással váltakozik egyetlen személynél ugyanazon ige ragozása során az ikes és iktelen forma. Mindössze a felszólító módú, jelenidejű egyes szám 3. személyű *egyék* és *igyéke* (1. a 23. sz. térképlapot) mutat egységes, változatlan képet. Hasonló a viselkedése a feltételes módú tárgyias és alanvi személyragoknak is (l. a *hívnök* 17. sz. térképlapját).

A KUTATOPONTOK JEGYZÉKE

1. Gödemesterháza — Stinceni (301)	22. Udvarfalva — Curteni (321)
2. Palotailva — Lunca Bradului (302)	23. Várhegy — Chinari (322)
3. Ratosnya — Răstolița (303)	24. Póka — Păingeni (323)
4. Disznajó — Porcești (304)	25. Pókakeresztúr — Păcureni (324)
5. Marosvécs — Brîncovenesti (305)	26. Mezőcsávás — Ceușu de Cîmpie (325)
6. Magyaró — Aluniș (306)	27. Mezőfele — Cîmpenița (326)
7. Fickó — Fițcău (306/a)	28. Szabéd — Săbed (327)
8. Holtmaros — Mureș-Mort (307)	29. Mezőkölpény — Culpiu (328)
9. Marosfelfalu — Suseni (308)	30. Galambod — Porumbeni (329)
10. Bereztelke — Breaza (309)	31. Marosszentanna — Sîntana de Mureș (330)
11. Kisfülpös — Filipișu Mic (310)	32. Marosszentkirály — Sîncraiu de Mureș (331)
12. Nagfülpös — Filipișu Mare (311)	33. Csittszentivány — Sîntioana de Mureș (332)
13. Vajdaszentivány — Voivodeni (312)	34. Mezőpanit — Pănet (333)
14. Görényüvegcsűr — Grăjărie (313)	35. Harcó — Hărtău (334)
15. Abafája — Apalina (314)	36. Székelykövesd — Cuișd (335)
16. Körtefája — Periș (315)	37. Mezőmadaras — Mădăraș (336)
17. Gernyeszeg — Gornești (316)	38. Mezőbergenye — Berghia (337)
18. Sáromberke — Dumbrăvioara (317)	39. Mezőbánd — Bând (338)
19. Nagyernye — Ernei (318)	
20. Marossárpatak — Glodeni (319)	
21. Marosszentgyörgy — Sîngeorgiu de Mureș (320)	

PROBĂ DIN „ATLAȘUL DIALECTOLOGIC DE PE MUREȘUL SUPERIOR“

(Rezumát)

Autorii au început culegerea materialului pentru atlasul lingvistic regional din valea de sus a Mureșului în vara anului 1959, și au făcut anchetă în 39 de localități prin două deplasări. Graiul acesta — ca și cel din Valea Nirajului — este un grai de tran-

ziție între graiul secuiesc și graiul din Cîmpia Transilvaniei. Așadar, munca aceasta se poate considera ca o continuare a atlasului lingvistic regional secuiesc care este făcut de Gálffy Mózes și Márton Gyula. Ancheta s-a efectuat cu chestionarul lor, care cuprinde în totalitate 724 de cuvinte. Acest chestionar — ținînd cont de particularitățile graiului din valea de sus a Mureșului — a fost completat cu o parte care oglindește alternanța sunetelor $\acute{e} \sim i$, respectiv $o \sim a$. Prin urmare, chestionarul cuprinde 835 de cuvinte.

Înainte deplasărilor, autorii — pe lângă completarea chestionarului — au studiat literatura de specialitate referitoare la acest grai, au stabilit localitățile care urmau să fie anchetate, și au făcut exerciții de transcriere fonetică. Aceste exerciții s-au făcut pe baza textelor audiate de pe bandă de magnetofon.

La fața locului cercetătorii au luat legătură cu statul popular și cu direcțiunea școlii din localitate. Informatorii au fost întotdeauna de sexe diferite. Împărțirea lor după etate este următoarea:

sub 30 de ani: 3

între 30—40 de ani: 5

între 40—60 de ani: 17

peste 60 de ani: 70

Dintre cele 25 de hărți anexate, 18 sînt fonetice, 3 morfologice, iar 4 lexicale. Din fiecare tip de hărți, autorii au dat și cîte o hartă cuprinzînd variante notate cartografic prin semne convenționale explicate în legendă.

Pe baza materialului cules, mai ales pe baza hărților, autorii fac unele observații referitoare la particularitățile graiului studiat.

ОБРАЗЕЦ ИЗ „ОБЛАСТНОГО АТЛАСА ВЕРХНЕГО ТЕЧЕНИЯ МУРЕША”

(Резюме)

В говоре верхнего устья Муреша, авторы вели исследования летом 1959 и 1960 гг. с вопросником, который содержит 835 слов. До экспедиции вопросник был дополнен особенностями говора, были установлены места, которые следовало изучить в этом говоре, а также сделаны упражнения фонетической транскрипции.

На месте после ориентации и выбора информаторов для первой части вопросника работали с информаторами мужского пола, а для второй части с информаторами женского пола.

Приблизительно 70% информаторов являются лицами старше 60 лет. К статье приложены 25 карт, из которых 18 фонетических, 3 морфологических и 4 лексических.

MAQUETTE DE L'„ATLAS REGIONAL DU COURS SUPERIEUR DU MUREȘ”

(Résumé)

Sur le parler de la vallée supérieure du Mureș les auteurs ont fait des enquêtes au cours des étés 1959 et 1960 avec un questionnaire comprenant 835 questions. Leurs déplacements ont été précédés de l'introduction dans le questionnaire, à titre de complément, de particularités du parler, de la détermination des localités à enquêter, de l'étude de la bibliographie relative au parler, ainsi que d'exercices de transcription phonétique.

Sur place, après orientation et une fois choisis les informateurs, les auteurs ont opéré, pour la première partie du questionnaire, avec des informateurs de sexe masculin, pour la seconde partie, avec des informateurs de sexe féminin. Environ 70% des informateurs avaient dépassé 60 ans, 25 cartes sont annexées à l'article, dont 18 phonétiques, 3 morphologiques et 4 lexicales.

OBSERVAȚII ASUPRA DIALECTULUI MEGLENOROMIN PE BAZA
„ATLASULUI LINGVISTIC ROMIN“

de
STEFANIA POP-LELESCU

Sursa observațiilor noastre o constituie materialul ALR¹, cules de Th. Capidan în timpul anchetei din 1933, efectuată la meglenoromîni colonizați în Dobrogea și înregistrat pe hărțile atlasului la punctul cartografic 012 (Liumnița).

Ne vom referi în același timp la monografia lui Th. Capidan, *Meglenoromîni*, care se bazează pe un material strîns la fața locului — în timpul călătoriilor efectuate de autor prin Meglen — și de la elevii săi din Salonic².

Cu toate că ancheta efectuată pentru ALR cit și monografia *Meglenoromîni* aparțin aceluiași autor, se constată, în unele cazuri, că notația ALR nu confirmă întotdeauna cele afirmate anterior în monografie. Deoarece nu se poate pune la îndoială, în nici un caz, fidelitatea notației anchetatorului, s-ar putea presupune că intervalul de timp petrecut de meglenoromîni în Dobrogea — ce-i drept, nu prea lung — a contribuit poate la unele prefaceri fonetice, neesențiale³ de altfel.

În cele ce urmează prezentăm aceste fenomene de ordin fonetic, grupîndu-le după caracterul lor vocalic sau consonantic⁴.

1. Vocalele accentuate au în dialectul meglenoromîn o durată mai mare de pronunțare (în special vocala *a*). De exemplu în Liumnița *apu* „apă“ apare cu un *ă* lung⁵.

Fonemul vocalic *a* nu are însă, după notația ALR, nici o valoare cantitativă: *si topéaști an apu* I, 56^a (la note): *mardzîna di apu* „mal“ III, 824; *bătălațe di apu* „bălți de apă“ III, 830.

¹ *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. I—II, București, 1956, vol. III, 1961.

² Cf. Th. Capidan, *Meglenoromîni I, Istoria și graiul lor*. București, 1925 (Academia Romînă, Studii și Cercetări VII), p. 10 și *Meglenoromîni, II, Literatura populară la meglenoromîni*, București, 1928 (v. Prefața).

³ Spunem „neesențiale“, deoarece dialectul meglenoromîn, vorbit de coloniștii aduși în Dobrogea după 1920, a păstrat toate particularitățile sale fonetice, fapt confirmat de ALR (Spre exemplu: afereza lui *a* neaccentuat inițial; *i* pentru *i* dacoromîn (provenit din *é*): *o' > u*; *l* final velarizat, lipsa fonemului *h* etc.).

⁴ M. Caragiu-Marioțeanu, observă câteva fenomene de transformare a unor fonetisme aromînești, dar acestea sînt — spune d-sa — neregulate și cu totul întâmplătoare. (*Influența dacoromînă asupra graiului unei familii aromîne*, în „Fonetica și Dialectologie“, vol. I (1958), p. 88.).

⁵ Cf. Th. Capidan, *op. cit.*, v. I, p. 97.

⁶ Prima cifră reprezintă volumul ALR, iar a doua numărul hărții.

Indiferent de originea cuvintelor, *ă* și *î* sub accent devin în dialectul meglenoromîn o deschis, în afară de Liumnița cînd apare simplu *o*.

Acest fenomen este consecvent menționat în ALR, spre deosebire de singurul caz pe care l-am găsit, unde se notează totuși deschiderea fonemului *o*: *con cadî măracu* „se amestecă ziua cu noaptea” III, 769.

Cuvintele prefixate cu *în* —, *îm* — și pronumele conjuncte primesc în locul dacoromînului *î* un *a* protetic, notat prin *a* cu un punct dedesubt, sunet intermediar între *a* și *ă*.

ALR nu menționează la nici un cuvînt această notație: *miêga antru doș cătuni* „hotar între două cătune” I, 4; *mi an udmenită cu lant* „mă întovărășesc” I, 16; *ancl'it arătura* „termin de arat” I, 32; *antorc iarba* „întorc iarba” I, 127; *caș ampușot* „brînză împușată” II, 426.

Un ultim fenomen fonetic din seria vocalelor, nesemnlat în ALR, este trecerea lui *é* la *iă* și a lui *ó* la *uă* în interiorul cuvintelor, fonetisme caracteristice Liumniței⁹.

II. Fonemele consonantice, după cum se știe, nu prezintă în dialectul meglenoromîn corelația de timbru consoană dură — consoană moale fenomen înregistrat pretutindeni în ALR în afară de: *bălet*; *băleti* „bilet de tren” III, 870¹⁰.

În ce privește velarele *g* și *c* observăm următoarele:

Consoana g urmată de *e* sau *i*, în elementele latine, devine *dz*, apoi se prefac în *z*. Totuși această trecere nu-i consecventă și se întîlnesc concomitent în ALR ambele forme (*dz* și *z*): *mardzină* I, 3; *dzeană* I, 31; *strinzi laptili* II, 300; *mardzinea* II, 524.

În condiții similare, velara *c* se prefac în *ț* fenomen menționat în ALR. Totuși în câteva cazuri *c* urmat de *e*, *i* nu devine *ț*, ci apare notat în ALR cu fonemul echivalent dacoromîn *ê*: *êreași albi* I, 208; *êreșiă* III, 627 (la note); *puț cu êarc* „puț cu (cerc) roată” III, 850¹¹.

De asemenea lichida *l*, urmată de *e*, *i* în elementele latine, devine *l'*. Uneori însă *l'* evoluează, devenind *i*: *arșelê di cai* „herghelie de cai” II, 320; *pârloc di l'epuri* „culcuș de iepuri” III, 681, dar, la note, se specifică: „mai obișnuit se rostește *ieपुरi*”¹².

În concluzie, ALR înregistrează — sporadic — câteva fonetisme care ne fac să presupunem că o parte din acestea au apărut în urma unor slabe influențe dacoromîne.

ЗАМЕЧАНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО МЕГЛЕНОРУМЫНСКОГО ДИАЛЕКТА НА ОСНОВЕ „РУМЫНСКОГО ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АТЛАСА”

(Резюме)

Автор исследует материал первых трёх томов в новой серии „Румынского лингвистического атласа”, собранный Ф. Капиданом в анкете 1933 г., сделанной у колонизированных мегленорумын после 1920 г. в Добрудже и отмеченный в картах

⁷ Cf. Th. Capidan, *op. cit.*, v. I, p. 97.

⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁹ *Ibidem*, p. 103 și 115.

¹⁰ Palatalizarea consoanelor labiale nu este decît parțială la meglenoromîni, după cum reiese și din numărul foarte mic de cuvinte, înregistrat în ALR, cu labialele alterate (*p. m. f*).

¹¹ Cuvîntul *cireășă* apare cu *ê* și în dialectul aromîn, făcînd excepție împreună cu alte cîteva cuvinte de origine latină. (Cf. Th. Capidan, *Aromînii*, București, 1932, p. 323, paragr. 158).

¹² Cu toate că lexiconul nu a intrat în atenția preocupărilor noastre, am utilizat, acolo unde a fost necesar, dicționarul lui Th. Capidan, *Dicționar meglenoromîn*, București, 1935 (Academia Romînă, Studii și Cercetări, VII). Dicționarul constituie al treilea volum al monografiei amintite, cuprinzînd și materialul lexical aflat în ALR. Uneori am apelat și la glosarul lui I. A. Căndrea, *Glosar meglenoromîn* în „Grai și suflet”, (1937). Cu această ocazie am observat că unele cuvinte existente în ALR lipsesc din ambele dicționare, ca de exemplu: *sfeclă* I, 193; *spanac* I, 195, iar la altele Th. Capidan nu menționează proveniența lor: *aftomobil* III, 862; *diaman* II, 573; *tiligraf* III, 877; în schimb se menționează ca fiind dacoromîne *diputat* III, 877 și *ștranc* (s) „ștreang” II, 287.

атласа в картографическом пункте 012 (Лнумница). Используя материал монографии Ф. Капидана, посвящённый мегленорумынскому диалекту, автор устанавливает следующее:

1. Число гласных фонем не обозначено в РЛА.
2. Протеза А (в дакорумынском диалекте *i* из *in-, im-*) не отмечена в РЛА.
3. Не появляется переход *é* в *iă* и даже *o* не переходит в *uă* внутри слов.
4. Велярный *c* с последующим *e, i* (в латинских элементах) переходит в *t*, но в некоторых словах представляет собой явление тождественное дакорумынскому (*c*):
5. Сохраняется *l'* с последующим *e, i*, но иногда переходит в *i*.

OBSERVATION SUR LE DIALECTE MÉGLÉNOROUMAIN D'APRÈS
L'„ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN“

(R é s u m é)

L'auteur étudie les matériaux des trois premiers volumes, nouvelle série de l'„Atlas linguistique roumain“, recueillis par Th. Capidan après 1920 dans la Dobroudja et reportés sur les cartes de l'atlas au point cartographique 012 (Liumnița). Par rapport à la monographie de Th. Capidan consacrée au dialecte méglénoroumain, les matériaux utilisés imposent les constatations suivantes:

1. La quantité des phonèmes vocaliques n'est pas signalée dans l'ALR.
2. A protétique (dans le dialecte daco-roumain *i* de *in-, im-*) ne présente pas la notation *a* dans l'ALR.
3. Le passage de *é* à *iă* n'apparaît pas et *o* non plus ne devient pas *uă* à l'intérieur des mots.
4. La vélaire *c* suivie de *e, i* (dans les éléments latins) devient *t*, mais dans certains mots elle présente un phonème identique à celui du dacoroumain (*c*).
5. *l'* suivi de *e, i* se maintient, mais devient parfois *i*.

RECENZII

Petar Guberina, *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes. Théorie générale et application au français*, ed. a 2-a, Ed. „Epoha“, Zagreb, 1954, 264 pag. — Cartea profesorului universitar Petar Guberina ne atrage atenția în mod deosebit prin varietatea și complexitatea problemelor de sintaxă și stilistică pe care le tratează. Cuprinzând în prima parte a sa aspectele teoretice legate de valoarea logică și stilistică a frazei, cu numeroase incursiuni în problemele generale ale stilisticii, cartea acordă o dezvoltare mai mare părții a doua, unde se face o amănunțită analiză a frazei, a propozițiilor secundare și principale, analiză ilustrată cu bogate exemple. A treia și ultima parte conține rezumatul general și concluzia lucrării.

Interesantă și prin problemele de sintaxă pe care le ridică, ea solicită în primul rând atenția stilisticienilor, iar prin referirile, deducțiile și aprecierile de ordin general, prin metoda utilizată, ea interesează, în egală măsură, și stilistica românească.

Elev al lui Ch. Bally, profesorul Petar Guberina pășește pe urmele acestuia, aducând o prețioasă contribuție la multe din problemele puse în discuție. Meritul de căpetenie al lucrării constă, după părerea noastră, pe lângă analiza amănunțită și susținută de bogate și elocvente exemple, în axarea și fundamentarea problemelor de stilistică a frazei pe studiul sintaxei, în raportările frecvente ale valorilor stilistice la sistemul categoriilor gramaticale.

Nu vom face o prezentare analitică a cărții. Ne vom opri doar asupra unora dintre problemele importante ale ei, care explică de altfel și concepția stilistică a

autorului, ele fiind în același timp susceptibile, în măsură mai mare sau mai mică, de unele rezerve sau observații critice din partea noastră.

În concepția autorului, limba vorbită prezintă gradul maxim de afectivitate. Valorile limbii vorbite, cele acustice (intonanția, intensitatea, timpul frazei, pauzele) și cele vizuale (mimica, gesturile, situația), intervin de fiecare dată pentru a acorda comunicării orale mai ales un caracter afectiv. Dacă „fiecare ordine logică are valorile sale acustice și vizuale proprii“ (p. 61), „afectivitatea care interceptează fiecare idee va avea exprimarea cea mai bună în mijloacele indirecte“ (p. 59), termen preluat de la Ch. Bally și prin care P. Guberina înțelege valorile limbii vorbite. „Limba vorbită traduce cel mai bine valoarea logică și valoarea stilistică a ideilor“ (ibid.), constată autorul, ea „este aceea care reprezintă limbajul uman“ (ibid.), fiind „singura în măsură să întrebunțeze toate mijloacele de exprimare“ (ibid.).

Este o insistență vădită în afirmarea posibilităților de exprimare logice și, îndeosebi, afective, pe care le are limba vorbită, dar și o tendință de exagerare, ce nu poate primi adeziunea noastră. Dacă, incontestabil, limba vorbită are un plus față de limba scrisă, nu este mai puțin adevărat că și inversul este valabil. Operele literare artistice s-au ridicat pe treapta maximei expresivități tocmai pentru că ele au cunoscut efortul scrisului, pentru că au transformat afectivitatea primară, comună, în afectivitate artistică, în emoție estetică.

E evident că cuvântul apare în orice împrejurare, chiar și într-un text scris, cu dubla sa sonoritate: sugerată de sen-

sul său și exprimată de sunetele ce-l compun, dar aceasta nu ne-ar îndreptați la anularea distincției făcute în mod obișnuit între aspectul oral și cel scris al limbii. P. Guberina nu poate fi acuzat de o asemenea încercare, ci, dimpotrivă, în cartea sa, atributele limbii vorbite sînt atît de sporite în proporții și valoare, încît amenință să anihileze, minimalizează aspectul scris al limbii, limba scrisă.

Sonoritatea cuvîntului sugerată de sensul său ne trimite la noțiunea pe care o exprimă și, prin aceasta, la obiectul denumit. Avem de-a face deci, în primul rînd, cu un element de gîndire ce există în afara caracterului oral sau scris al limbii. Imaginile acustice și vizuale, trezite în mintea noastră de sensul unui cuvînt, au un astfel de suport noțional, ele puțînd dobîndi expresivitate tocmai pe această bază.

Pentru a ilustra rolul valorilor limbii vorbite, rol preponderent în concepția autorului, ni se dă un exemplu de transformare a unei fraze datorită intervenției tot mai masive a acestor valori și deci a afectivității: fraza «Eu sufăr pentru că mă dor dinții» devine, rînd pe rînd, dispensîndu-se de tot mai multe cuvinte și întrebînd tot „mai larg valorile acustice și valorile vizuale” (p. 61), «Eu sufăr mult», «Dinții!», «Oh!, oh!». Exemplul de mai sus este susținut și de afirmația că „materialul lexicologic nu este decît o parte a exprimării și încă este acea parte care prin sine însăși trădează cel mai puțîn sentimentele care însușesc ideile exprimate” (p. 59). Sau, reluînd ceva mai departe aceeași idee: „Cu cît este mai multă afectivitate cu atît mai mult se alege o construcție care conține mai puține mijloace directe de exprimare [material lexicologic] și mai multe mijloace indirecte de exprimare [valori ale limbii vorbite]” (p. 133).

Deși analiza acestei situații particulare nu pare a ridica obiecții, sîntem obligați totuși să formulăm o oarecare rezervă. Folosînd tot mai puține cuvinte, în scopul sporirii afectivității, doar niște simple interjecții, bunăoară, noi reducem foarte mult valoarea comunicativă a limbii. În realitate, raportîndu-ne la uzul general al limbii, asemenea întrebunții sînt reduse ca frecvență și nesemnificative pentru limbă în ansamblul ei. Ele nu reușesc să realizeze decît o comunicare de la om la om, comunicare ce se aseamănă mult cu țipătul animalului. Noi nu aderăm la părerea că cuvintele ar reprezenta partea

cea mai puțîn însemnată a limbajului afectiv, dimpotrivă. Să ne închipuim, prin absurd, ce sentimente ar putea exprima omul renunțînd la ajutorul cuvintelor, numai prin gesturi, pauze, intonații etc. Exprimarea sa ar fi extrem de săracă, vagă, generală, confuză chiar și nu s-ar putea nicidecum compara cu bogăția, varietatea și nuanțarea unei exprimări lexicale.

Să nu negăm treptele de evoluție pe care omenirea le-a străbătut și care reprezintă o trecere de la simplu la complex, de la inferior la superior. Să nu ne întoarcem la un stadiu primar de evoluție, ci să găsim în stadiul prezent al dezvoltării omenirii și limbii elementele noi, care corespund gradului actual de abstractizare și generalizare, de cunoaștere.

Că o pauză, un gest, o intonație etc. pot exprima uneori mai mult chiar decît un grup de cuvinte este adevărat, dar nu aceasta caracterizează limba în ansamblul ei. În al doilea rînd, și poate acest fapt este și mai important, se uită că în spatele acestui gest, acestei intonații etc. se află prezent, subînțeles, omul de azi, cu limba și gîndirea lui evoluată. Gestul, intonația, pauza etc. presupun, în orice timp, existența unei limbi și gîndiri de un anumit nivel. Ce am înțelege noi fiind prezenți în mijlocul unui grup de oameni a căror limbă n-o cunoaștem de loc, de a căror mentalitate și obiceiuri sîntem mult îndepărtați, din gesturile lor, din intonații, pauze etc., chiar dacă ele apar grefate pe limba grupului? Nimic sau aproape nimic și, în orice caz, cu mult mai puțîn decît „autohtonii” grupului. Privind în acest fel problema, și noi spunem că cuvintele reprezintă numai o parte a exprimării sentimentelor, dar partea cea mai importantă, caracteristică ființei umane.

„Omul, spune P. Guberina, acordînd aceeași apreciere exagerată vorbirii, se eliberează cu ajutorul valorilor limbii vorbite de închisoarea cuvintelor, de semnificația lor lexicologică și are posibilitatea de a îmbogăți într-una, datorită spiritului său creator, semnificația cuvintelor, el poate să le utilizeze în mod diferit în diverse situații emoționale și altele” (p. 236). Dacă acest lucru este adevărat pentru limba vorbită, el nu e mai puțîn valabil și pentru limba scrisă. Nu numai cu ajutorul limbii vorbite se realizează o asemenea îmbogățire a limbii. Scriitorii au și ei nenumărate posibilități

de a îmbogăți limba, lexicul, de a lărgi și nuanța sensul cuvintelor și cu deosebire al construcțiilor. Diferă doar modalitățile de realizare a acestei înnoiri. Limba vorbită recurge la elemente mai concrete, legate de faptul exprimării orale, cea scrisă, literară, utilizează procedee mai abstracte.

Pe baza unor motive asemănătoare, considerăm prea îngustă, unilaterală afirmația că „fiecare cuvânt numit neutru este susceptibil de a deveni cuvânt stilistic dacă valorile limbii vorbite se pretează la aceasta“ (p. 256). Practica scriitoricească de pînă acum a dovedit că există și alte posibilități de a acorda valoare stilistică unui cuvânt considerat pînă la acea dată neutru. Dacă am accepta afirmația de mai sus tale-quala, ar trebui să restrîngem foarte mult, nejustificat, sistemul stilistic al limbii.

Exemplul amintit ceva mai înainte precum și afirmațiile citate anterior trădează intenția autorului, aceeași cu a lui Ch. Bally, de a cerceta doar afectivitatea și nu valoarea expresivă, artistică a limbii, deși exemplele folosite în carte sînt extrase din opere literare. După cum s-a mai arătat, distincția aceasta ce merge pînă la opoziție, între afectivitate și expresivitate, este primejdioasă prin concluziile ce decurg de aici pentru stilistică. Limba poetică este expresivă în cel mai înalt grad și nu s-ar putea spune că nu este, în același timp, tot atît de afectivă. Și ea este, într-un anumit fel, concentrată, cuvîntul este căutat, filtrat de imaginația și sensibilitatea scriitorului, dar nu merge totuși pe linia reducerii pînă la ultimele limite ale limbajului lexicologic, ci pe calea expresivității maxime întruchipată în primul rînd în sensul cuvîntului.

„Arta este într-adevăr negarea afectivității psihologice generale — conchide autorul — și pe drept artist este acela care, chiar dacă pornește de la un fapt afectiv, îl transformă în emoție estetică ce are drumul său propriu, contrar drumului afectivității comune“ (p. 257). Ideea îl reamintește și de data aceasta pe Ch. Bally. Întreaga dezvoltare a literaturii culte, revoluția culturală din țara noastră infirmă însă o asemenea părere. Dacă emoția estetică ar fi „contrară drumului afectivității comune“, ea nu ar putea fi înțeleasă, gustată de această comunitate, ceea ce nu se întîmplă cu operele literare de valoare. Este cunoscut procedeele unor

mari scriitori care, înainte de a publica o operă literară, o citeau unor oameni simpli, verificînd în felul acesta valoarea ei artistică, capacitatea sa emoțională.

Un mare grup de probleme este axat în cartea profesorului Petar Guberina în jurul valorii stilistice a conjuncțiilor. Faptul este explicabil, dacă ținem seama de rolul pe care-l au acestea în relațiile de subordonare și de coordonare ale membrilor frazei. Pentru noi, încercarea de a cuprinde în cîmpul observației întreaga frază, cu felurile ei raporturi sintactice, constituie o inovație binevenită, capabilă să scoată cercetările de stilistică a sintaxei din unilateralitatea lor tradițională. Sintaxa frazei interesează astfel nu numai prin fenomenele ei particulare și, am spune noi, întotdeauna afective ca repetiția, elipsa etc., ci, în primul rînd, prin structura ei, prin felul propozițiilor ce le include și natura raporturilor stabilite între ele.

În parte, profitul este și al morfologiei, căci conjuncția, cu tot gradul său înalt de abstractizare, de gramaticalizare, manifestă un potențial afectiv evident. Fenomenul stilistic este astfel fundamentat, într-o măsură tot mai largă, pe cel gramatical, procedeele asigură stilisticii o bază de cercetare tot mai sigură, înlătură arbitrarul și subiectivul din analiza stilistică.

Rezerva noastră este formulată și de data aceasta tot în legătură cu exagerarea rolului afectivității. În sintaxă, poate mai mult decît în oricare alt domeniu al limbii, intervine mereu alegerea expresiei lingvistice, preferința pentru o construcție sau alta, nuanțarea exprimării. Putem însă constata în asemenea cazuri numai intervenția afectului? E de presupus că din moment ce omul exprimă nuanțe ale afectivității, el a încercat și a reușit, simțind o nevoie similară și în cadrul activității sale intelectuale, să exprime și nuanțe ale gîndirii, căci omul este, înainte de toate, o ființă rațională. Nu numai „diferențele afective sînt acelea care explică, în definitiv, diversele construcții“ (p. 66). Varietatea îmbinărilor sintactice nu este provocată numai de cauze afective, ci și logice. Omul nu rămîne la nevoia elementară de a exprima doar noțiuni fundamentale. El simte și nevoia intelectuală a unei diferențieri, fapt ilustrat cum nu se poate mai clar, spre pildă, de textele științei filozofice; întrebuințarea cuvintelor sau a construcțiilor

sinonime este imperios solicitată nu de afectivitate, ci de intelect.

Consecvent în aplicarea principiului său, P. Guberina constată existența unei valori logice unice pentru toate construcțiile reprezentând același fel de propoziție; „diversele construcții lingvistice trădează fiecare o emoție particulară” (p. 80). Astfel, în ceea ce privește propoziția finală, „toate posibilitățile de a exprima lingvistic acest raport logic sînt mai mult sau mai puțin încărcate de afectivitate” (p. 113). „Toate posibilitățile pe care le are limba pentru a exprima o propoziție finală nu diferă cu nimic din punct de vedere logic. Valoarea lor stilistică însă diferă de la o construcție la alta” (p. 114). Propozițiile condiționale posibile au, pentru aceeași valoare logică, peste zece grade diferite de afectivitate, exprimate în tot atâtea construcții, iar condiționalele ireale exprimă același raport logic în cinci construcții afective deosebite. O situație asemănătoare o prezintă propozițiile concesive, completeive și cele coordonate.

În ceea ce privește însă propozițiile subordonate consecutive, cauzale și temporale, ele sînt reduse, în concepția autorului, la „un tip unic din punct de vedere logic”, exprimînd „același raport logic de la cauza la consecință” (p. 106); „aceste trei grupe de subordonate nu prezintă decît diferențe stilistice și fiecare dintre ele oferă o bogăție extraordinară pentru a exprima emoția care pătrunde raportul logic” (p. 106). Aceste subordonate nu reprezintă decît diferite „moduri de a exprima cauza și consecința” (p. 96). „Modul” consecutiv apare cu opt grade de afectivitate, cel cauzal cu zece, iar cel temporal cu șapte, în exprimarea fiecăruia valorile limbii vorbite avînd, bineînțeles, rolul hotărîtor.

Evident că, dacă vrei să găsești note comune, un numitor comun între un grup de propoziții, poți constitui astfel de categorii logice largi atotcuprinzătoare. Însă înglobarea unei noțiuni într-una, prin procesul de generalizare, nu anulează noțiunea subordonată. Diferențele dintre consecutive, cauzale și temporale, oricît s-ar asemăna aceste propoziții între ele, nu pot fi considerate numai de natură afectivă, stilistică. Dacă un chimist, spre pildă, le-ar considera tot astfel în textul său științific și în experiențele de laborator, sîntem absolut convinși că realitatea s-ar răzbuna crunt. Știința și realitatea infirmă un asemenea punct de ve-

deră, pentru a lăsa în afara discuției literatura beletristică, pe care noi o găsim de fapt la fel de concludentă.

Noi credem nu numai că între cele trei feluri de propoziții subordonate există în primul rînd o diferență de natură logică, ci, mai mult chiar, că înăuntrul fiecărei propoziții, și aceasta se referă la toate felurile de propoziții, nu poate fi vorba doar de deosebiri stilistice. Și acest lucru din mai multe motive. Întîi pentru că nevoia de diferențiere, de nuanțare a exprimării și deci de stabilire a unei precizii în analiza și reflectarea realității prin limbă este, după cum am mai spus-o, și de natură intelectuală. Întreaga dezvoltare a limbii și a gândirii confirmă o asemenea părere. În al doilea rînd, eliminînd în măsură tot mai mare elementul logic, constituindu-l în categorii tot mai reușe ca număr și tot mai cuprinzătoare în același timp, primejduim însăși baza cercetărilor noastre stilistice, căci elementul afectiv se sprijină întotdeauna pe cel logic, ele coexistă, îmbinate fiind în doze variabile, căci, am spune noi apelînd la autoritatea lui Ch. Bally, „nu există niciodată exprimare în întregime intelectuală sau în întregime afectivă, pentru că inteligența și sentimentul... se găsesc amestecate în toate gândurile noastre; deci, singură proporția interesează.”

Uneori, firește, diferențele sînt numai de natură afectivă, în multe însă din cazurile relatate avem de-a face și cu o diferență logică, chiar dacă din punct de vedere cantitativ ea e redusă. În stilistică îndeosebi, diferența cantitativă deseori se transformă în calitate nouă, în valoare afectivă.

Sintetizînd în „rezumatul general” al cărții problemele importante ce au stat în atenția preocupărilor sale, P. Guberina conchide: „...noi am putut distinge trei raporturi logice diferite: subordonare, subordonare concesivă [autorul acordă un sens mai larg termenului] și coordonare.

Cînd s-a așezat grupul propozițiilor date într-una din aceste trei categorii logice, trebuie să se analizeze o altă valoare a expresiei: valoarea stilistică” (p. 207). Caracterul categoric al afirmației ne scutește pe noi de a mai discuta în legătură cu rolul exagerat ce i se acordă factorului afectiv.

Din modul în care au fost rezolvate pînă acum problemele legate de sintaxa frazei, decurg anumite consecințe privind valoarea logică și stilistică a conjuncții-

lor. Ele nu au un conținut logic, căci raporturile logice există între propozițiile introduse. Conjunțiile au în schimb un sens al lor, care, prin intervenția valorilor limbii vorbite și în special a intonației, creează cele mai adeseori grade de afectivitate diferite în cadrul aceluiași raport sintactic. Varietatea conjunțiilor având aceeași funcție sintactică pretinde în primul rând o justificare de ordin stilistic, intră în procesul de valorificare al stilisticii. Dacă, în general, lipsa conjunției, deci o exprimare paratactică, atrage după sine o sporire a afectivității — exprimarea mai concisă e o dovadă a unui conținut afectiv mai puternic și solicită mai intens participarea valorilor limbii vorbite —, uneori prezența ei devine expresivă prin aceea că sparge monotonia unei fraze paratactice, creează contraste de exprimare.

Pentru noi, constatarea cu privire la posibilitățile mari, nebanuite încă, pe care le are conjunția în domeniul valorilor afective nu poate să fie decât prilej de satisfacție; valorile stilistice pot fi cuprinse chiar și în astfel de cuvinte lipsite de conținut noțional propriu; ele se bazează pe sensul conjunțiilor. Nu primește însă adeziunea noastră părerea, exagerată, că deosebirea semantică de la o conjuncție la alta au numai o implicație afectivă, nu și intelectuală.

EUGEN CIMPEANU

Folclor din Transilvania, vol. I, II, București, E.P.L., 1962. — Cercetările folclorice regionale, ca faze preliminare ale procesului definitivării operelor de sinteză ale folcloristicii românești, impun inițierea unor acțiuni susținute, sistematice, de colecționare a materialului popular, după metode rigurose științifice.

Cele două volume de poezie populară transilvăneană (apărute în condiții grafice excelente) „*inaugurează seria publicării unor culegeri regionale de folclor inedit din toată țara*” (Notă asupra ediției, p. IX), întrunind în paginile lor rîvna a nu mai puțin de cincisprezece îndrăgostiți de creația noastră populară.

Selecția materialului, operată cu competență de autorul ediției, în funcție de nouitatea, varietatea, specificul și autenticitatea pieselor, conferă volumelor caracterul de antologie folclorică regională.

Alcătuite în perioade diferite (între 1878—1960) și investigînd aproape toate zonele folclorice ardelenne, culegerile oferă

cititorului un tablou vast, dar nu complet, al poeziei populare din Transilvania ultimilor optzeci de ani. Numeroasele creații, de o valoare artistică incontestabilă, variantele multiple ale unor producții de largă circulație, confirmă frumusețea și varietatea acestei poezii, bogăția și complexitatea ei, pînă și în regiunile considerate, eronat desigur, aride (Zarand). Cîntecele de dragoste și dor, cele de revoltă și luptă împotriva nedreptăților sociale din trecut, lirica filozofică în care limbajul aforistic, de un pronunțat rafinement, traduce idei de mare profunzime, baladele, strigăturile etc., sînt fațete ale generosului suflet popular, mărturie ale unei existențe, de cele mai multe ori, dramatice. Cîntecele noi, publicate la sfîrșitul colecției, atestă bucuria descătușării din brațele mizeriei, fiecare fiind în felul său un imn închinat vieții noi. Această imagine de ansamblu s-ar fi întregit însă, dacă într-un al treilea volum de *Folclor din Transilvania* ar fi fost prezente și ținuturile care, deși reprezentative pentru creația noastră folclorică, sînt omise din paginile colecției.

Fiecare din aceste culegeri, chiar dacă în unele cazuri aria de cercetare se limitează la un singur sat (reprezentativ însă), reușește să schițeze o imagine reală, sugestivă a poeziei populare dintr-un anumit ținut, evidențiind specificul fiecărei zone în parte, ceea ce are ca caracteristic, particular. Considerate împreună, culegerile reliefează dominantele întregii poezii populare din Transilvania, care, în ultimă analiză, converg, se pare, spre o rezultantă, subliniată de altfel în repetate rînduri de către specialiști: preponderența poeziei lirice în contextul folcloric ardelen.

Folclor din Transilvania acoperă în timp o perioadă întinsă. Lucrul acesta înlesnește posibilitatea efectuării unor observații substanțiale asupra fondului tradițional al creației populare, și, în același timp, permite stabilirea schimbărilor la care este supusă această creație datorită apariției unor condiții social-politice diferite (vezi și Nota asupra ediției). Apar în acest interval de timp motive noi, variante superioare ca realizare artistică. Se observă mai ales o masivitate sporită a elementului social (cîntecele proletarilor agricoli și industriali), protestul e mai evident, gradul de revoluționarism cuprins în unele producții, mai pregnant. Se poate urmări o evoluție artistică și ideologică a

folclorului literar în perioada cercetată, evoluție concretizată în transformările suferite de creația noastră populară. Ar fi vorba deci de prezența unui permanent proces creator, care impulsionează înnoirea continuă a creației tradiționale și duce astăzi la transfigurarea artistică a noilor realități sociale.

Ordonarea materialului a ridicat multe probleme. Criteriul regional la care s-a oprit editorul (Ioan Șerb) se pare a fi cel mai indicat, întrucât ușurează desprinderea trăsăturilor specifice poeziei populare transilvănene, precum și depistarea afinităților existente între diferitele zone folclorice. La o analiză mai atentă a textelor incluse în colecție, se poate identifica circulația motivelor într-un sens sau altul în cadrul numeroaselor interferențe interzonale. Motivele comune, întâlnite în puncte diferite ale teritoriului folcloric ardelean, ca și prezența unor versuri de circulație generală (alături de cele strict locale), sînt revelatoare pentru intensitatea cu care se manifestă în ultima vreme un fenomen discutat, ca cel al unificării treptate a folclorului. Tendința e și mai evidentă în cazul creației noi, conturîndu-se atît pe linia unui conținut, în esență identic, cît și pe cea a nivelării graiurilor locale, a apropierii lor vizibile de limba literară comună.

Ioan Șerb s-a străduit să alcătuiască o colecție unitară, lucru dificil, avînd în vedere nivelul culegerilor care intră în componența volumelor. Cercetările au fost făcute la date diferite de către folcloriști cu o pregătire inegală. Unii (Millea, Cernea, Dumitrașcu, Doniga ș.a.) au cules materialul animați fiind doar de dragostea lor față de patrimoniul popular, fără a avea o temeinică pregătire de specialitate. În consecință, culegerile lor prezintă slăbiciuni de ordin științific: adunarea materialului prin intermediar (Dumitrașcu, Vornicu, Doniga, Desmireanu), includerea unor texte de certă influență cărturărească (Millea, Bogdan), literalizarea excesivă (Dumitrașcu), neglițarea datelor auxiliare (informator, data și locul culegerii) etc. Carențele semnalate sînt explicabile dacă le raportăm la perioada cînd s-a cules materialul. Dar prezența acestor culegeri în paginile volumelor, alături de cele ale unor folcloriști care au respectat cu strictețe normele științifice de colecționare (D. Pop, I. Șerb — D. Cesereanu, N. Jula), slăbesc unitatea colecției.

Folclor din Transilvania constituie (scrie Ioan Șerb în *Notă asupra ediției*, p. X) o prețioasă sursă documentară pentru studiul istoriei și răspîndirii cîntecelor populare și pentru înțelegerea diferitelor aspecte ale dezvoltării folclorului nostru în ultimul secol. Interesul documentar ar fi sporit poate, dacă se proceda la alcătuirea a două colecții paralele: una care să cuprindă culegeri strict științifice (și care să surprindă poezia populară din Transilvania într-un anumit moment de evoluție — cel prezent), iar cealaltă pe cele deficitare sub raport științific, întocmite mai de mult. Credem că în felul acesta, caracterul unitar al fiecărei colecții în parte ar fi fost evident, iar imaginea literaturii populare transilvănene, în speță a poeziei, s-ar fi completat cu noi detalii, oferind cu și mai mare generozitate cîmp liber investigațiilor atît de necesare generalizărilor teoretice valoroase.

Ordonarea materialului după criteriul regional, selecția lui riguroasă, notele care preced fiecare culegere, judicios redactate (dar schematic pe alocuri), nota asupra ediției, în fine întreaga aparatură critică (glosarul, indicele informatorilor, indicele de variante, tematic, de motive, metafore) sînt argumente ale existenței unei concepții superioare, bine definite, care l-a călăuzit pe autor în munca de îngrijire a ediției.

Folclor din Transilvania, această „mare carte a poporului” (M. Beniuc, *Cuotri înainte*, p. VII), în care „*Transilvania doinește... amintindu-și trecutul, trăindu-și prezentul și vișindu-și viitorul*” (*ibid.*, p. V) se înscrie fără îndoială, datorită calităților ei, printre realizările de seamă ale folcloristicii noastre.

ION ȘEULEANU

Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze*. Editura științifică, București, 1962, 310 p. — Printre ultimele cărți de limbă publicate la noi în anul în curs se numără și lucrarea *Fonetica limbii engleze* a anglistului clujean Mihail Bogdan. Lucrarea își propune după cum autorul însuși ne-o spune „să prezinte și să analizeze pronunțarea englezei literare” vorbită atît în Anglia, cît și în America. Materialul prezentat și analizat este nu numai rezultatul unui studiu adîncit în acest domeniu, ci și rodul unei experiențe

de peste douăzeci de ani în învățământul superior, din țara noastră.

Bazat pe interpretarea materialistă a fenomenelor de limbă *Fonetica limbii engleze* începe cu un capitol în care autorul subliniază legătura dintre ortografie și pronunțare în limba engleză, raportul dialectic între aceste două realități în dezvoltarea lor istorică, elucidând astfel apariția discrepanței dintre cuvântul scris și cel rostit. Această discrepanță impune cu atât mai mult necesitatea studierii pronunțării limbii engleze cu cât ortografia acesteia limbii nu oferă un îndreptar demn de încredere în acest sens.

Cu multă îndreptățire autorul reliefează importanța studiului foneticii pentru cei care învață o limbă străină și mai ales pentru cei care vor să o transmită altor generații căci „un profesor de limbă străină fără o pregătire fonetică este la fel de incompetent în materia lui ca și un medic cărui i lipsesc cunoștințele elementare de anatomie”.

Disponind de un bogat conținut de idei și de un tot atât de bogat material ilustrativ volumul discutat se ocupă de problemele foneticii limbii engleze în toată complexitatea lor.

Cartea se adresează în primul rând studenților români. Autorul analizează în mod firesc, (dar și cu multă competență) fiecare sunet al limbii engleze în comparație cu sunetele limbii române. Acolo unde lipsesc corespondențe între cele două limbi se face apel și la limbi învecinate cunoscute la noi: franceza, germana, rusa, maghiara.

Capitolele se succed într-o înșiruire logică ușurând astfel munca elevului, studentului și cercetătorului preocupat de subiect.

Atitudinea autorului în tratarea sunetelor limbii engleze este fonologică sau fonematică avîndu-se mereu în vedere valoarea de înțeles a sunetelor. În această ordine de idei se remarcă capitolul „Fonetica-fonologie; Sunet-fonem”, în care autorul își expune punctul său de vedere materialist. În capitolele următoare sînt prezentate rînd pe rînd vocalele, diftongii, triftongii, consoanele și semivocalele limbii engleze, sunetele izolate, apoi înlănțuirea lor în vorbire.

Nu mai puțin prețioase sînt capitolele despre accent și intonație; ca încheiere sînt date reguli de citire.

Lista numelor proprii de la sfîrșitul volumului își găsește o utilitate asupra căreia este de prisos să mai insistăm.

Trăsăturile fundamentale ale *Foneticii limbii engleze* sînt două la număr:

1. — evidențierea raportului între engleza britanică și engleza americană (și credem că în această privință volumul discutat este singura lucrare, nu numai la noi, care a reușit să aprofundeze studiul comparativ și sistematic al realităților sonore ale celor două variante).

2. — prezentarea amplă a comparației dintre sunetele limbii engleze și cele ale limbii române. Fiecare sunet vocalic sau consonantic este însoțit de multiplele sale aspecte ortografice și invers. Ori de cîte ori necesitatea o impune sînt prezentate liste de cuvinte conținînd deosebiri fonologice ale unor sunete, care în limba română nu sînt decît simple variante ale aceluiași fonem; engleza dispunînd de perechi de vocale (e — ae; u — u; etc.) pe care urechea vorbitorului român nu le sesizează ca foneme distincte.

Aceasta este de fapt problema capitală a pronunțării engleze pentru români după cum pe bună dreptate subliniază autorul. În tratarea subiectului în general, Mihail Bogdan aduce un serios aport în clasificarea unor probleme speciale ca: jocul interesant al fonemelor în interdependența lor nu numai sub influența accentului (vezi vocala No. 12 — ; forme tari și forme slabe p. 139) ci și în funcție de derivate ca în class — classie [kla : s — 'klaesik] sign — signature (sain — 'signiət/e) etc.

Socotim ca fiind o contribuție deosebit de însemnată tratarea vocalei No. 9 (u) ca vocală pură cunoscînd că foneticienii englezi o tratează conluz alături de diftongul [ju:]. Autorul arată că în engleză [u:] și [ju:] sînt de fapt foneme deosebite ca în *do* (du:) și *dew* (dju:) etc.

Tratarea diftongilor se caracterizează prin sistem și claritate dîndu-se explicații de ce anume din multitudinea de diftongi posibili în limba engleză numai nouă la număr merită o atenție deosebită; și nu acordă prea mare importanță „noilor” diftongi 22 și 23 ai lui Daniel Jones, diftongi pe care însuși foneticianul englez îi tratează cu o oarecare inconsecvență.

Tot astfel ne apare originală clasificarea triftongilor principali.

Autorul tratează subiectul sincron concentrîndu-și atenția asupra englezei britanice și americane vorbită în zilele noastre. Face totuși incursiuni diacronice cînd elucidarea unor probleme o cere. Ast-

fel lămurește diferențe dintre cele două variante ale limbii engleze, de exemplu, preponderența vocalei (æ) în engleza americană, unde în anumite poziții, engleza britanică are (a:) de ex.: aesk — a:sk) etc. ca un element conservator. Tot așa existența vocalei (ɔ) în America în unele cuvinte care au (ʌ) în Anglia nu este decât o întârziere în evoluția sistemului vocalic american.

Pe de altă parte este binevenită stabilirea unor corespondente fonetice anglo-române în funcție de tendințe actuale în evoluția englezei vorbite. În această ordine de idei remarcăm apropierea pe care Mihail Bogdan o relevă între vocala engleză (ɔ:) și cea română o ca urmare a tendinței tinerei generații de a închide și rotunji vocala engleză respectivă. Tot așa este rezolvată problema vocalei postero-centrale (ʌ), sunet care la noi a fost uneori greșit luat drept un fel de vocală anterioară rotunjită ɔ. Tendința actuală londoneză de a se rosti în acest caz o vocală ce se apropie de un a anterior, sau cel puțin medial, îndreptățește constatarea autorului că — din punct de vedere practic — a romîn poate fi socotit un corespondent acceptabil al vocalei engleze.

Capitolul „Accentul“ merită o atenție specială pentru tratarea sistematică a uneia dintre problemele spinoase ale englezei vorbite, dat fiind faptul că modificarea accentului atrage după sine modificări fonetice (conduct: [ˈkɒndʌkt-kənˈdʌkt])

Importanța rolului unor sufixe greco-

latine în determinarea accentului este cu osebire reliefată, aceasta constituind încă o notă pozitivă. Cu capitolul despre intonație autorul ne introduce sistematic într-o problemă care la noi este aproape necunoscută. Adoptarea sistemului de notare cu punct și linie credem că ar fi demnă de luat în considerare și la studiul altor limbi.

Socotim că în discutarea vocalelor limbii engleze volumul ar fi câștigat printr-o așezare a vocalelor limbii române alături de cele engleze pe schema lui D. Jones operație pe care de altfel știm că autorul a făcut-o într-o altă lucrare¹. De asemenea credem că dorința de a se menține în permanență pe un plan fonologic l-a făcut pe autor să neglijeze consoanele *tr*, *dr*, care deși nu prezintă importanță fonematică, ne izbesc ca o particularitate a limbii engleze; iar la capitolele „Accent“ și „Intonație“ ar fi fost salutată studiarea comparativă a aceluiași probleme din limba română. Aceste observații nu știrbesc însă întru nimic din valoarea unei lucrări extrem de interesantă și utilă care completează un gol resimțit în literatura de specialitate de la noi. *Fonetica limbii engleze* rămîne ca o realizare de seamă, mult așteptată și în același timp binevenită.

SEVER TRIFU

¹ Mihail Bogdan, *Vocalismul englez și problemele lui pentru romîni*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“ ser. IV, fasc. 2, Philologia, Cluj, 1960.

CRONICĂ

● Acad. prof. Emil Petrovici a participat la lucrările Comisiei Atlasului lingvistic slav a Comitetului internațional al slaviștilor care s-au desfășurat în luna aprilie 1961 la Budapesta.

● Intre 17 și 23 septembrie d-sa a luat parte la sesiunea de lucru a Comitetului internațional al slaviștilor, care s-a ținut la Moscova. La sesiune s-au discutat probleme și s-au luat hotărâri privitoare la al V-lea Congres internațional al slaviștilor, de la Sofia, din septembrie 1962. În cadrul sesiunii și-a continuat lucrările și Comisia *Atlasului lingvistic slav*.

● Intre 7 și 10 nov. 1962 acad. prof. Emil Petrovici a participat — ca membru al delegației române, condusă de acad. C. Daicoviciu — la sesiunea de lucru de la München a Asociației sud-est europene (Süd-ost Europa Gesellschaft). D-sa a prezentat comunicarea „*Trăsături comune balcanice în sistemele fonetice ale limbilor română și albaneză. În legătură cu vocala ä (ë) română și albaneză*”.

● O delegație a țării noastre a participat în luna aprilie 1962 la cel de al X-lea Congres de romanistică de la Strasbourg. Din delegație a făcut parte și prof. D. Macrea, decanul Facultății de filologie, care, cu acest prilej, a ținut o comunicare cu titlul: „*O veche controversă lingvistică. Palatalizarea labialelor și tradiția limbii noastre*”.

● În cadrul acordului cultural dintre R.P.R. și R.D.G., în luna iunie 1962 o delegație a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. a făcut o călătorie de studii în mai multe centre germane de cultură. Din delegația

română a făcut parte și conf. M. Zăciu, care a ținut la Institutul de romanistică al Academiei de științe din Berlin comunicarea „*Caragiale — omul*”. De asemenea, delegația a participat la sărbătorirea lui Caragiale organizată la „*Caragiale-Bibliothek*” din Berlin, unde, în numele oaspeților români conf. M. Zăciu a rostit un salut al Uniunii Scriitorilor din R.P.R.

● Intre 17—30 oct. 1962, prof. I. Pervain a făcut o călătorie de studii în R.P.U. la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei Maghiare de Științe (secția manuscrise), a cercetat material documentar privind cultura și literatura din Transilvania.

De asemenea, I. Pervain a participat la Conferința internațională de literatură comparată, ținută la Budapesta, în zilele de 26—29 oct. 1962.

● Intre 25 oct.—8 noiembr. 1962, prof. Jancsó E. a făcut o călătorie de studii în R.P.U. la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei Maghiare de Științe (secția manuscrise), pentru a-și completa materialul documentar în legătură cu monografia elaborată despre Kazinczy Ferenc.

Tot cu această ocazie, prof. Jancsó a participat la Conferința internațională de literatură comparată și la Sesiunea științifică de la Institutul de istorie teatrală ținută la Budapesta.

● La cursurile de vară de la Sinaia organizate de Ministerul Învățământului au ținut conferințe și lecții următorii membri ai Facultății noastre: Acad. prof. E. Petrovici: „*Bazele dialectale ale limbii române literare*” și „*Istoria poporului român oglindită în toponimie*”; prof. I. Per-

vain: „*Inceputurile literaturii romine moderne*“ (1780—1830) și conf. M. Zaciuc: „*Liviu Rebreanu*“.

☉ Asistent G. Ciplea de la Catedra de slavistică a participat la Cursurile de vară de studii slave organizate de Universitatea din Praga între 6 aug.—3 sept. 1962 în orașele Praga și Banská Bystrica.

În luna iunie d-șa a luat parte la anchetele dialectale și etnografice întreprinse de lingviști și etnografi ai Academiei Cehoslovace de Științe din Praga în câteva localități cu populație cehă din Banat.

☉ La seminarul internațional de literatură maghiară ținut la Debrețin în vara anului 1962 a participat din partea Facultății noastre conf. G. Scrișon și asist. I. Georgescu.

☉ Între 1 iunie și 1 iulie 1962 s-a ținut la Moscova cel de al V-lea Seminar internațional de limbă rusă pentru cadrele didactice din țările socialiste. De la Catedra de limba rusă a Facultății noastre a participat asistent A. Mișan.

☉ Lector S. Trifu și șef de cabinet A. Curtui, în luna august 1962, au participat la Colocviul internațional de literatură contemporană engleză de la Cardiff.

☉ Lector Balla B. de la Catedra de limba germană a Facultății noastre a participat la Colocviul internațional pentru profesorii secundari de la Halle (R.D.G.).

☉ Facultatea noastră a fost vizitată în luna oct. 1962 de prof. Ulrich Riecken de la Institutul de romanistică din Halle (R.D.G.).

☉ În cadrul convenției culturale dintre țara noastră și alte țări, în anul școlar 1961—1962 lector D. D. Drașoveanu a funcționat ca lector de limba română la

Universitatea din Leipzig, iar lector I. Vlad la Institutul de limbi străine de la Pekin.

☉ În primăvara anului 1962, Catedra de limba rusă a organizat o sesiune științifică internă, la care s-au prezentat referate din domeniul limbii ruse literare și al onomasticii lipovenești.

☉ În ziua de 16 martie 1962, s-a organizat în cadrul Facultății de filologie un simpozion cu tema: *Limba literară*. S-au ținut comunicări de către cadrele didactice: conf. L. Popescu: *Limba română literară*; lector Lukács L.: *Limba rusă literară*; conf. Szabó Z. *Termenul și noțiunea de limbă literară în lingvistica maghiară*.

☉ Prof. Csehi Gy. și prof. Márton Gy. de la Catedrele de literatură și de limba maghiară, în cadrul schimbului de experiență, au ținut câteva conferințe și lecții la Institutul pedagogic de 3 ani din Tg. Mureș.

☉ La Institutul pedagogic de 3 ani din Baia-Mare conf. I. Pătruț, M. Zdrenghea și asist. Gh. Ciplea au ținut câteva lecții de limbă slavă veche și de limbă română contemporană.

☉ În cadrul schimbului de experiență organizat între instituțiile de învățământ superior, Catedra de filologie romanică a primit, în toamna anului 1962, vizita Elizei Mihăiescu de la Facultatea de filologie din București. Schimbul a avut ca obiectiv mai ales probleme de fonetică.

Tot această catedră a primit vizita prof. N. I. Popa de la Facultatea de filologie din Iași, vizită care s-a dovedit a fi deosebit de fructuoasă.

În anul școlar 1962/63, conf. E. Tănase s-a deplasat în schimb de experiență la Catedra de romanistică de la Universitatea din București, iar asist. Bretz G. la Catedra de limba și literatura germană de la aceeași universitate.

☉ În lunile mai și iunie, un colectiv al Catedrei de limba maghiară, sub conducerea prof. Márton Gy. a continuat adunarea de material dialectal din graiul ciangăilor din raionul Bacău, Roman și Adjud. Din colectiv au făcut parte: lector Balogh D., conf. Gálffy M., lector Teiszler P. și lector Vámszer M., precum și Muradin L. din partea Institutului de lingvistică din Cluj.

De asemenea colectiul Catedrei a efectuat cercetări pe teren în diferite localități din mai multe raioane: asist. Gergely P. și lector Vámszer M. în raionul Huedin; șef de cabinet Forrai E. în raionul Dej și Năsăud; prep. princ. Kovács J. în raionul Tg. Lăpuș; asist.

Vöö I., asist. Zsemlyei J. și prep. princ. Kósa F. în raioanele Turda, Bacău și Roman.

⊕ Colectivele de cercetări dialectale de la Catedra de limba rusă și-au continuat anchetele dialectale la lipovenii din reg. Dobrogea și la slovacii din reg. Crișana.

⊕ Membrii secției de dialectologie a Cercurilor științifice de limba română și maghiară, sub conducerea prof. Márton Gy.

și conf. R. Todoran, s-au deplasat în comuna Răscruți (raionul Gherla) în vederea însușirii de către studenți a metodelor întrebuițate în anchetele dialectale.

● În primăvara anului 1962, membri ai Cercului științific studențesc „A. S. Pușkin” s-au deplasat la Crăciunești (raionul Maramureș) în vederea strîngerii de material dialectal, sub conducerea corpului didactic al Catedrei.

